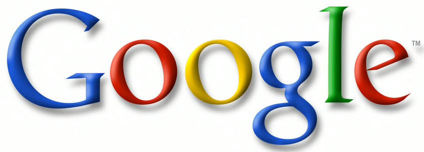

Mozart's verblijf in Nederland

Daniel François Scheurleer

MOZART'S

VERBLIJF IN NEDERLAND.

GEDRUKT BIJ GEBR. GIUNTA D'ALBANI.

S. LANKHOUT & Cº DEN HAAG.

WOLFG. MOZART, Pinxit 1766 D. v SMISSEN.

Portret in het bezit van den Landgerichtsrath Horner (Ulm)

Portret in het bezit van den Landgerichtsrath Herner (Ulm)

MOZART'S
VERBLIJF IN NEDERLAND

EN HET

MUZIEKLEVEN ALDAAR
IN DE LAATSTE HELFT DER ACHTTIENDE EEUW

DOOR

D. F. SCHEURLEER

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1883

INHOUD.

I.

MOZART'S EERSTE GROOTE REIS.

Den 9den Juni 1763 nam Leopold Mozart, onder-kapelmeester van den aartsbisschop, met zijn gezin, voor geruimen tijd afscheid van Salzburg. Hij begaf zich op reis; met welk doel is licht te raden.

Zijne twee kinderen, Marianne, toen 11, en Wolfgang 7 jaar oud, hadden het vorige jaar, eerst te Munchen en later te Weenen, zoowel aan het hof als bij den adel, zooveel opgang gemaakt, dat de vader tot het besluit was gekomen eene groote kunstreis met hen te ondernemen.

Aan Leopold Mozart was zulk eene onderneming bij uitnemendheid toevertrouwd. Hij had een helderen, praktischen blik, was spaarzaam en had eene door en door gezonde levensopvatting. Als mensch stond hij hoog. Hij was streng godsdienstig (katholiek), zonder een dweper te zijn. En bovenal onderscheidde hem een nauwgezet begrip van zedelijkheid en eerlijkheid, hetgeen hem vooral tegenover zijne toekomstige

omgeving (men denke aan Parijs in 1763!) goed te stade zou komen. Hij was een voorbeeldig vader. Ouders, die met hunne kinderen geld verdienen, behooren wel als uitzondering tot goede opvoeders. Tot die uitzonderingen moet hij echter in de eerste plaats gerekend worden, want bij hem was nooit sprake van te veel vergen van zijne kinderen. Integendeel. Voortdurend zien wij hem vol zorg voor hunne gezondheid, voor hunne ontwikkeling, voor hunne toekomst. De brieven, die hij onderweg aan een vriend te Salzburg schreef, bewijzen dit ten duidelijkste. Welk een angst stond hij uit als ziekte de teedere gestellen der kleinen in gevaar bracht, welk eene vreugde over de onderscheidingen hun te beurt gevallen! Met welk eene kinderlijke blijdschap maakte hij melding van hunne vorderingen!

Vooral op deze laatste mocht hij trotsch zijn. Hij zelf had de leiding hunner opvoeding in handen genomen, en zoowel wat het wetenschappelijke als het muzikale gedeelte hiervan aangaat, was hij volkomen voor zijn taak berekend. Hij had veel en goed gelezen, een helder hoofd en vooral veel gezond verstand. Aan letterkundige studie hechtte hij zooveel waarde, dat hij zelfs in zijn boek over het vioolspel zóóver gaat van te beweren „dat een goed violist in rede- en dichtkunst te huis moet zijn, om met verstand te kunnen voordragen." Dit monumentale boek, waarop ik later terug kom, bewijst trouwens voldoende, dat Leopold's beschaving op een hoog peil stond. Zijn stijl en taal staan boven die van vele andere gelijktijdige Duitsche schrijvers.

Als toondichter was hij niet onverdienstelijk: zijne muziekwerken behooren tot eene degelijke richting. Baanbrekend waren zij echter niet. In 1785 noemt Schubart [1] hen reeds „altväterlich," dus hoe zouden zij ons heden in de ooren klinken! Toch zijn eenige werken tamelijk algemeen verspreid geweest. Zoo werd b. v. een toonstuk, waarvan Jahn [2] uitvoerig melding maakt, ook hier te lande herhaaldelijk uitgevoerd. De Kon.

Nederduitsche Tooneelisten van Zuidholland gaven b. v. in Juli 1827 te Leeuwarden, volgens een voor mij liggend programma, een „*oorspronkelijk blijspel met zang* (*Vaudeville*) *in 2 bedrijven*", door J. H. Grave, getiteld: De Sneeuw of Proefsteen van den Trouwring, *versierd met een Tusschen Tooneel, voorstellende een IJsvermaak. Deze Mimische Voorstelling is door woorden en gezang afgewisseld en bewerkt op de Muzyk van de Sledevaart van Mozart.*

Er zijn ons door de reeds genoemde brieven [3] aan den vriend te Salzburg, (Hagenauer) tal van bizonderheden, van het begin der groote reis af, bekend geworden. Dit begin was niet gelukkig. Te Wasserburg brak het wiel van den reiswagen, hetgeen echter slechts een kort oponthoud veroorzaakte. Over Munchen begaven zij zich naar Nymphenburg, waar zij verscheidene malen voor den Keurvorst moesten spelen, en vervolgens over Augsburg naar Ludwigsburg, waar zij er niet in slaagden toegang tot den Hertog te verkrijgen. Gelukkiger waren zij hiermede te Schwetzingen bij den Keurvorst Karel Theodoor van de Paltz, waar zij op de handen werden gedragen. Zij reisden daarop naar Heidelberg, Mainz en Frankfort, waar Göthe hun concert bijwoonde, en verder over Coblenz, Bonn, Keulen, Aken en Brussel, tot zij eindelijk den 18den November te Parijs aankwamen. Zij vertoefden daar tot in April van het volgende jaar.

Redenen tot klagen bestonden er tot nu toe niet. Wel hadden zij vele uitgaven gehad (tusschen Salzburg en Coblenz reeds *fl* 1068) maar zij hadden ook veel ontvangen. Alleen waren er te veel kostbaarheden bij naar den zin van den praktischen vader, die aan klinkende munt de voorkeur gaf. „Met al onze snuifdoozen, étuis enz. enz. zullen wij weldra een winkel kunnen opzetten, maar aan geld ben ik arm," en uit Parijs schrijft hij in den zelfden zin. Van de kinderen viel niets dan goeds te berichten. Vooral Wolfgang deed reuzenschreden, en waar hij

zich ook liet hooren, nergens ontbrak het hem aan de levendigste toejuichingen. Aan het hof van Lodewijk XV werden zij onthaald op eene wijze, die slechts aan zeer weinigen te beurt was gevallen, waardoor hun natuurlijk de bijval van den adel en het groote publiek verzekerd werd. Het meest hadden zij aan den encyclopedist Grimm te danken, die hun niet alleen toegang tot de hoogste kringen verschafte, maar ook reeds toen Mozart's naam in zijne bekende briefwisseling vereeuwigde. (*)

Den 10den April 1764 begon de reis naar Londen, waar Wolfgang en Marianne zich reeds weinige dagen na hun aankomst aan het hof konden laten hooren. Koning George III was een groot en degelijk muziekliefhebber, die het buitengewone van de begaafdheden der kinderen volkomen wist te waardeeren. En het is alsof Leopold in de verbazing deelde, die de knaap overal verwekte. „Wat hij geweten heeft, toen „wij Salzburg verlieten, is niets dan een schaduw, vergeleken „bij hetgeen hij thans weet..... In één woord, wie het niet „ziet en hoort, kan het niet gelooven," schrijft hij aan Hagenauer.

Voorspoed hadden zij volop; zij gaven druk bezochte en goed betaalde concerten en alles ging naar wensch, tot de vader door eene hevige keelontsteking werd aangetast. Het gezin werd genoodzaakt zeven weken naar Chelsea te gaan, waar de ziekte gelukkig overwonnen werd. Het was in dezen tijd, dat Wolfgang zijne eerste symphonie schreef, weldra door twee andere gevolgd. [4] Te Londen teruggekeerd, begonnen de toestanden zich in hun nadeel te veranderen. De Koning werd ziek, de gebeurtenissen op staatkundig gebied (het begin der geschillen met de Amerikaansche koloniën) hielden de gemoederen in spanning en de aandacht werd van de beroemde kinderen

(*) Een duidelijk overzicht van Mozart's verblijf te Parijs geeft Adolphe Jullien in zijn: *La Ville et la Cour au XVIIIe Siècle*, Paris. Edouard Rouveyre, 1881, zonder echter iets nieuws aan het licht te brengen. Zijn opstel is slechts eene handige compilatie uit Nissen en Jahn.

afgetrokken. Treurig is het te zien in Pohl's boek [5] over dit verblijf te Londen, hoe Leopold hoe langer hoe meer tot réclame zijn toevlucht moest nemen, hoe hij steeds dringender zijne kinderen als natuurwonderen aanprees, de toegangsprijzen verminderde en niettemin telkens kleinere zalen huurde om toehoorders te krijgen. Toch moet men zich niet voorstellen dat hij geheel in het vergeetboek geraakte. Het tegendeel bewijst de uitnoodiging, die het Britsche Museum, bij gelegenheid van zijn bezoek aan deze grootsche instelling, hem deed om een handschrift van den knaap ter herinnering aan zijn aanwezigheid aldaar ten geschenke te mogen ontvangen. Hij gaf daartoe een vierstemmig koor: „God is our refuge and strength, a very present help in trouble," waarvan Pohl in het zooeven aangehaalde boek een fac-simile geeft.

Uit Salzburg kwamen brieven, waarin bij Leopold op spoedige terugkomst werd aangedrongen, en het ondervondene in de laatste weken was niet van dien aard om het verblijf te Londen te verlengen. Waarschijnlijk zou hij dan ook weer over Calais en Parijs huiswaarts gegaan zijn, had niet de Hollandsche gezant (J. W. Graaf van Welderen) hem uitdrukkelijk uit naam van Prinses Caroline van Nassau Weilburg, de zuster van den toen nog minderjarigen Stadhouder Willem V, verzocht naar 's Gravenhage te komen. De uitnoodiging werd schoorvoetend aangenomen en niet dan nadat zij herhaaldelijk gedaan was.

Den 9den Juli 1765 lezen wij in een brief aan Hagenauer:

Ich bitte, gleich sechs heilige Messen lesen zu lassen, zwei bei dem heil. Kindel zu Loretto, zwei in der Pfarre und zwei zu Maria Plain. Diese sollen uns den Weg über das Meer bahnen.

„Man verlangt dass ich nach Hause eile? Ich bitte man wolle mich „nur machen, und dasjenige, was ich mit Gott angefangen habe, auch „mit dessen Hülfe ausmachen lassen. Ich hoffe es wird Alles gut werden, „wenn nur die Häftel davon kommen. Gott verlässt keinen ehrlichen „Teutschen."

Zij vertoefden nog drie weken op Engelschen bodem, het laatst als gasten van Mr. Manat, op zijn buitengoed nabij Canterbury, en staken den 1sten Augustus met gunstigen wind bij Dover over het kanaal. Na een korten overtocht kwamen zij te Calais. De zes missen hadden gunstig gewerkt.

Van Calais begaven zij zich naar Rijssel, waar eene ongesteldheid van vader en zoon hen dwongen eenige dagen stil te houden. Over Gent en Antwerpen werd de reis voortgezet. Overal bezichtigden zij de bezienswaardigheden, zooals de toren, het klokkenspel en de kerken. In Leopold's aanteekeningen van zijne reis vermeldt hij met nadruk hoe uitgestorven hem de Scheldestad voorkwam, en welk een diepen indruk de schilderijen van Rubens (Drieëenheid en de Afneming van het kruis) op hem maakten. Wolfgang bespeelde het orgel in de kathedraal. Hun weg vervolgden zij over den Moerdijk en Rotterdam, en van hier gingen zij met de trekschuit naar den Haag, waar zij hun intrek in het logement *La Ville de Paris*, op den hoek van den Fluweelen Burgwal en de Houtmarkt namen. Tot voor ongeveer dertig jaar bleef dit logement bestaan. Daarna is het huis in verval geraakt, ten minste wat de soort van bewoners aangaat. De toestand, waarin het zich in de laatste jaren bevond, is voorzeker niet van dien aard, dat er mogelijkheid bestaat er een gedenksteen te plaatsen ter herinnering aan de gasten van 1765.

II.

'S GRAVENHAGE EN HET HAAGSCHE MUZIEKLEVEN IN 1765.

De residentie van den Stadhouder was in 1765 reeds eene aanzienlijke stad. Wel werd zij soms nog dorp genoemd, omdat de naam van stad eigenlijk uitsluitend gegeven werd aan plaatsen, van muren en poorten voorzien, maar hierover wisten de Hagenaars zich uitnemend te troosten. Liever het aanzienlijkste dorp, dan de tweede, derde of vierde stad!

Reeds in 1730 werd het aantal huizen op ruim 6000 geschat. De Riemer [6] voegt er bij: „Waarbij wij tot glori van 's Graven-„Hage te voegen hebben, dat, hoe aanmerkelyk het getal ook „zy, waarmede maar weinige steden der Nederlanden zullen „worden bevonden gelyk te staan: egter veel meer te verwon-„deren is, dat, onder zoo groote menigte zoo weinige slegte „en geene vervallene of onbewoonbare gevonden werden. In-„voegen dat men geene der Hollandsche steden zal te kort

„doen, als men zegt dat 'er niet eene is, welke in doorgaande „fraaiheid en ordentelykheid van gebouwen, zoo groote als „mindere, ja zelfs kleine, den Hage overtreft." Ja, de schrijver gaat hierna zelfs tot eene vergelijking met Florence, Genua en Venetië over!

Die loftuigingen behoeft men niet aan plaatselijk patriotismus toe te schrijven, want ook vreemdelingen zijn vol lof. Het zou niet moeielijk vallen uit Engelsche en Fransche reisbeschrijvingen volzinnen aan te halen, die voor het bovengemelde volstrekt niet onder doen. De Prinsegracht wordt b. v. „een der schoonste en prachtigste straten van Europa" genoemd, het Voorhout als „een der liefelijkste en beroemdste wandelplaatsen" geschilderd enz.

Het aantal inwoners werd op 30 à 40 duizend geschat. Officieele cijfers omtrent de talrijkheid der bevolking waren er niet, en kunnen wij trouwens voor ons doel best missen.

De omvang der stad verschilde natuurlijk heel wat van den tegenwoordigen. Zij was bijkans geheel ingesloten door de cingels en buitengrachten, zoodat men, wanneer men de ophaalbruggen, die over die cingels lagen, achter zich had, onmiddelijk in weiland of moesgronden stond. Alleen aan de overzijde van de Scheveningsche brug was men juist begonnen eenige huisjes te bouwen, die als een soort van voorstad beschouwd werden. Hetzelfde was het geval bij de Dennenwegsbrug, waar de stallen der Stadhouderlijke lijfgarde stonden.

In het midden der stad hebben sedert dien tijd niet zulke ingrijpende veranderingen plaats gehad als in de buitenwijken. Het middenpunt was het Binnenhof, toen nog geheel door water omgeven. Waar zich thans het gebouw der Tweede Kamer bevindt, stonden toen eenige kleine huizen, waarvoor boomen geplant waren, terwijl de zoogenaamde loterijzaal nog ommanteld was met bijgebouwen, waarin, evenals in de zaal zelf, boekverkoopers hunne auctiën hielden, en geregelde uitstallingen

hadden. De Prins woonde in het rijk gemeubelde Stadhouderlijk Kwartier, dat voor zijn hofhouding reeds te klein was geworden, waardoor een gedeelte van zijn gevolg elders in de stad (b. v. het zoogenaamde Pagenhuis in het Voorhout) een onderkomen moest vinden.

De aanzienlijkste inwoners hadden bijna allen hunne huizen in het Lange en Korte Voorhout, op den Langen en Korten Vijverberg, aan den Boschkant, of op de Prinse- en Princessegrachten. Tot de voornaamste gebouwen moeten in de eerste plaats nog de Logementen der stemhebbende steden (waar hare afgevaardigden naar de vergaderingen der Staten hun verblijf hielden) gerekend worden. Zoo had b. v. Dordrecht het huis op den hoek van Vijverberg en Tournooiveld, Haarlem dat op den Korte Vijverberg, hoek Doelenstraatje, terwijl Amsterdam het gebouw bezat op het Plein, waarin thans het Rijksarchief gevestigd is.

In de oudere gedeelten van de stad is het toenmalige karakter nog tamelijk goed bewaard gebleven. Alleen de met razende snelheid toenemende gewoonte van winkelramen, die de geheele onderste verdieping innemen, brengt daarin verandering. De bovenste verdiepingen zien er nu nog, zelfs op vele plaatsen in de drukste winkelstraten, uit als voor ruim eene eeuw. Alleen hebben wij er bij te denken, dat toen die gevels nieuw waren, dat die eerwaardige achtiende-eeuwsche gevels toen nog in alle frischheid pronkten, en dat daarnaast nog, veel meer dan thans het geval is, oude Hollandsche trapgevels aangetroffen werden.

In den Haag heerschte veel weelde, vooreerst door het hof en den adel, verder door de buitenlandsche gezanten en niet het minst door de verschillende leden der hooge staatscollegiën. Vooral deze laatsten waren ten volle bewust van hunne waardigheid, en voelden zich hier als de eigenlijke vorsten van het land. Niet zonder reden waren de toenmalige mode-

wandelingen zoo bekend. In het Voorhout, en vooral op het Plein, bij het optrekken van de wacht, prijkten alle grootheden in vollen glans, en de Haagsche kermis behoorde tot de voornaamste feesten in het land.

Ook toen reeds waren de omstreken van den Haag beroemd. Het toenmalige Scheveningen met het tegenwoordige te vergelijken is bijna onmogelijk. Het was uitsluitend visschersdorp, dat bij vreemden alleen bekend was wegens den weg er heen, die tot een der merkwaardigste bizonderheden van 's Gravenhage gerekend werd. Het daaraan gelegen buitenverblijf, door Cats gesticht, en toen door Graaf Bentinck van Rhoon bewoond, was een trots der Hagenaars. Ook Buitenrust, het paleis van wijlen Koningin Anna Paulowna, bestond reeds. Als uitspanningsoord schijnt Scheveningen nog weinig aantrekkelijks te hebben gehad. In 1749 had men aan het begin van den weg een Vauxhall opgericht, doch deze onderneming ging weldra te gronde. Gebaad werd er wel aan het strand, doch alles ging zeer oorspronkelijk toe. Volgens een Fransch schrijver [7] kleedde men zich in de open lucht uit en gaf de kleeren ter bewaring aan de vrouwen en dochters der visschers, die naderhand ook behulpzaam waren bij het afdrogen.

Dezelfde schrijver verhaalt hoe toen de Haagsche burgers gewoon waren des Zondags naar Scheveningen te gaan. Aan het einde der stad (Scheveningsche veer) stonden rijtuigen, die de menschen voor een paar stuivers vervoerden. In het dorp gekomen begaf men zich in de herbergen, voornamelijk om thee te drinken: „*il n'y a point d'album graecum, ni d'assa foetida aussi exécrable que ce thé*," voegt hij er bij. Niettemin dronk men haar met groote teugen, waarvan de uitwerking was, dat al die mannen, vrouwen en meisjes als dronken huiswaarts keerden, waarbij zij een geschreeuw getier en gebrul aanhieven, dat vooral voor vreemdelingen ondragelijk was. Overigens noemt hij de wandeling naar

Scheveningen de aangenaamste, die hij kent; jammer maar dat men er zooveel vischvrouwen ontmoette, die afschuwelijk naar visch en koffie roken.

Men ziet: veel is hetzelfde gebleven!

De tweede beroemde merkwaardigheid van den Haag was het Bosch. Sedert 1706, toen het zich nog tot aan het Smidswater uitstrekte, was het, zoo als tegenwoordig, afgebakend door de Princessegracht en den Boschkant. De Maliebaan, de plaats waar de schutterij zich oefende, terwijl bij groote parades de tent van den Stadhouder onder de twee aldaar nog aanwezige boomen stond, had in 1765 denzelfden omvang als heden. Bij de Fonseca [8] vindt men eene omstandige beschrijving van de lotgevallen van het Bosch. In het oog vallend zijn de talrijke wetten en voorschriften in den loop der tijden gegeven om deze schoone plek in stand te houden. Zelfs de Spanjaarden eerbiedigden het eerwaardige woud, toen zij in 1574 gedurende het beleg van Leiden alhier in garnizoen lagen. Slechts zes boomen velden zij, terwijl zij in de stad zóó hadden huis gehouden, dat het Hof van Holland de inwoners der omliggende dorpen na het vertrek der troepen moest gelasten dagelijks met eenige wagens en paarden te hulp te komen om de stad te reinigen. In deze Resolutie van 1 April 1576 luidt het woordelijk: „dat die selve plaatse van den Hage geduyrende „den tyd die vianden aldaar gelegen hebben, zulcx deur quaet „regiment en overweldigheyt van dezelve vianden ontreynicht „en mit groote mishoopen in alle straeten en steghen beset en „gedeformeert is, dat men deselfde straeten tot veel plaetsen „met wagen en paerden nyet en mach gebruyken, wt welke „vuylicheden en mishopen ook groote stanck en pestilentiaal „exhalatie rysen en comen tot groote infectie van de goede „luyden aldaer woonende en frequenteerende."

Aan gevaar van vernield te worden heeft het dus het Bosch niet ontbroken.

Eenige weinig bekende bizonderheden van het Haagsche bosch deelt een Engelsch reiziger uit de eerste helft der vorige eeuw mede. [9] Nadat hij verhaald heeft welke pogingen gedaan werden om het weinigje wild, dat er nog was, te behouden en aan te fokken en dat het zoo jammer was voor den wandelaar, dat de paden zoo zandig en daardoor vermoeiend waren, deelt hij mede, dat in de Maliebaan vroeger concerten gegeven werden. De vreemde gezanten bekostigden die afwisselend, waaruit men mag afleiden, dat het een uitgezocht publiek was, dat deze zomeravond-uitspanningen bezocht. Hoe die muziek was, is niet met zekerheid te zeggen. De schrijver voegt er bij: „*the musick was a mixture of the rural and* „*martial kinds*, *consisting principally of drums*, *trumpets and* „*french-horns. The wood*, *the canal and the row of palaces* „*of the Princess-Graaft*, *which look into the wood*, *occasioned* „*a diversified echo*, *that rendered the entertainment much more* „*agreeable; and care was taken to place the performers at a* „*proper distance from the company.*"

Dat vooropzetten van „trommels" bij de opsomming der instrumenten doet vermoeden, dat de schrijver niet was, hetgeen wij thans „muzikaal" noemen. Ook die verheerlijking van de echo, naar onze opvatting de doodslag voor eene muziekuitvoering, doet zien, dat de man geheel opging in dien arkadischen tijd, waarin men geheel leefde en dacht in eene wereld van verliefde herders en herderinnen, die hunne minneklachten altijd op rijm uitbrengen, en waarbij de echo's zulk een groote rol spelen.

Reeds in 1743 hadden deze concerten opgehouden.

Wij zullen later zien, dat Leopold Mozart met ingenomenheid al die schoone wandelplaatsen bezocht, en er in zijne reisaanteekeningen melding van maakte.

Alvorens den Haag als muziekstad in 1765 te schetsen is het noodzakelijk eerst na te gaan hoe het in de naburige landen

met de muziek gesteld was. Bij geene kunst is het zoo moeielijk zich in vroegere tijden te verplaatsen als bij de toonkunst. Noch op het gebied der bouwkunst, noch op dat der schilderkunst hebben sedert honderd jaren zulke ingrijpende veranderingen plaats gehad, en bij geene dier kunsten is men door nieuwere richtingen zoo ongeschikt geworden het vroegere te genieten als bij de muziek. Want het moet erkend worden, dat zelfs de meesten van hen, die op den naam van kenners aanspraak maken, op muzikaal gebied datgene eenvoudig ongenietelijk verklaren, wat door latere en grootere meesters is voorbij gestreefd. Zooveel waardeering er thans bestaat voor vroegere schilders of dichters van den tweeden of derden rang, zoo onbillijk is men jegens toonkunstenaars, die een dergelijke plaats in de muziekgeschiedenis innemen. Wel een bewijs, dat de ernst bij het beoefenen der toonkunst nog zéér veel te wenschen overlaat.

Om ons in de muzikale toestanden van 1765 te denken, moeten wij beginnen met een schrap te halen door bijkans ons geheel concert- en opera-répertoire. Van hetgeen men toen bewonderde is slechts zeer weinig meer overgebleven. Wel was het een tijd van verval, maar men vergete niet dat Joh. Seb. Bach en Händel nog slechts kort te voren gestorven waren. Zou onmiddelijk na hun dood zulk een tijdperk van volslagen dorheid aangebroken zijn? Lang kan dit daarenboven niet geduurd hebben, want reeds brak de dageraad van een nieuwen, grooten tijd aan. De grondvesters onzer hedendaagsche muziek. begonnen op te staan. Haydn had zijne eerste symphonie in 1754, zijn eerste quartet in 1759 geschreven. Gluck had zich reeds losgemaakt van den toen heerschenden Italiaanschen operastijl, want *Orfeus und Euridice* dagteekent van 1762. En al was Beethoven er nog niet (hij werd in 1770 geboren) Mozart vervulde reeds heel Europa met verbazing over zijn genie.

Het beloofde land van de toonkunstenaars was nog altijd Italië. Met de schilders, beeldhouwers en bouwmeesters trokken zij over de Alpen om eene degelijke opleiding te verkrijgen. Waren mannen als Scarlatti, Carissimi, Durante, Leo, Vinci, Pergolese, Lotti, Buononcini reeds dood, Italië kon zich nog beroemen op: Porpora, Cafaro, Traëtta, Guglielmo, Piccini, Sachini, Anfossi, Paisiëllo, Cimarosa, Galuppi, Bertoni, Sarti, den geleerden Padre Martini en tal van anderen. Bovendien telde het eene menigte van de grootste zangers en zangeressen. Ik noem slechts: Caffarelli, Broschi, Mingotti, Gabriëli, Faustina Bordoni. Aan instrumentale virtuozen was er evenmin gebrek. Welke violisten: Geminiani, Tartini, Nardini, Pugnani, Lolli!

Die rijkdom was in zekeren zin gevaarlijk voor de naburige landen, want noch Oostenrijk, noch Duitschland noch Frankrijk konden zich aan dien invloed onttrekken, en het ongeluk wilde, dat de meeste hoven, toen nog de brandpunten van het muziekleven, de Italianen boven de landgenooten begunstigden.

De Beijersche Keurvorsten, b. v. Karel VII (1742—45) en Maximiliaan III Jozef (1745—77), beiden hoogst verdienstelijke dilettanten, bezetten hunne kapellen hoofdzakelijk met Italianen. Iets beter was het te Weenen. Ook daar regeerden achtereenvolgens vorsten, die meer dan alledaagsche muziekliefhebbers waren. Keizer Karel VI (1711--40) speelde zeer goed klavier en bespeelde in het orkest dit instrument, waaraan toen mede de directie was verbonden. Frans I (1745—95) en Jozef (1765—80) legden zich zoowel op het klavier- als vioolspel toe, en Maria Theresia en hare vier dochters waren zulke geoefende zangeressen, dat zij in opera-voorstellingen aan het hof meer dan eens werkdadig optraden. Doch ook hier bestond groote voorliefde voor

het Italiaansche: Mozart zou dit later nog vaak gewaar worden. Toch waren er degelijke duitsche meesters zooals Wagenseil en Vanhall, om van de beide Haydn's en Gluck niet eens te spreken.

Te Stuttgart stond Jomelli aan het hoofd van de hofkapel, een der beroemdste mannen van zijn tijd, maar die natuurlijk zijn landaard niet verloochende. Zijn orkest, evens als dat van Mannheim, onder Holzbauer, werd hemelhoog geroemd wegens het nauwkeurige samenspel, en vooral wegens de voortreffelijke crescendo's en decrescendo's. In laatstgenoemde stad waren ook nog o. a. Abt Vogler, Winter, Canabich en Cramer aangesteld, mannen waarop Duitschland trotsch kon zijn. Van Dresden, met zijne Italiaansche opera onder Hasse was niet veel heil voor de nationale kunst te verwachten. Bovendien geraakte het na den bloedigen zevenjarigen oorlog, en de uitzuigerijen van den weelderigen August, den sterken, langzamerhand in verval. Te Leipzig was Bach niet meer. Zijne opvolgers Doles en Hiller, hoe verdienstelijk ook, waren er de mannen niet na, om te verrichten wat hun voorganger niet had vermocht: Duitschland onafhankelijk te maken van Italië.

Hamburg was niet meer wat het geweest was toen Mattheson en Teleman nog leefden. Bovendien had Frederik II Carl Philip Emanuel Bach, den onsterfelijken klaviermeester, naar Berlijn gelokt, waar hij tot 1767 bleef. Hier, aan het hof van een vorst, die bekend was wegens zijn fluitspel en zijne voorliefde voor opera's en muziek in het algemeen, had men billijkerwijze ook meer ondersteuning mogen verwachten voor het bevorderen van echt Duitsche kunst. Doch de omstandigheden leidden er niet toe. Vooreerst waren de langdurige en herhaaldelijke oorlogen, met al hun nasleep van armoede en ellende, onoverkomelijke hinderpalen, en ten tweede: de vorst, die zijn eigen Duitsche taal slechts goed genoeg voor

stalknechts achtte, kon moeielijk de man worden, die Duitsche muziek hoog genoeg zou schatten, om haar van vreemde invloeden te helpen bevrijden. Ware hij niet door zulke degelijke mannen omringd geweest, als Graun, Benda, Bach, Agricola, Kirnberger, Fasch, Marpurg en Quanz, dan zouden de Italianen ook hier geheel meester zijn geweest.

Speelde in Duitschland de opera in het muziekleven een groote rol, in Frankrijk was zij hoofdzaak. Wel was er te Parijs sedert 1725 een Concert spirituel, waar instrumentale muziek en geestelijke zangstukken werden uitgevoerd, het publiek stelde slechts belang in de opera, en dat wel op de levendigste wijze. Wie het eerst kennis maakt met de schriftelijke uitingen dier geestdrift, kan zijne oogen nauwelijks gelooven. Bij nadere beschouwing ontdekt men echter, dat die belangstelling niet zoo zeer de zaak zelve gold, als wel de kabalen en partijtwisten tusschen de verschillende invloedrijke kunstrechters. Altijd vinden wij er groote partijen tegenover elkaar in het harnas. Rameau kwam met eene opera, die met de door Lully ingevoerde verfranscht Italiaaansche vormen brak, en aanstonds waren er even hevige voor- als tegenstanders, die elkaar met schotschriften en kabalen zochten te vernietigen. Deze twisten eindigden niet voordat een nieuwe vijand hen beiden bedreigde. In 1752 kwam te Parijs eene troep Italiaansche opera-bouffe tooneelisten (bouffons) voorstellingen geven, en op nieuw verdeelde Parijs zich in twee kampen, bouffonisten en anti-bouffonisten. Rameau was tegen, de encyclopedisten vóór hen, en Grimm, Diderot, d'Alembert en Rousseau waren mannen van grooten invloed. Laatstgenoemde leverde met zijn *Le Devin du Village*, wel is waar eene Fransche navolging van het veelbesproken Italiaansche intermezzo, doch slingerde tevens zijne tegenpartij zijne *Lettre sur la musique française* in het gezicht, met de stellingen: Frankrijk bezit geene nationale muziek, en de Fransche taal is voor zang ongeschikt.

Men begrijpt welk een opschudding dit geschrift te weeg bracht. Het regende pamfletten, puntdichten, open brieven; het was een onuitputtelijk onderwerp.

Toen in 1784, ten opzichte van Gluck, een dergelijke strijd uitbrak, gaf Rousseau zich gewonnen.

De grootste toonkunstenaars, waarop Parijs in 1765 kon roemen waren de opera-componisten: Philidor, d'Auvergne, Monsigny, en Grétry; Gossec, en Mondonville (tevens violist en instrumentaal-componist), de vader der Fransche instrumentaal-muziek, en Schobert en Eckart, pianisten.

In Engeland had het toenmalige muziekleven zeer veel overeenkomst met het tegenwoordige. Het land bracht zelf geen groote mannen op dit gebied voort (*), doch men deed al het mogelijke om in dit gebrek te voorzien. Door rijke giften en grootsche eerbewijzen werden de beroemdste grootheden van het vasteland naar Londen gelokt. Men weet dat Händel er, na een verblijf van vele jaren, in 1759 stierf. Mozart en Haydn werden er schitterend onthaald, evenals later Weber en Mendelssohn. Toenmaals waren Joh. Chr. Bach en Abel de bekendste gasten. Zij stonden aan het hoofd eener groote concertonderneming. Beroemd waren de uitvoeringen der groote werken van Händel, toen nog op het vasteland minder bekend. Trotsch mocht Engeland zijn op het bezit van twee mannen als Burney en Hawkins, de schrijvers van de beste boeken van dien tijd over muziekgeschiedenis.

Wanneer wij de ronde gedaan hebben en naar den Haag terugkeeren, moet erkend worden, dat het muziekleven aldaar niet zeer achterlijk was. Het bezat eene geregelde Fransche, en vaak Italiaansche of Vlaamsche opera, en bovendien werden er des winters tal van concerten gegeven.

(*) Een der voornaamste was toen Dr. Arne, componist van het bekende Rule Britannia, en van tal van oratoriën en opera's.

Ik zal beginnen met een en ander over de opera mede te deelen.

Eene vaste Fransche opera schijnt in den Haag reeds in 1683 te zijn opgericht, ten minste de vergunning werd daartoe door zekeren Carel Martinelli, muziekmeester aldaar, gevraagd. [10] Waarschijnlijk was het eerste tooneel in de kaatsbaan op het Buitenhof (de tegenwoordige Hoflaan, naast de Hoofdwacht) welk lokaal in 1702 verlaten werd. Men nam toen het hoekhuis der Casuarie- en Schouwburgstraten in gebruik, en bleef er de geheele achttiende eeuw. De stadhouder schijnt voor deze onderneming zeer gunstig gestemd te zijn geweest. Gelukkig, want zij had vele vijanden. Vooreerst de predikanten en de geheele orthodoxe partij, die deze uitspanning als zondig verfoeiden. De door hen verlangde sluiting werd echter geweigerd. Een ernstiger gevaar dreigde later in den vorm van andere opera gezelschappeu, die, hoewel tijdelijk, naar de gunst van het publiek kwamen dingen. En de ondergang scheen nabij toen in 1719 eene scheuring in den boezem der tooneelisten ontstond. Een gedeelte van den troep scheidde zich af, onder leiding van Jean Francisque en vestigde zich in het Voorhout (thans n^{0}. 28.) [11]; de overige leden bleven met den vroegeren directeur Birochou in de Casuariestraat. Wanneer men Justus van Effen [12] mag gelooven, dan hadden de Hagenaars in deze zaak levendig partij getrokken: „men is gedwongen zich openlyk te declareeren, schrijft hij, voor *Voorhoutianen*, of voor *Casuaristen*. De Huisgezinnen zelfs verdeelen zich onderling; men ziet Mynheer naar 't eene Tooneel, en Mevrouw naar 't andere ryden, gelyk in sommige Familien de Vrouw naar de Mis, en de Man naar de Predicatie zich begeeft.... 't Eerst 'twelk in een Gezelschap gevraagd werd, is, *heb je gisteren in de Casuaristraat*, *of in 't Voorhout geweest? waren er veel menschen?*"

Den Haag was te klein voor twee tooneelen, en het gevolg

was dan ook dat beiden kwijnden, niettegenstaande de twee troepen zich, door het kiezen van een verschillend genre, trachtten te redden. In 1732 werden de zeedijken bedreigd door de paalwormen, die de zeeweringen dreigden te ondermijnen, en zóó groot was de ontsteltenis bij het volk, dat alle openbare vermakelijkheden moesten gesloten worden, en daarmede kwam een einde aan de onzinnige mededinging. Wel is waar trachtten de *Voorhoutianen* gesteund door het Hof van Holland, toen de schouwburgen weder geopend werden, ook hunne voorstellingen weder te beginnen, doch de magistraat van 's Gravenhage verzette er zich tegen, daar naar veler meening het Voorhout een te deftige buurt voor een tooneel was. Te midden van al dit gehaspel verdween Jean Francisque, niets dan schulden achterlatende en de *Casuaristen* bleven meester van het terrein. Zij moesten echter later nog een korten tijd het onderspit delven voor de concerten, die Lopez de Suasso bij zich aan huis gaf. Deze schatrijke Portugeesche Jood, die in een prachtig huis woonde, waar thans het paleis van wijlen Prins Frederik staat, liet de beroemdste zangers en zangeressen komen om in zijne vertrekken stukken van opera's en cantaten uit te voeren. De hoogstgeplaatste personen waren zijne gasten, die er zelfs zóó vaak kwamen, dat de opera een tijd lang moest sluiten. Dat die concerten veel naam hebben gehad moet men afleiden uit het feit, dat zoowel de Engelsche reisbeschrijving, als de la Barre de Beaumarchais [13] en von Pöllnitz [14] er melding van maken. De eerste voegt er bij, dat na eenigen tijd de voorliefde daarvoor aanmerkelijk bekoelde, hetgeen natuurlijk de opera ten goede kwam.

In 1765 stond het Fransche tooneel onder leiding van Mme Baptiste Anselme. Zij had in 1760 van den stedelijken magistraat daartoe privilegie gekregen, bij welk besluit tevens eene, vroeger aan een Italiaansch gezelschap, gegeven vergunning werd ingetrokken. Zij bleef tot 1767 aan het hoofd,

en komt in de tusschenliggende jaren in de rekeningen der hofhouding geregeld voor onder den naam van „Directrice van de Fransche Comedie", hetgeen niet geheel in overeenstemming is met de opgaven van Kroon. [15]

Van de zaal is mij geene afbeelding bekend, doch alle reizigers stemmen hierin overeen, dat zij niet meêviel. In eene stad als den Haag hadden zij iets anders verwacht. Trouwens, hoe klein zij moet geweest zijn, bewijst nog de geringe oppervlakte die het perceel besloeg. De zaal was verdeeld in een parterre zonder zitplaatsen, en twee rangen met loges. Als toegangsprijzen vind ik in 1760 vermeld: Balcons *f* 2.70, Loges *f* 2.20 en Parterre *f* 1.20, terwijl voor het bespreken der plaatsen en voor kussens (voetkussens of kussens op de wellicht harde stoelen of banken?) twee stuivers betaald werd. Hoe de zaal versierd of beschilderd was, is mij niet bekend. De eenige bizonderheid, die ik daaromtrent vond, is, dat de Prins er twee vergulde stoelen had. Ook blijkt uit sommige aankondigingen, dat bij buitengewone voorstellingen ook hier de onhebbelijkheid heerschte van op het tooneel, dus naast en om de spelende tooneelisten heen, zitplaatsen voor toeschouwers op te slaan. Men heeft wel eens beweerd, dat de Stadhouder daar plaats nam, doch ik geloof, dat dit niet juist is. Vooreerst staat er in de rekeningen der hofhouding altijd de huur eener „loge" vermeld, en ten tweede zou de bijvoeging in de advertentiën: *il y aura des gradins sur le théâtre* overbodig zijn, wanneer het publiek geen gebruik van die plaatsen kon maken.

De eerste vraag, die zich nu voordoet is: hoe waren de voorstellingen? Een volledig antwoord hierop te geven is onmogelijk; daartoe ontbreken ons te veel gegevens. Afgaande op het oordeel der meeste reizigers, die den Haag bezochten, kunnen wij ons slechts een ongunstig oordeel vormen. Uffenbach, die in 1710 te 's Gravenhage kwam, en iemand was,

die recht had over muziek te oordeelen [16], zegt, dat hij blijde was, toen de opera uit was, daar alles slecht was op drie tooneelisten na. De la Barre de Beaumarchais weet er niets goeds van te vertellen. De boven aangehaalde Engelsche schrijver evenmin. Burney [17] was ook al teleurgesteld in zijne verwachtingen van de Haagsche opera, en in 1780 schreef Pilati de Tassulo [18] uit den Haag aan een vriend: „Als gij hier komt voor mijn vertrek, zal ik u niet voor uw genoegen naar den schouwburg brengen." Men meene niet, dat alleen vreemden er zoo over denken! Justus van Effen laat zich nog veel ongunstiger uit: hij verhaalt van tooneelspelers, die geen tien woorden van hunne rol kenden, of dronken optraden.

Populair schijnen deze opera-voorstellingen niet te zijn geweest. Volgens de Engelsche reisbeschrijving van 1743 waren het de vreemde gezanten, die de instelling staande hielden door jaarlijksche toelagen van 50—100 Pond sterling. Nittemin vermochten de huisconcerten en voorstellingen bij Suasso haar tot sluiting te dwingen. De stadhouder kwam later krachtdadig te hulp, want in de jaren 1760—70 vindt men toelagen geboekt van minstens *f* 6000, welk bedrag in 1769 zelfs geklommen was tot *f* 11250, ongerekend herhaaldelijke betalingen, zoowel aan Mme Baptiste, als aan sommige tooneelisten wegens voorstellingen ten behoeve der armen, met opgeheven abonnement of benefices. Gewoonlijk werd hiervoor telkenmale *f* 105 uitgetrokken. Ook vindt men na 1766 boekingen van *f* 1000, zijnde toelagen aan sommige tooneelisten „volgens engagement". Dit alles komt volkomen uit met de mededeeling van de Fonseca, dat ten tijde van Willem V het hof veel belang in de opera stelde, en er met de hooge personages bijna dagelijks kwam. Die begunstiging geschiedde wel eenigszins ten koste van de Nederlandsche tooneelspelers, ten minste de klachten van Corver, [19] die in 1766 in den

Haag een eigen schouwburg oprichtte en hieraan *f* 30.000 ten koste legde, zijn niet onbillijk.

De bronnen, waaruit men de gegevens kan putten om een duidelijk overzicht over het répertoire der opera te krijgen, zijn schaarsch. Te Amsterdam werden de stukken, die gegeven zouden worden, door billetten aangekondigd, die door twee „aanplakkers" o. a. aan de twee godshuizen, het stadhuis, de beurs, de korenmarkt en de poorten werden aangeslagen. In den Haag geschiedde het waarschijnlijk op gelijke wijze. Zeker is het, dat de aankondigingen in de Haagsche Courant zeer ongeregeld en onvolledig waren. Gewoonlijk werd alleen geadverteerd bij de opening of de sluiting van het saizoen en bij galavoorstellingen op verjaardagen van leden van het Prinselijke huis (in dien tijd Willem V en zijne oudere zuster Caroline van Nassau Weilburg.) Zoo leest men b. v. in de 's Gravenhaegse Courant van 25 Febr. 1760:

> Aenstaende Saturdag den eersten Maert, zal de Compagnie Operisten in 's Gravenhage, ter occasie van de Gala der Geboorteverjaerdag van Haere Doorl. Hoogheyd, Mevrouw de Princesse Carolina, een Nieuwe Opera speelen, geïntituleerd: Les Prodigieuse Effets de la Mère Nature. Dit Treur- Bly- Eynde Spel is gemaekt van den Heer *Goldoni*, en de Musicq door den beroemden *Joseph Scarlati*. Daer zullen nieuwe Decoratien zyn, onder anderen een doorschynende Architecture van Jonise en Dorise Orden, met transperante Colommen, geïnventeerd door den Heer *Angieli*. Het gantsche Theater zal Geïllumineerd en met toepasselyke Emblemata's vercierd weezen. Tusschen de Actens zullen er Balletten zyn. De gemelde Compagnie twyffeld niet, of het publicq zal ten uytersten voldaen zyn, zullende zy altoos haer uyterste best doen, om de Aenschouwers vergenoegen te geeven.

Doch deze gegevens zijn zoo onvolledig, dat men zich alleen daaruit zeer moeielijk eenige voorstelling kan maken van het répertoire. Wel blijkt er dadelijk uit, dat gewoonlijk op den zelfden avond een tooneelspel en eene opera gegeven werd; waarbij vaak nog een opera-bouffe of ballet werd gevoegd. Hierbij houde men vooral in het oog, dat de kleine toen-

malige tooneelspelen nog opgevuld waren met zangnummers. De komische opera, zooals wij die thans kennen, was trouwens in hare geboorte.

Een goede bron tot de kennis van het répertoire zijn twee verzamelingen tekstboekjes, die onder de titels *Nouveau Théatre de la Haye* en *Théatre de Société* [20] in 1759 en 1768 te 's Gravenhage het licht zagen. Eigenlijk bestaan die deeltjes uit bijeengebonden afzonderlijke tekstboekjes, zooals uit de verschillende titels en jaartallen voor elk stuk blijkt. De uitgave bewijst, dat er veel zorg aan die boekjes besteed werd. Het formaat is handig, de letter duidelijk, het papier uitstekend, en zelfs de muziek der zangnummers, die gewoonlijk er aan toegevoegd werd, is goed gedrukt. Van daar dan ook, dat de prijzen niet laag waren. Enkele kostten 24, andere 30 stuivers, doch de muziek zelve, b. v. van *Ninette à la Cour* was voor 6 stuivers verkrijgbaar, ofschoon zij 36 bladzijden beslaat.

Op deze tekstboekjes afgaande en geholpen door eenige bijgevoegde catalogussen blijkt vooreerst, dat Constapel's winkel goed voorzien was, en ten tweede dat het Haagsche publiek op de hoogte bleef van den tijd. Gewoonlijk werden hier de kleine opera's twee of drie jaar, nadat zij te Parijs voor het eerst gegeven werden, opgevoerd. *Les Troqueurs*, de eerste Fransche „*intermède*," in navolging der Italiaansche intermezzo's in 1753 door d'Auvergne gecomponeerd, was hier in 1758 reeds bekend. *Blaise le Savetier*, van Philidor, werd hier in 1760, een jaar na de eerste opvoering te Parijs gegeven. Van Pergoleze vindt men: *La Servante Maîtresse* en *Le Maître de Musique*, van Duni *Le Peintre Amoureux de son Modèle*. Voorts van Favart *Rosette Raton*, *La Bohémienne*, *La Fille mal gardée* en van Rousseau *Le Devin du Village*. Van verscheidene dezer opera's waren ook partituren voorhanden, voor een deel in afschriften.

Al deze stukken behoorden tot het belangrijkste, dat er bestond. Vooral door den bekenden strijd tegen de bouffonisten te Parijs, waren zij het onderwerp van den dag geworden. De hartstochtelijke belangstelling, die hun ten deel viel, komt ons thans voorzeker onbegrijpelijk voor, wanneer wij de werken voor ons zien. De teksten zijn voor het grootste gedeelte alleronbeduidendst en flauw, de muziek komt ons kinderachtig en in elk geval eentonig voor. Dit laatste wordt er niet beter op, wanneer wij bedenken door welke orkesten zij uitgevoerd werd. Deze bestonden toen hoogstens uit een of twee clavecimbalen, strijkquartet, hobo, fluit, fagot, hoorn, trompet en pauken. Bazuinen kwamen toen juist in de opera eerst in zwang. Te 's Gravenhage werden zij het eerst den 7 Mei 1766 gebruikt. Ook moet bij de blaasinstrumenten nog in herinnering gebracht worden, dat zij bij de tegenwoordige zeer ten achter waren. Tal van noten konden er nog niet op geblazen worden, zoodat hun, zoodra de harmonie wat ingewikkeld werd, het zwijgen moest worden opgelegd, en het woord alleen aan clavecimbaal en quartet bleef. De sterkte der bezetting was natuurlijk aan die dunne instrumentatie evenredig. De ruimte, door het orkest ingenomen was zoo klein, dat er aan beide zijden nog plaats voor toeschouwers overbleef, daar men de geheele breedte van het tooneel niet noodig had. Het getal orkestleden in de Haagsche opera is mij onbekend. Van de Amsterdamsche schouwburgen noemt Wagenaar enkele cijfers: het orkest van den ouden Nederlandschen Schouwburg bestond uit 14 leden, behalve den orkestmeester; in het nieuwe gebouw was plaats voor 20 man, terwijl in den Hoogduitschen schouwburg gewoonlijk 18, en soms 24 muzikanten gebezigd werden.

Het speelsaizoen begon met November en eindigde met Mei, doch werd afgebroken door de wettelijk voorgeschreven sluitingen gedurende veertien dagen, vóór de viering van het

avondmaal, hetgeen viermaal per jaar plaats had. Er werden wekelijks vier voorstellingen gegeven, namelijk op Maandag, Dinsdag, Vrijdag en Zaterdag, terwijl de Donderdag vaak voor benefices gebruikt werd.

Behalve deze Fransche opera's werden er te 's Gravenhage ook de Italiaansche opgevoerd. In de couranten vindt men ze gewoonlijk in Mei aangekondigd, dus omstreeks den tijd van de beroemde Haagsche kermis. Zoo b. v. in 1760 en 61 in de Casuariestraat onder leiding van d'Amicy (de vader der beroemde zangeres van dien naam), die herhaaldelijk van den Prins eene toelage ontving. Ook kondigden in Mei 1760 Les Enfants du Sieur Frédéric eenige voorstellingen aan van opera's en balletten „*sur le Théâtre de l'Opéra Italien, au bout du Wagenstraat.*" Of dit een vast gebouw, of wel een tent was is mij niet bekend. Ik zou het laatste vermoeden. Te Amsterdam speelden zij „*sur leur Théâtre à l'Overtoomsche Weg,*" zooals op hunne tekstboekjes staat.

Verder kwamen er ook troepen Vlaamsche operisten, b. v. onder den direkteur Neyts, en het blijkt uit de rekeningen der hofhouding, dat de Prins hen waardig keurde voor hem op het Loo te spelen. In 1769 zond hij opzettelijk iemand uit om hen op te sporen en moesten zij in Juni vijf dagen achtereen optreden, waarvoor hun *f* 2271.17 werd uitbetaald.

Constapel verkocht ook de tekstboekjes van *Ninette in 't Hof*, en van den *Waarsegger van het Dorp*, waardoor wij ten minste twee nummers van hun répertoire kennen.

Zijn de advertentiën der opera zeldzaam, verslagen of beoordeelingen waren in dien tijd in de dagbladen nog niet gebruikelijk. Muzikale tijdschriften zijn van veel later datum, evenals tijdschriften aan het tooneel gewijd. Toch bestaan er uit de jaren 1762 en 1774 twee periodieke geschriften, die, behalve een zonderling beeld der toenmalige kritiek, vele belangrijke gegevens bevatten. Het eerste is een Fransch blaadje

L'Observateur des Spectacles [21], dat te 's Gravenhage elke 14 dagen het licht zag. Redacteur was de Chevrier, een geestig schrijver. In zijne voorrede belooft hij zachte kritiek tegenover de kunstenaars, maar uiterste gestrengheid tegen losbandige acteurs of onzedelijke actrices. Alsof dit bij het beoordeelen der kunst behoort! Hij geeft hoofdzakelijk berichten omtrent den Haag, Amsterdam, België en Parijs, en beloofde zelfs in alle steden in Europa correspondenten te zullen aanstellen, eene onderneming die natuurlijk mislukte. Hoe geestig zijn blaadje was en hoe rijk gekleurd met allerlei cancans en anecdotes, vaak van zeer twijfelachtig gehalte, het heeft zich niet langer dan een half jaar kunnen staande houden, wat voor de geschiedenis zeer te bejammeren is, daar hij vele namen noemde, en de verschillende troepen opgaf. Zijne beoordeelingen der opvoeringen en tooneelisten zien er niet heel onpartijdig uit, zoodat wij hem in dat opzicht slechts met groote voorzichtigheid kunnen aanhalen. In alle opzichten veel lager stond het tweede blaadje, dat den zonderlingen naam van *Ryswykze Vrouwendaagze Courand* [22] droeg en elken Maandag verscheen en eveneens slechts een half jaar in leven bleef. Het is slecht geschreven, wemelt van taal-, spel- en drukfouten en staat nog meer plaats, dan het genoemde Fransche tijdschrift, aan de chronique scandaleuse af. Daarbij zijn de grappige kwinkslagen hier door de platste en vuilste anecdotes („advertensies") vervangen. Niet één naam van een acteur wordt genoemd; alles wordt slechts aangeduid, zelfs de tooneelen waarvan verslag wordt gegeven. De schouwburg van Corver heet Assendelft (naar de Assendelftstraat), Leiden wordt Atheene, daar de Fontein op de Vismarkt staat, de Haagsche Fransche Opera Parijs, uit de Casuariestraat, genoemd. Het geheel draagt volkomen het karakter van een blauwboekje, daar altijd bij voorkeur schandalen gemeld worden, en zelfs herhaaldelijk verslag wordt gegeven van de galante dames, die

op de boven gallerij de oogen der petits-maîtres tot zich trokken. Daarbij is elk vreemd woord, hetzij Fransch of Duitsch zóó barbaarsch gespeld, dat men van den schrijver volslagen onbekendheid met deze talen moet veronderstellen.

Als curiositeit, en voor kleine bizonderheden is deze *Courand* echter van groote waarde.

De spectatoriale geschriften bemoeien zich weinig met de opera. Een enkel maal wijzen zij op de toenemende voorliefde voor zulke voorstellingen, die noodzakelijk aan de tooneelspeelkunst veel nadeel zou berokkenen [23].

Doch wij mogen niet langer bij de opera stilstaan en gaan over tot het concertwezen.

Hieromtrent zijn de berichten nog veel schaarscher dan omtrent het tooneel. Toonen de reizigers en plaatsbeschrijvers weinig belangstelling voor de schouwburgen, over de concerten zwijgen zij geheel, en de eenige hulpbron om er iets van te weten te komen zijn de dagbladen. En wanneer men daarbij bedenkt hoe gebrekkig de toenmalige wijze van adverteeren was, zal men naar ik hoop, niet veel uitvoerigs van mij verwachten.

In de jaren 1760—70 waren er te 's Gravenhage bij voorkeur twee plaatsen waar openbare concerten gegeven werden, te weten: de opera in de Casuariestraat, en de zaal van den Ouden Doelen. De laatstgenoemde was de gebruikelijkste en de voornaamste. Veel minder in aanzien was de zaal van den Schuttersdoelen op den hoek van Tournooiveld en Korten Vijverberg, waar de openbare verkoopingen gehouden werden. Hier traden virtuozen van minder allooi op en waren de toegangsprijzen lager. In enkele advertentiën wordt bovendien gewag gemaakt van eene zaal op het Buitenhof, waarschijnlijk boven de tegenwoordige societeit de Besognekamer (Nr. 22).

Het stedelijke bestuur had verder aan het Oranje-muziekgezelschap St. Cecilia in November 1758 de zaal boven de waag op de Groote Markt in gebruik gegeven. In de couranten

van 1760—1770 vindt men hieromtrent geene nadere bizonderheden. (*)

Het eigenlijke concertsaizoen begon gewoonlijk met de maand November en duurde tot omstreeks Mei, doch gedurende de zomermaanden werden toch altijd eenige concerten gegeven. De meeste begonnen des avonds ten zeven uren, sommige een half uur vroeger, enkele een uur later. De toegangsprijzen waren bijna zonder uitzondering *drie gulden voor een Heer en met een Dame een Ducaet.* Vindt men lagere prijzen, dan was het gehalte der kunstenaars daaraan ook evenredig. In de schouwburgzaal werden de gewone prijzen gehandhaafd.

De Hagenaars konden zich met recht verheugen over hun Doelenzaal. De St. Jorisridders, de eigenaars van den Ouden Doelen, hadden er voor gezorgd, dat de plaats hunner bijeenkomst hunner waardig was. De prachtige rococo schoorsteen en spiegel (nu, helaas, afschuwelijk gewitkalkt) zijn nog sprekende gedenkstukken uit dien tijd. Denkt men zich den ingang, zooals die oorspronkelijk was, namelijk door de hoofddeur in den gang en de bijzaal, dan zal men moeten bekennen, hier met eene vorstelijke inrichting te doen te hebben. (†) Ook de afmetingen zijn voor een concertzaal uit dien tijd niet onaanzienlijk, (††) en het bezigen van een hotelzaal tot concerten was niets ongewoons. Zelfs te Dresden, zoowel toen als heden eene der muzikaalste steden, werden nog tot in 1871 de groote concerten der hofkapel in het Hôtel de Saxe gegeven.

(*) De stad bezit nog eene glazen bokaal, en moet tevens van de *Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage* een exemplaar van het reglement van dit gezelschap ten geschenke ontvangen hebben. Dit boekje is echter thans niet te vinden (Sept. 1882) en de toestand van het stedelijk archief gedoogt voorloopig niet er naar te zoeken.

(†) Bij gelegenheid der kermis werden er feesten gegeven, waarop de Stadhouder verscheen.

(††) De tegenwoordige eigenaar, van Santen, kon er, ondanks mijn herhaald verzoek, niet toe besluiten mij de juiste afmetingen op te geven.

In den Haag waren tweeërlei concerten. Ten eerste zoogenaamde *inschryvingsconcerten*, waarvan men in de dagbladen sporen ontdekt, doch die niet geregeld aangekondigd werden (b. v. die van Maggiore en zijne dochter). En ten tweede de concerten door de doortrekkende kunstenaars zelf op touw gezet. Zij stelden zich daartoe in verbinding met hunne Haagsche kunstbroeders, en vormden zoo een orkest. Soms werd er uitdrukkelijk in de advertentiën vermeld, dat zich ook *Haegse meesters* zouden doen hooren, en daartoe werd dan vaak de hulp ingeroepen van Graf of Graaf, den direkteur van de Stadhouderlijke kapel. Ten zijnen huize werden dan ook wel eens de toegangskaarten verkrijgbaar gesteld. Burney had wel gelijk toen hij zeide, dat de hier optredende kunstenaars meerendeels trekvogels waren. Duitsche, Italiaansche, en Fransche virtuozen kwamen op hunne reizen van en naar Engeland gewoonlijk naar Rotterdam, den Haag en Amsterdam, om te trachten zoodoende hunne reiskosten te verdienen. Schubart [24] weet verder uitdrukkelijk te vertellen, dat die pogingen vaak uitmuntend slaagden, en dat menige kunstenaar meer dan voldaan huiswaarts keerde. Van daar dan ook, dat wij in de jaren 1760—1770 verscheidene der beroemdste toenmalige grootheden hier aantreffen.

Ik zal in het kort eenige dier virtuozen vermelden.

Bij herhaling trad op Rosette Baptiste, die in 1757 als zangeres bij de Haagsche opera naar Holland was gekomen en er vele jaren heeft gewoond. Dat zij reeds te Parijs een goeden naam had, zou men kunnen afleiden uit een vers gemaakt op haar vertrek uit de Fransche hoofdstad:

Baptiste, quel destin t'enlève à ta patrie?
Tandis que les Français, de la Saxe flétrie,
Prompt ministre des cieux, court venger les débris.
. . . . [19]

Een ander gedicht op haar is niet minder vleiend:

Que tu mets dans ton jeu
Digne élève de Thalie,
D'âme, d'esprit et de feu,
Quand tu trahis Emilie!
Ton art est de charmer,
D'être en tout applaudie,
Et de nous faire aimer
Jusqu'à ta perfidie.

Deze laatste regelen werden haar door zekeren Brunet toegezongen. Voorzeker bewijzen zulke coupletten weinig of niets ten opzichte van hare werkelijke verdienste. Zeker is het echter, dat zij hier gaarne gezien en gehoord werd. Ook in andere Hollandsche steden trad zij bij herhaling op.

In den vroeger genoemden: *Observateur des spectacles* wordt zij door de Chévrier ten zeerste geroemd, ja, zij is de eenige, waarvan hij een portret geeft (t. a. pl. blz. 289). Niet minder geliefkoosde zangeressen waren Madame Mellini en Madame de Tranty, terwijl in dezen tijd ook de later zoo beroemde Mlle de Amicis en Mlle Smeling (Mara) den Haag bezochten.

Ook onder de instrumentalisten treffen wij bekende namen aan. Zoo b. v. dien van Carl Friedr. Abel, den beroemdsten viola da gamba-speler van zijn tijd. (*) Hij bezocht Holland op zijn doortocht naar Londen, waar hij zich vestigde en met Joh. Chr. Bach de beroemde Abel-Bach concerten oprichtte. Met hem trad op Schiatti, volgens Gerber een verdienstelijk violist, van wien te Amsterdam o. a. een trio werd gedrukt. Veel beroemder waren zijne kunstbroeders Stad (Stade), later concertmeester te Kassel, en Wilh. Kramer (Cramer) *Kamer-Musikant van S. D. H. den*

(*) Een in onbruik geraakt instrument, dat zeer veel overeenkomst bezat met de violoncel, doch van vijf of zes, ten laatste zelfs zeven snaren voorzien was.

Keurvorst van de Paltz, den vader van den beroemden pianist en études-componist. Ook violoncellisten van naam komen voor. Zoo in 1761 Woschitka (Woczitka), *Kamer-Musikant van S. D. H. den Hertog van Mecklenburg*, een bekend solist, en in 1765 Siprutini, de zoon van een Hollandschen jood, voor ons dubbel merkwaardig, omdat hij door Leopold Mozart te Londen (zie diens brief van 13 Sept. 1764) bewerkt werd om katholiek te worden.

Onder de virtuozen op blaasinstrumenten zien wij Joh. Chr. Fischer, en de Heeren Pla, alle drie groote hoboïsten. Op den eersten kom ik nader terug.

Verder treft men natuurlijk tal van namen aan, die toen een goeden klank hadden, en thans geheel vergeten zijn. Zeer gezien waren b. v. Sr. Merchi (*Italiaender*) een der grootste gitaarspelers van zijn tijd, Werner, harpenist, Frantzen, bassonist, terwijl ook de volgenden eenige malen voorkomen: Mej. Francolin, violiste, Sr. Nicol. *Virtuoos van S. R. H. L'Infant Don Philippe*, Sr. Moser, *Kamer-Musikant van het Beyerse Hof en deszelfs huysvrouw*, Sr. Bianchi, Ceasar, Jobert, Ricci, Zappa, enz.

Behalve deze kunstenaars, die in hoofdzaak van de tegenwoordige niet veel verschillen, treft men er nog verscheidene aan, die bewijzen, dat men toen heel andere dingen op een ernstig concert gedoogde dan thans. De voorliefde voor rariteiten en curiositeiten strekte zich ook op dit gebied uit. Wij lezen b. v. van zekeren Sr. Battista, die zich zal laten hooren *op een Instrument van een overheerlyke uytvinding, hier nooyt gezien, zynde met* 440 *snaeren betrokken en wegens deszelfs uytnemendheyd waerdig van alle Musicq Minnaeren gehoord en gesien te worden.* Van Sr. Schill, die *zal executeeren een Concert en Solo op Glaze Pocaelen*, Sr. Mingotti, die *op de Voxhumana speelt*, waarbij tot opheldering: *Dit nieuw geinventeert Glazen Instrument, is tot*

de volmaektheyd van 5 Octaven gebragt. Wij lezen voorts van *Vyf voornaeme Venetiaense Musicanten, by veele Vorstelyke Personagien bekend, die hunne bekwaemheden doen hooren op diverse vreemde Instrumenten, waar onder de Tambour de basse organisé.* Met hen trad op Sieur Rossignol, *Maltheezer van geboorte, die met alle zyne verwonderlyke en bovennatuurlyke Exercitien met de Keel zig zal laeten hooren, welke Exercitien bestaen in eene volmaekte nabootsing van alle zingende Vogelen, met welk geluyd hy geheele Musicqstukken, onder het accompagnement van andere instrumenten zal executeeren.*

Men geloove niet, dat dit kermisvertooningen waren! Het waren concerten in de Ouden Doelen-zaal, met de gewone toegangsprijzen van *f* 3 en *f* 5 : 5. In de omliggende steden was het volkomen hetzelfde, getuige de volgende aankondiging uit Delft van een *Vocael en Instrumentael Concert in de Stad Doele, waer in de Heer M. Esser op de Violin zingen en met de Mond Fluyten zal, 't welk nooyt in de Stad Delft gehoord is* (Dit laatste is licht te gelooven).

Zijn door dergelijke advertentiën tal van namen bewaard gebleven van kunstenaars, die toen in Holland optraden, als hulpmiddelen om tot de kennis van het concertrépertoire te geraken, hebben zij bijna geene waarde. Gewoonlijk leest men slechts, dat werken van eigen compositie, of van *de voornaemste meesters* uitgevoerd, dat aria's, ariettes, Fransche, Duitsche, Italiaansche, *comique en serieuse* gezongen zullen worden. Uitvoerig in vergelijking tot de andere is b. v. de volgende advertentie van 27 April 1759.

Met Permissie maekt Signora Lepri Firentina bekend, dat het succes met welke sy de eer heeft gehad, haar Stem op het Groot Goncert te Amsterdam te laeten hooren, haer verstout om op Dinsdag van Kermis, synde den 8 May aenstaende in den Ouden Doelen in 's Hage, een diergelyk Concert te geeven. Sy sal op het selve verscheyde Italiaensche Stukken, van de eerste smaek en voornaemste meesters van Italien executeeren. Eenige van die Stukken, die nog hier te Lande niet bekend

en nooyt gesongen syn, sullen geprecedeerd worden door een groot Recitatief met het gantsche Orchester. Zy verzoekt het publicq om de gunst en zal alles aenspannen, om de goedkeuring weg te draegen.

De prys der Entree Billetten is 3 Gulden voor een Persoon, en een Ducaet voor een Heer en Dame. Dezelve syn te bekomen by Sr. *Tavel*, in de Rots op de Kalvermarkt, alwaer zy logeerd, en by Sr. *Benoit* in den Ouden Doelen. N. B. Tot gemak van het Publicq zal het Concert 's avonds ten 8 uuren precies beginnen.

Men ziet: ook hier wordt weder niet gedacht aan nauwkeurige opgave der stukken. Afzonderlijke en uitvoerige programma's uit dien tijd heb ik nooit gezien, en ik geloof ook niet dat zij bestaan of bestaan hebben. Hoe ongeloofelijk het ons, die gewend zijn zelfs opusnummer en toonsoort op een programma te lezen, moge voorkomen, het is zeker, dat voor eene eeuw het publiek op dit punt zeer onverschillig was. Te Berlijn liet J. Fr. Reichardt in zijne nieuw opgerichte Concerts spirituels voor het eerst in 1784 de teksten der liederen voor de toehoorders afzonderlijk drukken, hetgeen nog alleen door Joh. Adam Hiller te Leipzig was geschied. En Cramer [26] kon nog in 1789 schrijven: *Man spielt, man singt, man geigt; aber kein Mensch versteht vom Gesange was; weiss nicht, ob das, was man hört, von Peter oder Paul gesetst ist.*

Trouwens die weinige belangstelling in de werken, die uitgevoerd werden, blijkt ook wel uit de oppervlakkigheid waarmede reizigers als Burney, Reichardt, enz. van bijgewoonde concerten spreken. Gewoonlijk zijn zij tevreden met het vermelden van den componist. Vaak laten zij ook dien weg, en waarlijk dun gezaaid zijn uitvoerige opgaven, zooals Burney die geeft van een concert te Dresden in 1772. Als voorbeeld moge dit programma hier eene plaats vinden:

EERSTE DEEL.

Symphonie . . .	Hasse.			
Viool Solo . . .	Tartini,	voorgedragen	door	Hunt.
Fluit Concert . .	?	„	„	Götsel.
Hobo Concert . .	?	„	„	Besozzi.

TWEEDE DEEL.

Symphonie . . .	Vanhall.			
Viool Solo . . .	Nardini,	voorgedragen	door	Hunt.
Fluit Concert . .	?	„	„	Götsel.
Hobo Concert . .	?	„	„	Besozzi.

Terwijl laatstgenoemde als toegift Fischer's menuet voordroeg.

Dat hier te lande eerder en betere programma's bestonden dan in Duitschland is niet aannemelijk, vooral wanneer men de advertentiën in het oog houdt. En dit vermoeden wordt versterkt, door de mededeeling van Jhr. van Riemsdijk in zijne geschiedenis van het Stads-Muziekcollegie te Utrecht [27], dat aldaar eerst in 1830 het gebruik werd ingevoerd van afzonderlijke programma's te laten drukken, terwijl nog aanvankelijk daartoe afdrukken van de advertentiën dienst deden. Voor 1830 werden er geschreven programma's gebruikt, doch ook die gaan niet verder terug dan tot 1817, ten minste er zijn geene exemplaren van bekend.

Langs dezen weg bestaat er dus geene mogelijkheid tot de kennis van het vroegere répertoire te komen. Er is echter een ander middel. De boek- en muziekverkoopers maakten in de vorige eeuw levendig gebruik van de couranten om hunne uitgaven aan te kondigen. Deze advertentiën raadplegende, komt men tot de overtuiging, dat de winkels goed voorzien waren.

Nog in de tweede helft der vorige eeuw stond de boekdrukkunst en boekhandel in Holland op een hoogen trap. Een groot deel van hetgeen er gedrukt werd, moge nadruk zijn geweest, in dien tijd werd hierop zoo nauw niet gezien. Vooral de groote vrijheid, waarin de drukpers zich toen hier (in vergelijking met andere landen) mocht verheugen, maakte Holland tot een land, dat de uitgebreidste betrekkingen met het buitenland bezat. Hoe vele Fransche, Duitsche, Engelsche, Latijnsche boeken zijn hier niet gedrukt!

En bij dien boekhandel schijnt de muziekhandel niet ten achteren te hebben gestaan.

De muziekhandel was in de jaren 1760—1770 in den Haag hoofdzakelijk in handen van twee firma's, te weten B. Hummel, eerst in het Lang Achterom, en daarna in de Spuistraat, (thans No. 32) en J. C. Spangenberg in de Korte Pooten. De eerste was de voornaamste. De firma was zoowel hier als te Amsterdam gevestigd, waar zij den naam droeg van J. J. Hummel. De winkel was tot 1763 in den Nes en daarna op den Vijgendam. De hoofdzetel schijnt wel te Amsterdam geweest te zijn, daar de uitgaven gewoonlijk van daar gedagteekend zijn, hoowel de zaak in den Haag opgezet is. Uit de registers van het stadhuis blijkt namelijk, dat Jan Julius Hummel reeds den 22sten Mei 1751 aldaar zijn burgerrecht verkreeg; met Burchard Hummel had dit eerst den 20sten Oct. 1755 plaats. Vermoedelijk heeft Jan Julius, toen de zaak begon te bloeien, zijn jongeren broeder in den Haag aan het hoofd gelaten, en is hij zelf naar Amsterdam gegaan. De Haagsche firma werd later B. Hummel & Zn. Burchard overleed den 27sten Sept. 1797, zijne weduwe, die toen nog in hetzelfde huis in de Spuistraat woonde, den 26sten Oct. 1810.

J. C. Spangenberg gaf zelf weinig uit, en leefde hoofdzakelijk van zijn agentschap van A. Olofsen, te Amsterdam, een man, die heel wat boeken en muziekwerken het licht heeft helpen aanschouwen, maar geen sieraad van zijn gilde was. Wel moeten wij aan de moraliteit en eerlijkheid op zijn gebied in den toenmaligen tijd geen al te hooge eischen stellen, want nadruk was aan de orde van dag, hij blijkt nog beneden het gewone peil gestaan te hebben. Door de gewoonte van allerlei particuliere standjes in dagblad-advertentiën uit te vechten, zijn enkele der Olofsen ten laste gelegde feiten bekend gebleven. Zoo had hij in 1761 ruzie met Hummel over het bestaan van

één componist, met name Campion of Campioni. Hummel toonde aan, dat zijne tegenpartij zich aan schromelijke naamvervalsching had schuldig gemaakt. Twee jaren te voren waren er hevige advertentiën gewisseld met F. X. Richtèr, *Musicq Compositeur aen 't Hof van S. Hoogheyd den Keurvorst van de Paltz*, over eene uitgave van aan hem ontvreemde muziekwerken. Als staaltjes van de wijze, waarop die strijd gevoerd werd, mogen hier eenige zinsneden volgen.

Olofsen zegt o. a. van Richter: *het dagelykse Vogt heeft zyne Hersenen getroubleert, om zyn Galziekige Brein met dito soort te behagen.*

In zijne verdediging moet Hummel *aen 't Publicq doen kenbaer zyn, dat Olofsen in zyne baetzugt deszelfs sombre onkunde aan den dag brengt, en zelfs niet weet wat hy uytgeeft. Voor de rest word hy eens vooral gewaerschouwt, dat hy zyne nydige en faemrovende Dwarsheden staeke, en ook agterwegen laet my in zyne Catalogen aen te bassen, indien hy geraden vind myne Toevlugt tot den Souvereyn ter afweering en correctie zyner Lasteringen te prevenieeren.* Verder noemt hij hem *Eerverkorter*, waarop Olofsen met den scheldnaam *Mof* antwoordt, enz. enz.

De indruk, dien men van het lezen dier advertentiën krijgt, is, dat Olofsen verbazend slecht, onbegrijpelijk Hollandsch schreef, zeer weinig schaamte-gevoel bezat en dat Hummel gelijk had, en zich veel fatsoenlijker gedroeg. Olofsen was vooral een van de uitgevers, die misbruik maakten van de gevolgen, van den toenmaligen, levendigen handel in geschreven muziekwerken. (*) De kopiisten maakten heimelijk afschriften voor

---

(*) In Holland was hij niet zoo levendig als te Weenen, zooals Burney dit beschrijft [28]. Daar zou in 1772 nog zoo goed als geen gedrukte muziek te vinden zijn geweest!

Een eigenaardig staaltje van de wijze, waarop componisten zich voor de goedkoopte moesten behelpen, vindt men bij Auberlen. [29] Hij ver-

zich zelf en verkochten die aan uitgevers onder eigen of vreemden naam. Soms lieten zij de werken geheel onveranderd, soms besnoeiden of wijzigden zij hen, het laatste vaak op last van den uitgever. Olofsen noemde dit *verbeteren* of *zuyveren!* Het is duidelijk, dat tegen dergelijke misbruiken niet veel te doen was. Ten gerieve van het publiek werden door de muziekwinkels voortdurend catalogussen uitgegeven, van het voorhandene, alsmede voorwaarden van inteekening op nieuwe werken. De gewoonte was, dat onmiddelijk na de inteekening de prijs betaald werd. Tegen het daarvoor verstrekte ontvangstbewijs werd later het stuk afgegeven. Daarna werd de prijs verhoogd. Hoe de inteekenaren kennis konden nemen van het werk, waarop zij inteekenden, weet ik niet. Het schijnt, dat men voor een groot deel afging op het vertrouwen in uitgever en componist, en het kwam wel eens voor dat er ten slotte minder geleverd werd, dan beloofd was.

Opmerkelijk is het, dat de groote uitgevers zoo vele agenten hadden, tot zelfs in kleine, afgelegen steden. Geregeld worden vermeld: Rotterdam, Dordt, Utrecht, Middelburg, Leiden, Delft, Haarlem, Zwolle, Deventer, Leeuwarden, Groningen, Tiel, Arnhem, Harderwijk, Wageningen, IJsselstein, Hoorn, Enkhuizen, Weesp, Zutphen, Purmerend, Wijk bij Duurstede, Workum, Zaandam, enz., terwijl bovendien bij *de voornaemste musicqmeesters en organisten* kon worden ingeteekend.

Echt Hollandsch is de bepaling, die des winters in de advertentiën voorkomt: *zullende by open Water mede in de Buytensteden te bekomen zyn.*

Het is niet altijd uit de catalogussen en advertentiën op te maken, of de aangekondigde werken hier uitgegeven, of wel uit

---

haalt van eene geheele oratorium-partituur, die, in cijfers geschreven, werd verzonden. De kapelmeester moest dus eerst alles ontcijferen en in noten overbrengen, alvorens aan het instudeeren te kunnen denken.

het buitenland ingevoerd waren. Voor ons doel blijft dit echter hetzelfde: zij werden hier verkocht, dus zeker ook uitgevoerd.

Bovenal waren de stukken voòr het clavecimbaal talrijk. Er waren concerten en sonaten van Wagenseil, Schafrath, Agrel, Mondonville, Alberti, Hasse, Pelegrini, Rameau, Galuppi, Zipoli, Ricciotti, Martini, Avison, Stanley, Paradis, Steinmetz, Benda, Abel, Binder, Schiatti, Lebutini (eigenlijk heette hij Tubel, (*) maar een Italiaansche naam deed altijd goed, en deze ten minste klonk nog altijd beter dan Hageni, Gersoni of Hymmanni, namen van quasi transalpijnsche virtuozen).

Niet minder talrijk waren de compositiën voor fluit; men weet trouwens in welk een hoog aanzien dat speeltuig toen stond. Sonaten van Ciampi, Cavallari, concerten van Quantz, Graun, Zuckert, duo's of trio's voor fluiten of violen, zooals van Camprioni, Coch, Frischmuth, Dottel figlio, en tallooze verzamelingen van sonaten en solo's. Eene b. v. met niet minder dan 250 fluitduo's.

Onder de componisten voor viool vinden wij goede namen, zooals Guerini, Tartini, Locatelli, Pugnai, Tessarini, Fritz, Chabran, Giadini en mede van Hollandsche meesters; b. v. Baumeister (uit Dordrecht).

De orkestwerken zijn veel schraler vertegenwoordigd. Men bedenke, dat Haydn pas begonnen was symphoniën te componeeren. En over het geheel was bij het toenmalige muziekmaken de solist de hoofdzaak. Het was alsof men eene symphonie of ouverture slechts als eene geschikte afwisseling tusschen al die solostukken beschouwde.

De kunst der instrumentatie was nog in hare geboorte. Hoe

(*) In het album amicorum van A. Vosmaer, den direkteur van het Cabinet van zeldzaamheden van Prins Willem V, schreef hij in 1761 een kort versje. Onder aan het blad voegde Vosmaer de volgende epitheta er aan toe: *Beroemd Musicant en Componist, doch liderlyk estre.*

kinderachtig komen ons in dat opzicht zelfs de orkestpartituren van mannen als Bach en Händel voor. In enkele advertentiën worden de instrumenten der partituren opgesomd, b. v. in Hummel's aankondigingen van 1759: *VI Nieuwe Sinfoniën van F. X. Richter, voor twee Violins, Alt, Bass en Cembalo, (Hobojen en Waldhorens ad libitum)* en *VI Sinfoniën van C. E. Graf, a Violine Primo e Secondo, Oboe e Flauto Traverso Primo e Secondo, Viola Violoncello e Cembalo*, voorts Psalmen *voor Viool, Fluto Traverso & Hobois.*

Overvloedig waren de zangstukken, als *aria's, ariëttes* of *airtjes*, veelal bijeengebracht onder echt ouderwetsche titels, die een heel anderen inhoud doen vermoeden, zooals: *Het muzikaale Tydverdryf* van A. Mahaut, *Le Journal de la Haye.* Dikwijls werden de liederen ook voor instrumenten alleen gezet, b. v.: *De Nieuwe Hollandsche Schouwburg, synde eene Verzameling van Vrolyke en Serieuse Dansen, Menuetten, Nieuwe Zang-Deuntjes, &c., die op de Viool, Dwarsfluyt en andere Musiek Instrumenten gespeeld kunnen worden, (de Haegse Officier, Een Maagd van twintig Jaren, Helaes, wat is de min, enz.), Het Hollandsche Speelhuys, dat in Menuetten, ligte Suite met snakige Voizen voor Viool, Fluto, Travers en Clavier kan gespeeld worden.*

Opmerkelijk is het, dat onder al die talrijke muziekstukken de middelmatige namen zoo oneindig vaker voorkomen dan de groote. Van Joh. Seb. Bach hoort men niet, wel van zijne zonen, Carl Philip Emanuel en Wilhelm Friedeman. Händel komt een enkel maal voor, evenals Pergoleze met zijn *Stabat Mater* en *Salve Regina.*

Tegen het einde van de eeuw werd die verhouding nog veel ongunstiger, totdat eindelijk met het begin dezer eeuw, een beter tijdperk aanbrak. Haydn, Mozart, Beethoven werden toen bekend, en daarmede was de grondslag gelegd tot ons hedendaagsch muziekleven.

Kunnen wij den vroegeren muziekhandel zeer goed met den tegenwoordigen vergelijken, vooral wanneer wij ons tien, twintig jaren terugdenken, toen de goedkoope uitgaven nog niet zulk een verbazenden opgang hadden gemaakt, op het gebied der boeken over muziek zijn wij hard achteruit gegaan. Wie het niet weet, kan zich nauwelijks voorstellen, hoe groot het aantal Hollandsche boeken over muziek is, die in de vorige eeuw het licht zagen. Het zou veel te ver voeren hier eenige titels op te geven. Heel uitvoerig zijn die boeken gewoonlijk niet, maar zij bewijzen toch, dat er naar gevraagd werd. De schrijvers waren gewoonlijk organisten of muziekmeesters. Behalve die handleidingen voor bepaalde instrumenten, verschenen er ook van algemeenen aard, over theorie en geschiedenis der muziek, al was laatstgenoemde wetenschap nog in hare prilste jeugd. Een groote rol op dit gebied speelde Lustig, een organist te Groningen, die behalve zijne werken, nog vertalingen in het licht gaf van de beroemdste Duitsche werken op dit gebied, zooals van Marpurg, Quantz, Werkmeister. Wij zullen later zien, dat ook Leopold Mozart's boek over het vioolspel hier in het Hollandsch werd uitgegeven.

Aan zulke handleidingen moest trouwens wel behoefte zijn door de treurige gesteldheid van het praktische muziekonderwijs. Hoe hierover tegenwoordig ook geklaagd wordt, onze toestanden zijn nog heilig, vergeleken bij de toenmalige. Goede meesters waren er zonder twijfel, doch de methode was gewoonlijk heel gebrekkig. En in welke handen het onderwijs veelal was, ziet men duidelijk uit de advertentiën in de dagbladen.

Heel gewoon was het, dat één zelfde persoon les in talen en muziek gaf; dit kwam toen nog oneindig meer voor dan thans. Als een staaltje van veelzijdigheid volgt hier eene aanbieding van 1764 (Amsterdamsche Courant van 5 Mei).

Een Persoon van goeden Huize, en voorzien van goede Attestatiën, presenteerd zyn Dienst om de jeugd te Instrueeren, in 't Latijn, Fransch, Hoogduitsch, Nederduitsch, alsmede in de Muziek en Zangkunde, voornamelyk op het Clavier, Orgel en Fluit, &c.

Aardig zijn hier de woordjes *voornamelyk* en *&c!*

Eene andere veelzijdigheid komt in de volgende advertentie aan den dag, alleen is hier de edele toonkunst in minder deftig gezelschap.

Sieur Brouckaert, woonende te Middelburg in Zeeland, in de Winterstraet alwaer het Franse Logement uythangt, adverteerd, dat hy een souverain Middel heeft tot uytroejing van de Wand of Weeg Luysen, en accordeerd tot verdryving van dezelve, probatum of geen geld. Nog adverteerd hy, dat zyn dogter maekt Chassinetten om de Glazen, van wit Spenael-gaeren van nieuw fatsoen, nooyt in Holland zo gezien, en geef ook Lessen op het Orgel en Clavecimbael, en is thans gelogeerd in 's Hage op het Zand by de Houtmarkt, by Willem Gram, daer de drie Oranje Boomen uyt hangen, alwaer hy te spreeken is, en de monster der chassinetten te zien zyn. De Brieven franco.

Aldus te lezen in de 's Gravenhaegse Courant van 31 Maart 1766.

Bij het bespreken der concerten en optredende kunstenaars noemde ik reeds eenige der toen gebruikelijke instrumenten. Van oudsher zijn er in Holland veel muziekinstrumenten geweest, de oude Hollandsche schilderijen bewijzen dit genoegzaam. En dat hetzelfde in het midden der vorige eeuw het geval was, is gemakkelijk op te maken uit de vele aankondigingen van verkoopingen van inboedels en bibliotheeken. Men staat vaak verbaasd over het herhaaldelijk opsommen van muziekinstrumenten (helaas, niet altijd met namen) tusschen al die rariteiten, versteeningen, vlinders, opgezette dieren, penningen en boeken.

De handel in muziekinstrumenten was in verschillende handen. Meermalen treft men aanbiedingen aan van personen, die zeggen spoedig weder te zullen vertrekken, doch niet minder van instrumentmakers. De anonieme Engelsche reisbeschrijver [30]

zegt in 1743, dat Hollandsche muziekinstrumenten beroemd waren, vooral de orgels.

Ook de muziekwinkels handelden er in, en naar het schijnt deden zij er veel zaken in. Dit ten minste kan men afleiden uit eene aankondiging van de boedelverkooping vau *den overleeden boek- en muziekverkoper Nicolas Selhof* te 's Gravenhage (16 Mei 1759). Hier waren niet minder dan twaalf clavecimbalen, vijfentwintig violen, benevens bassen, alten, contrebassen, luiten, violons d'amour, dessus, gamba's, fagotten, fluiten, hobo's, schalmeien enz.

De meeste clavecimbalen, waarvan gewag gemaakt wordt, zijn van *Ruckers*, *Hasse* en *Couchet*, en er waren kostbare stukken onder. Herhaaldelijk werden aangeboden.

„*Staertstukken*, *ieder met* 2 *witte Clavieren*, 5 *Octaven*, *in den Bas tot Contra F met* 3 *Registers*, *alles na de uyterste perfectie*, *niet alleen in de accuraetheyd en netheyd van arbeyd*, *maer principael in de uytnemende aengenaemheyd vvn Resonnantie.* Een enkel maal is het clavecimbaal voorzien van een Luyt, en zeer dikwijls is het vereenigd met een orgel. Omtrent de mechaniek lezen wij van een *Clavier met Pennen* en van een *Clavier forte Piano met Hamers.*"

In den Haag woonde in 1765 zekere Christiaan Weber, die zoogenaamde *pantalons* (een muziekinstrument, aldus genoemd naar den uitvinder Pataleon Hebenstreit) vervaardigde, en met wien Mozart, zooals wij zullen zien, in aanraking kwam.

Den 15den Januari 1766 adverteerde hij aldus:

⁂ Christiaan Weber, woonende in het breed of wyd van het Agterom in 's Hage, maekt aan de Liefhebbers van de Musiek bekend, dat door hem gemaekt worden en te Koop zyn zeer fraeye staende Pandelons, *van een geheel nieuwe inventie*, dewelke een duurzaem Hamerwerk hebben en niet door elkander klinken, maer zo duydelyk om te hooren zyn als een Clavecimbael.

Onder de violen treft men er aan van groote meesters, zooals van Stainer, Amati Cremone, Lud. Guersan,

en van Hollandsche makers: Jan Bouwmeester, Lefebre, Cuypers, enz.

De concerteerende Italianen beweerden telkens in hunne concert-aankondigingen, dat zij op hier geheel onbekende instrumenten zouden spelen, zooals het psalterium, de mandoline, de calascioncino, de pandola, enz., doch men kan op die grootspraak niet afgaan. De oude Hollandsche schilderijen bewijzen, dat zij wel bekend waren.

Een paar uitheemsche speeltuigen, zooals de Vox humana en het instrument met 440 snaren, noemde ik reeds, ten bewijze, dat ook op dit gebied voorliefde voor rariteiten bestond. Ook zeer kunstige automaten waren er, getuige het volgende aanbod:

„twee Beelden Leevensgrootte, zynde een Herder en Herderin, dewelke beyde speelen op twee Dwarsfluyten, blazende de wind door de mond, en maeken met de vingeren een natuurlijk en konstig Musicq; hetzelve Konstsuk is tegenwoordig in de uyterste perfectie gebragt, als gaende het nu door een horologie, daer het voor deezen moest worden gedraaeyt."

Alvorens terug te keeren tot de familie Mozart moet ik nog melding maken van een der voornaamste factoren van de Haagsche muziekwereld, namelijk de Stadhouderlijke kapel, doch er dadelijk bijvoegen, dat juist hieromtrent mijne nasporingen het slechtst bekroond zijn geworden. De rekeningen der hofhouding zijn niet uitvoerig genoeg om iets van namen of toelagen na te gaan. Het eenige, wat ik tot nu toe heb kunnen vinden, zijn twee opgaven in het Kon. Huisarchief van de namen van alle personen der hofhouding, zooals die in den „Nassauischen Address Calender," (te Dillenburg uitgegeven) moesten worden opgenomen. Daarop komen voor:

Voor het jaar 1779:	Voor het jaar 1783:
Cammer Musici	Hof Musici
Herr Graaf, Directeur und Compositeur † *	Herr Graaf, Directeur und Compositeur.
Keller † *	Keller

Röhling †	Röhling
Spandau †	Spandau
Keller der jüngere †	J. A. Dambach
J. A. Dambach *	Just
Just *	Malherbe
Malherbe *	W. Keller
P. Keller †	Collizzi
Collicci.	Halfschmit
(een onleesbaar woord).	

De namen gemerkt † worden door Leopold Mozart in 1765/66, die, welke gemerkt zijn *, door Burney in 1772 genoemd. Het zijn dus slechts een tiental personen, en in de hofrekeningen kan men uit de vergoedingen voor reis- en verblijfkosten naar en op het Loo (een gulden per dag en per hoofd) opmaken, dat dit getal tusschen 1760 en 1770 niet hooger klom dan tot 16. Aan deze vaste hofmuzikanten (*the fixtures*, zooals Burney zegt) werden nog anderen toegevoegd, indien het concert zulks vereischte. Schubart weet van een goed ingericht orkest van 30 tot 40 man te verhalen. Het schijnt, dat de besten uit die hulpkrachten later tot vaste leden werden bevorderd. B. v. de namen Just en Malherbe worden door Burney nog als „*non fixtures*" vermeld. Dit alles wordt bovendien bevestigd door een brief (mede in het Kon. Huisarchief aanwezig), waarin verzocht wordt, een jong muzikant, die reeds lang medespeelde, als vast lid op te nemen.

Dit aantal (van 30 tot 40) aannemende, moet men bekennen, dat de stadhouderlijke kapel voor dien tijd niet bizonder klein was. Hoe de bezetting was, is niet zeker, doch zij zal zonder twijfel wel overeenkomen met de meeste toenmalige orkesten in Duitschland, want Graaf, de kapelmeester, en het meerendeel der hofmuzikanten waren Duitschers. Ter vergelijking mogen hier eenige opgaven eene plaats vinden van sommige der meest bekende orkesten in 1754—1760.

	Kapel van den Koning. Berlijn 1754.	Kapel van Prins Hendrik. Berlijn 1754.	Kapel van Prins Karel. Berlijn 1754.	Gotha 1754.	Breslau 1754.	Kapel van Graaf Branichi in Polen.	Dresden 1756.	Mannheim 1756.	Ludwigsburg 1757.	Schwarzburg Rud. 1757.	Anhalt Zerbst 1757.	Mecklenb. Schwerin 1757.	Weenen 1760.	Opera te Parijs.	Concert Spirituel te Parijs.
Kapelmeester . .	1			1	1		2	2	3	1	1	1	2	2	1
Concertmeester.	1						1	2	1	1	1			2	
Clavecimbalist .	2	1	1				1		1	3	1	1	1	1	1
Violist.	11	4	5	6	7	8	15	20	14	7	7	7	9	16	16
Altist	3	1	1		1	1	4	4		3	1	2		6	2
Violoncellist . .	4	1	1			1	4	4	4	3	1	3	2		6
Gambist.	1													12	
Contraviolonist.	2	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1	1	1		2
Hoboïst	3	1	3	2	1	2	5	2	3	2	2	2	3	9	5
Fluitist	5	1	1		1	2	3	2	3			2			
Hoornist	2		2	2	2	2	2	4	4	2		2		2	
Fagottist.	4		1	1	2	2	4	2		1	1	1	1		3
Theorbist	1														
Harpenist			1												
Trompetter. . .								12							
Pauken								2							
	40	10	17	13	16	19	43	58	35	25	16	22	19	50	36

Bij deze tabel, hoofdzakelijk opgemaakt uit gegevens in Marpurg's *Historisch Kritische Beyträge*, [31] dient men in het oog te houden, dat in sommige orkesten door één persoon verschillende instrumenten bespeeld werden. Vandaar eenige opvallende leemten. Kortheidshalve zijn die gevallen hier niet nader aangeduid, vooral om de eindcijfers niet te veranderen. De 10 à 16 muzikanten in den Haag vertegenwoordigden misschien ook op dergelijke wijze meer instrumenten, dan men zou vermoeden. Ook kwam het in dien tijd voor, dat de vorsten uit spaarzaamheid hunne kapel versterkten door

andere hofbeambten, die toevallig eenig instrument wisten te bespelen. Dittersdorf [32] verhaalt daarvan een paar aardige staaltjes. O. a. bestond het orkest van den Bisschop van Grosswardein uit 34 personen, waaronder 9 livreibedienden, een kamerdienaar en een suikerbakker. Iets dergelijks kan mede hier zijn voorgekomen.

Waaruit de taak der hofmuzikanten bestond, is niet volkomen bekend. Natuurlijk moesten zij allereerst in de concerten aan het hof medewerken, die wekelijks gegeven werden. Of zij ook het orkest aan tafel bij groote feestmalen en bij bals moesten leveren is niet duidelijk. Uit enkele posten van de rekeningen der hofhouding zou men het tegendeel kunnen afleiden. Waartoe b. v. de boeking: *aan den Muzikant J. J. Muller tot een douceur soo voor hem selve als voor de verdere muziekanten die gespeelt hebben op 't Ball den 2 Sept.* 1765 *gehouden op 't Huys d'Orangezaal f* 267:15. (*) Wel is waar wordt de naam Muller wel door Burney genoemd, maar hoe veel personen dragen dien naam! In 1768 wordt eene dergelijke betaling geboekt aan Gautier (den dansmeester) en *de vijftig muzikanten*, die op een bal hadden gespeeld. Dit laatste cijfer doet zien, dat men in den Haag een flink orkest kon vormen, en dat men op bals in dit opzicht hooge eischen stelde. Trouwens op de plaat in Wagenaar's *Verheugd Amsterdam* [33], voorstellende het bal in 1768 te Amsterdam aan den Prins aangeboden, ziet men een orkest met niet minder dan *acht* contrabassen. Voorzeker eene buitengewoon sterke bezetting. (†)

Hetzelfde prachtwerk [34] bevat nog eene opgave van de

(*) In de Oranjezaal zat het orkest op de gallerij in het koepeldak.

(†) In 1879 woonde ik te 's Gravenhage eene opvoering bij van Mozart's Don Juan, waarbij slechts één contrabas bespeeld werd. De tweede contrabassist was ziek geworden. Die dunne bezetting had overigens hare goede zijde: men hoorde bitter weinig van de uitvoering!

muzikanten, die bij een feestmaal achter tafel speelden. Het maal werd op het stadhuis gegeven. *Men had'er zes eerste Violen, een van welken, door den vermaarden Esser,* (*) *behandeld werdt; zes tweede Violen; drie Altviolen; twee Violoncellen; twee Bassons-Fagot; twee Contra-Bassons; twee Hautbois of Fluiten; een Clavecimbel en twee Waldhoorns, in alles zes en twintig Muzikanten: en diergelijk muziek werd ook, onder de volgende maaltyden gehoord; doch met geduurige veranderingen.*

Men zal moeten erkennen, dat ook dit eene tamelijk sterke bezetting was. Niet altijd echter maakte men bij dergelijke gelegenheden van zulk een groot orkest gebruik, want een paar dagen te voren werd het doorluchtige paar aan tafel onthaald op *een verrukkelyk muzyk; welk, door twee vermaarde Joodsche Muzikanten in eenen hoek van 't vertrek, op waldhoorns gemaakt werd.*

Na al het voorafgaande is het hier de plaats de vraag te doen: hoe moet het algemeene oordeel zijn over het muziekleven in Holland, en in den Haag in het bizonder, ten tijde van Mozart's bezoek? Kon den Haag aanspraak maken op den naam van eene muzikale stad?

Bij de beantwoording dezer vragen moet men wel in het oog houden, dat wij geene vergelijking met tegenwoordige, maar alleen met gelijktijdige toestanden elders mogen maken.

En dan moet erkend worden, dat den Haag niet achterlijk was. Allerlei groote kunstenaars lieten er zich hooren, en op het tooneel werden de stukken opgevoerd, die toen het belangrijkst waren. De herhaalde klachten in de spectatoriale geschriften over te groote voorliefde voor de opera ten opzichte van het nationale tooneel, zou men mede kunnen aanvoeren als bewijs voor toenemende belangstelling in muziek, ware het

(*) Zie blz. 32.

niet, dat van het operapubliek verreweg het grootste gedeelte slechts aangetrokken wordt door hetgeen er te zien valt, en verder door eenige der bekendste melodiën. De op blz. 23 aangehaalde uitgave *Théatre de Société* bewijst overigens, dat er liefhebberij-tooneelen waren, waar ook operetten werden opgevoerd. Uitsluitend voor die gezelschappen zag het boek het licht.

Over de toeschouwers der opera laten de op blz. 26 aangehaalde *Observateur des spectacles* en *Ryswykse Vrouwendaagse Courand* zich niet zeer gunstig uit. Er was niet genoeg opmerkzaamheid voor hetgeen op het tooneel voorviel, en vaak te veel belangstelling in al wat er in de loges en op de gallerijen te zien was.

Het concertpubliek komt er in *De Nederlandsche Spectator* [35] en *De Denker* [36] niet beter af. Geeselt eerstgenoemde den buitengewonen opschik der *petits-maîtres* en *modieuze juffers*, het andere weekblad geeft van eenige toehoorders eene beschrijving, die zeker naar het leven genomen is. Een oud heer viel in slaap, een vrijend paar zat hinderlijk te fluisteren, terwijl een galant jong heer de dames rond ging, om complimenten af te steken en gesprekken te houden over hun toilet. Een heer, die met zijn familie uit was, zat voortdurend op zijn horloge te kijken, twee anderen, bekend als onmuzikaal, kwamen er rond voor uit, het concert slechts te bezoeken om den avond klein te krijgen, en omdat het tot den *bon ton* behoorde.

Zou men zonder overdrijving zulk een beeld niet even goed kunnen geven van onze tegenwoordige concertzalen, al heeft de zin voor de muziek ook reuzenschreden gedaan?

Een veel bedenkelijker feit is het, dat herhaaldelijk blijkt, hoe zeer al die muziekuitvoeringen ondersteund moesten worden door, en bijna uitsluitend uitgingen van de hoogste standen en van de vreemdelingen. Eene stad kan uitstekende concerten

hebben, en toch voor het grootste gedeelte bestaan uit onmuzikale inwoners, getuige het tegenwoordige Londen en het toenmalige Parijs, dat in 1783 door Reichardt [37] *die erste Stadt in Europa für ausübende Musik* genoemd wordt. Zóó was het ook met den Haag. Pilati de Tassulo [38] noemt die voorgewende hartstocht voor muziek een soort affectatie. Dit is te hard geoordeeld, en in de verdere volzinnen, die hij aan dit onderwerp wijdt (te lang om hier in haar geheel aan te halen) tracht hij die uitspraak ook wel wat te verzachten, door het klimaat voor een groot deel de schuld te geven van den over het algemeen te koelen aard der Hollanders.

In hoofdzaak had hij echter gelijk.

De toonkunst was hier een kasplant. Zij moest door de hooge standen en vreemdelingen in bescherming genomen worden. Wel bloeide zij vaak zeer schoon, en kon er zelfs op schoone vruchten gewezen worden: de frischheid der plant, alleen door de natuur en zonder kunstbewerking groot gebracht, ontbrak.

III.

MOZART IN DEN HAAG.

Behalve zijne talrijke andere goede hoedanigheden bezat Leopold Mozart eene aangeboren voorliefde voor orde en regelmaat. Met zeldzame zorgvuldigheid bewaarde hij zijne aanteekeningen en brieven, voor een groot deel met het oog op zijn voornemen om later eene geschiedenis van zijn zoon te schrijven. Dit plan heeft hij niet volvoerd, doch de gegevens zijn voor een deel bewaard gebleven, en daaruit is veel te putten, ook betrekkelijk het verblijf in Holland.

Vooreerst bezit het Mozarteum te Salzburg Leopold's eigenhandige reisaanteekeningen, zes bladzijden, waarvan aan het einde van dit boek een fac-simile bijgevoegd is. (*) Ten tweede heeft Nissen in zijne levensbeschrijving van Wolfgang Mozart, brokstukken van de brieven van Leopold aan Hagenauer open-

(*) Het bestuur van het Mozarteum had de beleefdheid mij bij uitzondering toe te staan, deze facsimile's hier bij te voegen.

baar gemaakt, waarvan het niet genoeg te bejammeren is, dat zij niet in hun geheel afgedrukt zijn. De oorspronkelijke brieven toch zijn verloren geraakt. Eenige kleinigheden bevatten verder de door Marianne Mozart gedane mededeelingen, onlangs door Nottebohm in zijne Mozartiana [39] opgenomen.

Een vierde bron bestaat nog misschien. Leopold had zijne kinderen vroegtijdig er aan gewend een dagboek te houden, waarin zij geregeld hunne wederwaardigheden zouden opteekenen. Dat Wolfgang zulk eene gewoonte niet lang volhield, is uit den aard van zijn karakter licht te begrijpen. Marianne daarentegen was in dit opzicht standvastiger, zóó zelfs dat haar broeder haar later wel eens plaagde met dat nauwkeurige opschrijven. Uit hare eerste kinderjaren hebben echter die aanteekeningen niet veel te beteekenen. Zij noteerde slechts enkele namen en feiten, die haar het meest troffen. Van Calais-Dover b. v. schrijft zij, de ebbe en vloed gezien te hebben, en van Londen geeft zij een lijstje van de kerken en gebouwen, die zij bezichtigden.

Ten gevolge van eene zeer beklagenswaardige verdeeling van dit dagboek, waardoor de verschillende bladzijden over verscheidene steden verspreid zijn, is het raadplegen dier aanteekeningen allermoeielijkst. De bladzijden, Holland betreffende, heb ik ondanks herhaalde pogingen niet kunnen machtig worden. Eenigszins tot troost hierover kan de verzekering dienen van meerdere personen, die ze gezien hebben, (en hieronder C. F. Pohl) dat er hoegenaamd niets belangrijks op voorkomt. Toch kan men zich hiermede niet geheel tevreden stellen, want wie kan uitmaken, wat voor een ander belangrijk is.

Bepalen wij ons dus tot de drie genoemde bronnen.

Leopold Mozart was met zijn gezin in de herberg *la Ville de Paris* afgestapt, een logement waar veel kunstenaars hun intrek namen, zooals uit de concert-advertentiën blijkt. Onder

de groote en goede hotels wordt het in de verschillende reis- en plaatsbeschrijvingen niet genoemd, en Leopold schreef zelfs in zijne aanteekeningen: *une très-mauvaise auberge.*

Nog tot voor ongeveer dertig jaren bleef het als hotel bestaan. Sedert is het in andere handen overgegaan. Ook heeft er in dien tijd eene ingrijpende verandering plaats gehad in den toestand der straten in dat gedeelte der stad. De Heerengracht was nog niet gedempt, en tusschen haar en de Nieuwe Haven vloeide het water door den Fluweelen Burgwal, die slechts aan de oostzijde begaanbaar was. Aan de andere zijde, dus ook bij *la Ville de Paris*, stond het water tegen de huizen. Ook de Houtmarkt, dus aan den voorkant van het hotel, was nog gedeeltelijk water.

Ik zeide, dat het water „vloeide." Dit is minder juist, want juist omdat het niet vloeide, werd er tot demping besloten. Hoe het vroeger daarmede gesteld was is niet duidelijk. In de beschrijving van 's Gravenhage door Jacob van der Does [40] lezen wij:

Aen 't Zuyden gaet men door de Houtstraet na de Haven
Die nu nog onlangs is gemaeckt en opgegraven.
Een gracht, die aen den Haeg soo veel verversing geeft,
Dat men by somertyd noyt stinckend water heeft.

De tijd heeft hierin groote veranderingen gebracht, of 's mans dichterlijke geest verstompte zijne reukorganen.

Het doel van Mozart's reis was in Holland hetzelfde als in de andere landen, waar hij geweest was: het hof. Van daar ook, dat de eerste namen in de reisaanteekeningen de personen aanduiden, waarmede hij aldaar kennis maakte.

Ziehier wat omtrent den Haag vermeld staat:

à la Haye.

Logé chez Mr. Richard à la Ville de Paris prèz le Marchal Tourenne, une très mauvaise Auberge.

Le Prince d'Orange.

Le Prince de Weilburg & la Princesse et le Prince de Nassau Sarbrück.

l'Ambassadeur d'Espange et Mdme.

l'Ambassadeur de l'Empereur Baron de Reischach.

General Major de Cavallerie Mr. Bigot. au Voorhout.

le Professeur Weis.

l'Ambassadeur d'Angletterre Mr. York.

l'Ambassadeur de Portugall Comte de Salem.

Isac Pinto et André Pinto et sa famille.

le Professeur de la Medicine Schwenke.

le Docteur Haymans.

Dr. Velze.

Mr. Graaf Compositeur et directeur de la Musique du Prince.

Mr. Selken.

Mr. Maggiore et la Familia.

2 Keller Musici Vatter u. Sohn.

2 Weis Vatter u. Sohn.

le Professeur Schwenke.

Apotecke Damen.

Hummel Musikhändler.

Mr. Hartenberg. Oberst-rang als Capitain unter der Schweizer Garde.

Mr. Fischer Hautboist aus Dresden.

Mr. Ulrich Hautboist.

Mr. ?

Prinz v. Nassau Usingen.

Pr. v. Hessen Philipsdahl.

Mr. Zingoni Maestro delle Principessi.

Mr. Ricci di Como.

Mr. Somayse Rittmeister v. d. Cavallerie.

Mdlle. Vossol.

Mdlle. Hennenoor.

Mr. le Baron de Laray es son fils.

2 Weis Musici Vatter u. Sohn.
Aly d. Hundsfutt.
Rossignoll d. Stockfisch.
Mr. Gundlach Contre Bass.
Mr. Buthme & Gauthia 2 Clavieristen.
Mr. Gauthia le frère Tanzmeister.
Mr. Spangenberg Musikverkäufer.
Mr. Spandau Waldhornist.
Mr. Weber Musici aus Bremen u. Pantaleon-macher.
der alte ehrliche Scherzer.
Mr. Sebold Hof Sattler.
Mr. Sentrup Kaufmann aus Aachen.
Mr. Eckard qui joue du Violoncello et son Père.
Grf. Bentinck Vatter u. Sohn.
Baron Perponsche.
der Engl. Gesandte Ritter de York.
im Haag die Zimmer der general Staaten. der Hof des Prinz v. Oranien. der Voorhout. der Busch &c. und die vielen spaziergänge. Schevelingen.
bey der Festivitet der Installation des Printzen den 8 Märtz. 1766 die erstaunliche Illumination die Procession oder Corteggio vom Hofe nach dem alten Hof zur Tafel.

De eerste ophelderingen omtrent deze dorre opsomming van namen en feiten vinden wij in een brief van Leopold aan Hagenauer, waarvan Nissen het volgende stuk mededeelt:

Haag, den 19. Sept. 1765.

.... „Der holländische Gesandte in Londen war uns vielmals angelegen, nach dem Haag zu dem Prinzen von Oranien zu gehen, aber er hatte tauben Ohren gepredigt. Allein, nachdem wir Londen am 24. Juli verlassen hatten, blieben wir einen Tag in Canterbury und bis zu Ende des Monats auf dem

Landgute eines englischen Cavaliers. Noch am Tage unserer Abreise hatte uns der Gesandte in unserem Quartiere gesucht, fuhr bald darauf zu uns und bat uns, um alles nach dem Haag zu gehen, indem die Prinzessin von Weilburg, Schwester des Prinzen von Oranien, eine ausserordentliche Begierde hätte dieses Kind zu sehen. Ich musste mich um so eher entschliessen, da man einer schwangeren Frau nichts abschlagen darf.

Am 1. August verliess ich England. In Calais waren die Herzogin von Montmorency und der Prinz de Croy unsere Bekanntschaften. In Lille wurde ich und Wolfgang durch Krankheit vier Wochen aufgehalten und waren in Gent noch nicht recht hergestellt. Hier spielte Wolfgang auf der grossen neuen Orgel bei den Patern Bernhardinern, so wie in Antwerpen auf der grossen Orgel in der Kathedralkirche.

Im Haag sind wir nun acht Tage. Wir waren zweimal bei der Prinzessin und einmal bei dem Prinzen von Oranien, der uns mit seiner Equipage bedienen liess. Nun war meine Tochter krank geworden. Wenn sie besser ist, sollen wir wieder zum Prinzen und zu der Prinzessin von Weilburg und zu dem Herzog von Wolfenbüttel.

Die Reise ist bezahlt; wer nun aber die Rückreise bezahlt, muss ich erst sehen.

Meine Frau lässt sie bitten, sechs heil. Messen lesen zu lassen, nämlich drei bei dem heil. Johann von Nep. in der Pfarre, eine zu Maria-Plain, eine zu Loretto bei dem heil. Kindel und eine zu Ehren der heil. Walpurgis, wo Sie wollen."

Allereerst kan men hieruit afleiden, dat de reizigers den 11den September in de hofstad aankwamen, en onmiddelijk bij de prinses werden toegelaten. Hiermede was trouwens geen tijd te verliezen. De uitnoodiging was reeds in Juli gedaan en wij weten in welke omstandigheden de prinses zich bevond. Den 28sten September 1755 beviel zij van eene dochter, die Wilhelmina Louisa gedoopt werd.

Caroline, Prinses van Nassau Weilburg, oudere zuster van Willem V, was eene begaafde vrouw, en volgens Schubart [41] zeer muzikaal. Aanvankelijk legde zij zich met hart en ziel op de zangkunst toe (wij zullen zien, dat Mozart aria's voor haar componeerde), en later, toen haar het zingen moeielijk werd, wijdde zij zich met ijver aan het klavierspel, waarin zij het ver moet gebracht hebben, ten minste zij zou zware concerten van Schobert, Bach en Vogler met gemak hebben voorgedragen.

Door een samenloop van omstandigheden verliet zij niet lang hierna den Haag. Vooreerst schijnt haar gemaal liever in zijne Duitsche residentie te zijn geweest, en ten tweede hadden zij in 's Gravenhage veel van hunne populariteit verloren, door het vóórtrekken van Duitsche werklieden bij den bouw van hun paleis, dat zich van de Houtstraat tot aan het tegenwoordige Provinciaal Gouvernementsgebouw zou uitstrekken. Slechts een gedeelte van den westelijken vleugel werd voltooid, namelijk de tegenwoordige schouwburg. (*)

In hare Duitsche Staten heeft zij zich tot aan haar dood (Mei 1787) met voorliefde met muziek bezig gehouden, terwijl de kapel van Nassau Weilburg eerst bij de groote opruiming der revolutietijden ontbonden werd.

Of Prins Willem V, die in 1765 nog onder voogdij van den gehaten Hertog van Brunswijk Wolfenbuttel stond, even muzikaal was, is mij niet bekend. Uit de rekeningen over zijne opvoeding kan men niet zien, dat veel geld aan muzieklessen zou zijn uitgegeven. Voor het onderwijs in teekenen, dansen en schermen worden geregeld vaste sommen uitgetrokken, muziek wordt niet vermeld. Daarentegen staan er in een schrift met Fransche en Latijnsche thema's,

(*) In 1795 verbeurd verklaard, werd dit gebouw later tot kazerne gebezigd, en in 1804 in een schouwburgzaal herschapen. Van 1840 –1848 was het weder eigendom van Koning Willem II; sedert behoort het aan de stad.

dat uit zijne jeugd afkomstig is en in de K. Bibliotheek bewaard wordt, tusschen tal van echte jongenskrabbels en poppetjes, een paar maal een notenbalkje met noten, naar het schijnt van dezelfde hand als het schrift, en die eene zekere bekendheid met muziek verraden. Ook komt in de rekening der hofhouding van 1765 een enkele post voor: *wegens geleverde musicqwerken*, aan A. M. Gautier *f* 78.18.—. Het blijft echter de vraag of dit voor den jongen prins persoonlijk bestemd was.

Uit het medegedeelde omtrent de Haagsche opera blijkt, dat Willem V later lang niet karig was met het verleenen van geldelijke hulp, terwijl hij ook aan concerten herhaaldelijk bijdragen schonk. Ook deelt Wagenaar [42] in 1768 mede, dat het bekend was, *dat hunne Hoogheden, en de Princesse* (*) *in 't byzonder* (hij was toen juist gehuwd) *vermaakt werden door keurlyken zang, van gepast speeltuig verzeld.*

De ontvangst, die aan Mozart aan het hof te 's Gravenhage te beurt viel, was zeer minzaam. Het in gebruik geven van een hofrijtuig was in dien tijd geene alledaagsche onderscheiding. Hoe de stoffelijke belooning is geweest, is uit de rekeningen niet op te maken, daar er alleen groote posten uitgetrokken zijn voor *diverse douceurs, galanteriën, en menus plaisirs*, waarvan de specificatie verloren is gegaan.

Tot uit Leopold's laatste brieven is het echter duidelijk te zien, dat hij zeer voldaan was over de betoonde gulheid en hartelijkheid.

De Prins Louis van Nassau Sarbrück was den 22sten September 1765 in den Haag gekomen en aan den Ouden Doelen afgestapt. Hij bleef er tot den 18den October, om dan naar Koppenhagen te gaan, vanwaar hij in Januari terugkeerde. Hij was peter van het jonge prinsesje, even als de

---

(*) Volgens Dittersdorf [43] speelde zij beter piano, dan men van zulk eene hooge personage zou verwachten.

Prins van Nassau Usingen, waarvan Mozart gewaagt, en die in het hotel *le Maréchal de Turenne* logeerde. De bijvoeging Bibrich duidt op zijne residentie, waar hij sedert 1744 verblijf hield. In Holland commandeerde hij een regiment *Wallons*.

Meter was de Prinses van Hessen Kassel.

Met den Prins van Hessel Philipsdahl wordt zeker Prins Willem (geb. 19 Aug. 1726) bedoeld, die aan den Scheveningschen weg op het buitenverblijf *Buitenrust* woonde. Zijn geslacht was vermaagschapt aan het huis van Oranje, en verscheidene leden bekleedden hooge rangen bij onze krijgsmacht. Willem's vader was Generaal van de Cavalerie, en gouverneur van Breda, en werd in de Groote Kerk te 's Gravenhage in 1761 begraven. Hij zelf was Majoor, en werd in 1766 Kolonel Commandant van het regiment cavalerie van den Lt. Gen. de Famars.

Verder vermeldt Mozart eenige vreemde gezanten, en wel in de eerste plaats l'Ambassadeur d'Espagne et Mdme. Sedert April 1761 werd die post hier bekleed door den Markies de Puente Fuerte. De naam van den Portugeeschen gezant is opgegeven, als Comte de Salem. (*) Hij heette eigenlijk Don Pedro da Costa d'Almeida de Salema.

Een der aanzienlijkste ingezetenen van den Haag was l'Am-

(*) Wegens het verminken van sommige namen moet men vader Mozart niet te hard vallen. Gezwegen van hetgeen nog tegenwoordig in dit opzicht geschiedt, kan men ter zijner verontschuldiging wijzen op hetgeen sommige zijner tijdgenooten leveren, van wie men meer nauwkeurigheid dan van hem mag eischen.

Burney spreekt b. v. van Strofil, daarmede Strohfidel bedoelende. Uffenbach wandelde bij den Haag langs de Delphische Fahrt, wat heel eenvoudig Delftsche vaart moest zijn. Eene Engelsche beschrijving van den Haag verhaalt, dat de burgerij hare bijeenkomsten en openbare vermakelijkheden had in the Dol-house, natuurlijk niet het dolhuis, maar den Doelen bedoelende.

bassadeur d'Angletterre Mr. York. Hij toch vertegenwoordigde het rijk, dat toen den meesten invloed op den gang onzer staatszaken uitoefende, welke invloed eerst in den patriottentijd voor den Franschen moest plaats maken. De Ridder Yorke, zooals hij gewoonlijk genoemd werd, wordt als kunst- en prachtlievend man geschilderd. Een tijdgenoot [44] verhaalt van hem, dat hij onder het corps diplomatique in Holland een eerste plaats innam, en dat zijn schitterende en gastvrije tafel steeds open stond voor vreemdelingen. Hij vertoefde hier van 1752 tot 1777, toen hij ten gevolge der Amerikaansche verwikkelingen genoopt werd te vertrekken.

Mozart vermeldt zijn naam tweemaal, waaruit men zou kunnen afleiden, dat hij met hem meer in aanraking is geweest dan met de andere gezanten, wat niet vreemd zou zijn, wanneer wij bedenken, hoe luisterrijk het Engelsche hof hem had ontvangen.

Een der Hagenaars, met wien de reizigers het eerst hebben moeten kennis maken, was de General Major de Cavallerie, Mr. Bigot, au Voorhout. Jacques, Adriaen, Isaäc Bigot was in April 1765 benoemd tot kapitein van de *Compagnie der Cent Suisses*, en bekleedde voorts het ambt van opperschenker. Tot dit ambt schijnt gedeeltelijk de uitbetaling van gratificatiën aan tooneelisten en andere kunstenaars te hebben behoord, ten minste dit moet men uit de rekeningen der hofhouding opmaken.

De twee andere vermelde hoofdofficieren waren: Mr. Hartenberg, Oberst (rang als Capitain unter der Schweizer Garde), Mr. Saumayse, Rittmeister v. d. Cavallerie, terwijl Mr. le Baron de Laray et son fils twee der hoogstgeplaatste *Politicquen* waren. (*) Volgens de op blz. 43 vermelde opgave der hofhouding was Syne Exc. Baron Thomas

(*) Onder deze rubriek komen zij ten minste voor in de audiëntieboeken van Willem V, die zich in de K. Bibliotheek bevinden. Daar zij eerst met het jaar 1768 beginnen, is er omtrent Mozart niets in te vinden.

Isaäc de L. *Geheim Secretaris*, *Cabinet geheimraad en requêten meester*, terwijl zijn zoon Carl Etzard het ambt van *Geheimrath und Oberforstmeister* bekleedde. Hoe hoog eerstgenoemde bij den Prins in aanzien stond, kan men daaruit zien, dat hij hem later naar Berlijn afvaardigde, om de onderhandelingen over zijn aanstaand huwelijk te voeren.

Niet minder hoog stonden Grf. Bentinck Vatter u. Sohn aangeschreven, die op het buitenverblijf *Zorgvliet*, aan den Scheveningschen weg woonden. Willem Graaf Bentinck, Heer van Rhoon, enz. (1704—1773) was de zoon van den bekenden trouwen vriend van Willem III, en, even als zijn vader, het huis van Oranje warm toegedaan. Hij was in 1747 een der eersten geweest om Willem IV weder aan het bewind te roepen. Tal van hooge waardigheden werden achtereenvolgens aan hem opgedragen: o. a. heeft hij zoowel in de Staten van Holland als in den Raad van State zitting gehad, en langen tijd het curatorschap der Leidsche hoogeschool bekleed. Aan het Stadhouderlijk hof was hij een der invloedrijkste personen, en van alle zijden werd hij geroemd als een begaafd en rondborstig man. Zijn zoon Christiaan Frederik Anton Bentinck (1734—1768) was Kastelein van Woerden, en Hoogheemraad van Rijnland.

Omtrent beider verhouding tot de muziek kan ik niets anders mededeelen, dan dat aan Graaf Willem een boek werd opgedragen, getiteld: *Het kunstrijk Clavecimbel- en Orgel Boek der Gereformeerde Psalmen en Lofzangen*, *Kerk-Zangs-hoogte; vermeerderd en verbeeterd met Cieraden*, *Alphabet voor Blinden*, *&c.*, *door den vermaerden van Blankenburg.*

Met Mr. Eckard, qui joue du Violoncelle et son Père, worden zeker bedoeld: Wouter Eckhardt, (*) Generaal

(*) Op de lijst der inteekenaren op Tubels Korte Onderrichting van de Muziek komt in 1766 voor: G. F. Eckhard, gepensionneert Luitenant Collonel.

Majoor der Cavalerie, en adj. eff. v. h. regiment dragonders Hessen Kassel, en diens vader, rentmeester generaal der domeinen van den Prins van Oranje in de baronie van Breda. Baron Perponsche (Jacob Arend Baron de Perponcher Sedlnitzky) was een raadsheer, en Mr. Selken is waarschijnlijk de persoon, die in de stedelijke rekeningen van die jaren voorkomt als pachter der opbrengsten van de visch- en vleeschbanken. Le Professeur Weis was een der leermeesters van Prins Willem V en een gunsteling van den Hertog van Brunswijk, aan wien hij mede zijn professoraat te Leiden (1747—66) te danken had.

Mozart noemt voorts nog Mdlle. Vossol en Mdlle. Hennenoor. Met de eerste is wellicht eene dochter van den Kolonel Voshol bedoeld, terwijl de tweede eigenlijk Sara Louise du Faget van Assendelft heette. Zij werd echter kortheidshalve naar hare in 1763 verkregen heerlijkheid Heinenoord genoemd, evenals men van den ouden Bentinck gewoonlijk als van Graaf Rhoon sprak.

Een familie, waarmede Mozart, hetzij aan het hof, hetzij op andere wijze kennis maakte, was Isac Pinto et André Pinto et sa famille, die tot de aanzienlijkste inwoners van den Haag behoorden. Isaac de Pinto was eene schitterende figuur in onze toenmalige geschiedenis, naar hoofd en hart gelijk begaafd. Als geleerde deed hij zich kennen in zijne werken over wijsbegeerte en staathuishoudkunde, als praktisch man van zaken onderscheidde hij zich bij zijn optreden in de openbare geldelijke aangelegenheden, terwijl hij van zijne vaderlandsliefde en gehechtheid aan het huis van Oranje herhaaldelijk blijken gaf, door het belangeloos verstrekken van groote geldsommen, zóó zelfs dat de Ontvanger-Generaal van Hogendorp zeide, dat hij den Staat gered had. De Stadhouders vereerden hem meer dan eens met bezoeken. [45]

Zoowel Isaäc als zijn oudere broeder André (Andres of

Aäron) waren groote voorstanders der kunsten, en werden door hun aanzienlijk vermogen in staat gesteld hiervan herhaaldelijk bewijzen te geven. Zij bewoonden het tegenwoordige gebouw van het Provinciaal Gouvernement in het Korte Voorhout.

Van een van beiden verhaalt men, dat, toen in 1781 de latere revolutieman Collot d'Herbois als acteur voor Gessler in Guillaume Tell optrad, hij over hem een ongunstig oordeel uitsprak en in hem niets dan een werkelijken tiran zag.

Met het puik der Hagenaars had Mozart aan het hof kennis gemaakt, en het kwam er nu op aan hiervan partij te trekken. Want al waren de bezoeken ten hove een hoofddoel der reis, de vruchten, die particuliere concerten konden afwerpen, waren niet te versmaden. En de opbrengsten hiervan waren niet twijfelachtig, wanneer men de hooge personages voor zich gewonnen had. Doch Mozart's naam was reeds eenigszins hierboven verheven. De kinderen hadden in andere landen reeds zoo veel van zich doen spreken, dat zij ook hier niet geheel onbekend waren, toen zij aankwamen. Vandaar het volgende bericht in de *Leydse Courant* van den 20sten September, dat uit den Haag werd toegezonden:

Tegenwoordig bevind zig alhier de beroemde Musicant J. G. Wolfgang Mozart (*) van Saltzburg, dewelke maar agt Jaaren oud is, en op eene wonderbaare wyze de moejelykste Concerten en Solo's van de beroemdste meesters, zooals ook verscheide van zyne eige compositie executeerd. Deze jonge Musicant heeft zyne zoo uitmuntende Gaaven aan het Stadhouderlyke Hof &c. laaten hooren en de Verwondering en Goedkeuring van een ieder weggedragen.

Eene dergelijke mededeeling in een dagblad beteekende toen heel wat meer dan thans. De couranten bevatten toen hoofdzakelijk scheepstijdingen, korte staatkundige of oorlogsberichten, militaire benoemingen en bizonderheden omtrent den Stadhouder

(*) De knaap was gedoopt Joannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus, terwijl hij bij zijne confirmatie nog den naam Sigismundus kreeg. Later noemde hij zich steeds Wolfgang Amade.

en de vreemde gezanten. Van tijd tot tijd werd dat deftige nieuws afgewisseld door berichten van branden, anecdoten of beschrijvingen van gevangen vreemdsoortige visschen. Aan reizende kunstenaars werd zooveel aandacht niet geschonken, ten minste in die jaren is mij geen tweede dergelijke mededeeling omtrent een toonkunstenaar voorgekomen.

Den 27sten September 1765 lazen de Hagenaars in hunne courant de volgende advertentie:

Met permissie zal de Heer Mozart, Muziek Meester van den Prins Bisschop van *Saltzburg*, de eer hebben op Maendag den 30 September 1765, in de Zael van den Ouden Doelen in 's Hage een Groot Concert te geeven, in het welke zyn Zoon, oud maer 8 Jaeren en 8 Maenden, beneevens zyn Dogter, oud 14 Jaeren, Concerten op het Clavecimbael zullen executeeren. Alle de ouvertures zullen zyn van de Compositie van dien jonge Componist die nooyt zijn weerga gevonden hebbende, de goedkeuring van de Hoven van *Weenen*, *Versailles* en *Londen* heeft weggedragen. De Liefhebbers kunnen na hun plaisier hem Muziek voorleggen, hy zal het zelve alles voor de vuyst speelen. Ieder billet voor een Persoon is 3 Guldens, en voor een Heer en Dame f 5.5.0. De Entree-Billetten worden uytgegeven by den Heer Mozart, Logeerende op den Hoek van de Burgwal, alwaar de *Stad Parys* uithangt, als mede in den Ouden Doelen.

Hoe kermisachtig ons dat uitbazuinen van „weergaloosheid" en de „goedkeuring der vreemde hoven" voorkomt, zooals men uit de vroeger aangehaalde concert-aankondigingen zien kan, waren dergelijke zinsneden in den mond van een goed kunstenaar niets buitengewoons, en Leopold wist er uitmuntend mede om te gaan. In Frankfort b. v. was in de breedsprakige advertentie reeds gewezen op „de nog nooit in zulken graad geziene of gehoorde bekwaamheid der 2 kinderen" en toen in Londen het publiek minder belangstelling begon te toonen, prees Leopold zijn zoon aan als „het grootste wonder, waarop Europa en de geheele menschheid zich konden beroemen." Om de „liefhebbers" bovendien te overtuigen, dat alles zuiver spel was, werden zij tevens in de gelegenheid gesteld de kinderen nader op de proef te stellen, waartoe zij dagelijks

tusschen 12 en 2 uren te huis te vinden zouden zijn. Het in den Haag gedane aanbod aan „de Liefhebbers, om na hun plaisier" muziek voor te leggen werd vroeger nog overtroffen, door de verlokkende belofte, dat de kinderen de tonen op een afstand, op „alle denkbare instrumenten" aangeslagen, zouden opgeven, en op een klavier zouden spelen, waarvan de toetsen door een doek bedekt zouden zijn. Waarschijnlijk had dit laatste kunstje zijn ontstaan te danken aan een inval van den Keizer van Oostenrijk, die op deze wijze den knaap eens had willen op de proef stellen.

Aan onze begeerte om te weten welke stukken op het Haagsche Mozart-concert werden uitgevoerd, wordt door de advertentie niet voldaan. De ouvertures, waarvan gesproken wordt, moeten de symphoniën zijn geweest door Wolfgang te Londen gecomponeerd. De namen symphonie en ouverture werden toen vaak verwisseld; nog in het begin dezer eeuw werd eene ouverture „symphonie" genoemd.

Verder waren er reeds sonates voor viool en piano van Wolfgang's compositie, die hij met zijn vader kon spelen, en wij weten dat de kinderen allerlei concerten en kleinere klavierstukken van toenmalige meesters (o. a. van Wagenseil) speelden. Bovendien kunnen de kinderen vierhandig gespeeld hebben, want Wolfgang had te Londen zijne eerste vierhandige sonate gecomponeerd. Te recht was de vader daar niet weinig trotsch op, want hier had de knaap een nieuwen kunstvorm geschapen, die door andere toonkunstenaars dadelijk gretig werd aanvaard, en later steeds meer en meer werd gebruikt. De eerste opvolger van Mozart in dit opzicht was Burney, en daarna I. C. Bach.

Doch juist wegens het hoogst belangrijke van zulk vierhandig klavierspel, zou men vermoeden, dat er in de advertentie wel van zou zijn melding gemaakt. Ook dacht Mozart wel aan het wijze voorschrift, zoo vaak door kunstenaars

opgevolgd, dat men al zijn kruit niet op eens moet verschieten!

Het orkest was samengesteld uit Haagsche meesters, waaronder eenige van de hofkapel. Leopold heeft verscheidene hunner namen opgeteekend.

Bovenaan staat Mr. Graaf, Compositeur et Directeur de la musique du Prince. Christian Ernst Graf (later noemde hij zich zelf Graaf) was in 1723 te Rudolstadt geboren. Volgens de gewone opgaven werd hij in 1762 te 's Gravenhage als kapelmeester aangesteld. Ik heb niet kunnen nagaan of dit jaartal wel juist is, doch dit staat vast, dat hij reeds in de Haagsche courant van 2 Nov. 1759 herhaaldelijk voorkomt als *Muziek Compositeur aen het Hof van S. D. H. den Heere Prince van Orange &c. &c. &c.* Volgens eene advertentie van 9 Maart van het zelfde jaar woonde hij op de Amunitiehaven. Hoe hij als direkteur voldeed is niet bekend. Over zijne waarde als componist kan gemakkelijker geoordeeld worden uit zijne talrijke werken, waarvan er o. a. in de boekerij der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis verscheidene bewaard worden. De Groningsche organist Lustig, zijn tijdgenoot, zou er van gezegd hebben: *zwar tonreich, aber nicht rührend*, en ik geloof, dat de man het bij het rechte eind had. Er ligt iets erg droogs in zijn stijl.

Hij heeft zich in vele richtingen bewogen, want men vindt van hem vermeld talrijke symphoniën, sonates voor clavecimbaal en viool, strijkduetten, enz. Gerber [46] vermeldt een opus 33. Later zullen wij zijn naam vereenigd zien met dien van Mozart bij eene compositie, die deze hier in 1766 schreef. De Kon. Bibliotheek bezit nog van Graaf in handschrift, eene cantate „Der Tod Jesu", op den herhaaldelijk (ook door Graun) gebezigden tekst van Ramler. Graaf heeft echter ingrijpende veranderingen in het gedicht gemaakt. Zijne muziek verheft zich niet boven het middelmatige.

Onder de titels zijner werken vallen ons het meest op:

XXV Fables dans le goût de la Fontaine, pour le Chant et le Clavecin, Berlin, 1783 en een *Duo Economique pour 1 Violon à 2 mains et 2 archets.* Stukken zooals het laatstgenoemde schijnen toen meer gebruikelijk te zijn geweest. En nog ergere!

Nog in 1802 werd te Weenen eene vioolsonate gespeeld, getiteld: *Les prémices du monde*, welke op ééne viool gespeeld werd door drie personen met twaalf vingers en drie strijkstokken. Gelukkig dat die liethebberij gedaan, of ten minste naar café chantant of paardenspel verwezen is!

Men neemt aan dat Graaf stierf, kort nadat hij in 1802 in de Luthersche kerk te 's Gravenhage een eigen oratorium had doen uitvoeren. In de begrafenis-registers is zijn naam echter aldaar niet te vinden.

Ook als schrijver heeft hij zich doen kennen. Evenals zoo vele muziekmeesters van zijn tijd heeft hij in 1782 eene korte handleiding over harmonie en generaal-bas uitgegeven, opgedragen aan de Prinses Louise van Oranje Nassau [47] (*). Baanbrekend is het werkje niet. Om te beginnen stelt hij zich op het standpunt, dat „*de muziek met de spraakkunst eene* „*volmaakte overeenkomst hebbe, en dat uit dien hoofde alle* „*regelen der redekunst ook aan de muzjek kunnen toegeëigend* „*worden.*" Daaruit vloeien bespiegelende vergelijkingen voort, b. v. tusschen eenvoudige en samengestelde woorden, en eenvoudige en „samengezette" akkoorden. Men kan zich licht voorstellen hoe eene theorie der toonkunst er gaat uitzien, wanneer zij in zulk een keurslijf geperst moet worden.

Nog al aardig is het, dat hij ten slotte in een aanhangsel zelf verklaart, dat er wellicht nog een beter stelsel is, dan het zijne. Het zou er slechts op aankomen het te beproeven!

(*) Om nogmaals een bewijs te geven, dat Leopold Mozart niet alleen stond in het radbraken van namen: de uitgever heette *Wittelaer*, Forkel [48] maakte daarvan *Vittelern*, hetgeen C. F. Becker [49] in 1839 overschreef als: *Vitteleren.*

Als leden der hofkapel vermeldt Mozart verder den contrabassist *Gundlach*, ook wel Grundlach of Gondelach genoemd. Burney vond hem hier nog in 1772. In de rekeningen der hofhouding komt zijn naam een enkel maal voor, als de persoon, die de aan de muzikanten toegekende vergoeding voor reis- en verblijfkosten in ontvangst nam.

De beroemdste der Haagsche muzikanten was Spandau, de waldhoornist, een der beste virtuozen van zijn tijd. Kort na 1772 verliet hij Holland. Burney, die er hem nog aantrof, zegt van hem, dat hij „door zijn weekheid van toon, „smaak en voordracht, zijn hard instrument even zacht en „liefelijk maakte als de zoetste menschelijke stem." Schubart prijst hem niet minder en noemt hem den eersten hoornist van zijn tijd, die tevens zeer verdienstelijke stukken voor zijn instrument schreef. Wij zullen later zien hoe Wolfgang Mozart van hem partij wist te trekken.

Leopold vermeldt verder nog Keller, Musici Vatter u Sohn (de sterk op een Z gelijkende letter, die er voor staat, is ongetwijfeld een 2; zij komt nog een paar maal als zoodanig voor). Ik heb omtrent hen niets gevonden, dan dat zij in 1783 nog hier waren. Ook omtrent Weis Musici Vatter u Sohn heb ik niets kunnen vinden. Burney noemt in 1772 één muzikant van dien naam. Ik geloof niet, dat de door Grétry [50] bedoelde Weiss er onder verstaan moet worden. Veel is er omtrent Buthmey te vinden; of zooals zijn naam eigenlijk was: Boutmy. Tal van wetenswaardigheden omtrent zeven personen van dien naam zijn door Edmond Van der Straeten [51] bijeengebracht; toch is vermoedelijk de door Mozart bedoelde er niet onder. Waarschijnlijk bedoelde hij Jean Boutmy (*), die zich „Organist van de Koninglyke Capel

---

(*) De verwarring omtrent de Boutmys is groot. Forkel geeft onder de componisten in zijn almanak voor 1783 [52] zekeren B. zonder voornaam, er bij voegend: *soll K. Port. Hoforganist zu Lissabon seyn.* In

van Portugal" noemde, en van wien het zeker is, dat hij in de jaren, onmiddelijk aan 1766 voorafgaande, in den Haag was. Niet alleen dat hij er een *Traité abrégé sur la basse continue* in 1760, alsmede 6 *Divertissements voor 't Clavecin met accomp. van een Viol ad libitum* in 1765 bij B. Hummel uitgaf, maar uit onaangenaamheden, die hij met den Portugeeschen gezant had, en waarover, zooals toen veelal gebruikelijk, eenige advertentiën gewisseld werden, is het duidelijk, dat hij Hagenaar was.

Boutmy had zich namelijk openlijk betiteld: *Organist van de K. Capel van Portugal*, waarop de Portugeesche gezant eene advertentie in de courant plaatste om te verklaren, dat hij de aanstelling door den vorigen gezant gegeven, niet had vernieuwd, en niet wilde vernieuwen, alvorens Boutmy zou hebben bewezen, niet betrokken te zijn in een bankroet, dat zijn broeder geslagen had.

Boutmy verklaarde daarna in de courant, bereid te zijn, zich voor het gerecht onmiddelijk te verantwoorden voor alle zaken, die men hem ten laste wilde leggen.

Hoe de zaak afliep blijkt niet.

Naast Boutmy zien wij Mozart als 2den clavirist Gauthier noemen, waarmede voorzeker de door Gerber, met den voornaam *Louis* vermelde, bedoeld is. Mr. Gauthier le frère, Tanzmeister, komt in de rekeningen der hofhouding vaak voor. Ten eerste als leermeester van den prins, verder als onderwijzer der pages, en later als de persoon, aan

---

de Allg. Lit. d. Musik van 1792 is dat *soll seyn* verdwenen. Grégoir [53] weet in 1862 reeds te verhalen van eene uitstekende kapel te Lissabon. Hoe het echter kwam, dat B. zijne werken in den Haag uitgaf, heldert hij niet op.

Ik geloof, dat alles verklaard kan worden, als men onder *kapel* geen orkest verstaat, maar eenvoudig het kerkje, dat de Portugeesche gezant er in den Haag op nahield, hetgeen uit de boven aangehaalde advertentiën zeer duidelijk wordt.

wien de kosten der bal- en tafelmuziek vergoed worden. In den tijd der menuetten en gavottes was een dansmeester een voornaam persoon. Van hem leerde men al die elegante en galante buigingen en poses, die toen zeer hoog aangeschreven, en in goed gezelschap een eerste vereischte waren. Van daar, dat hem jaarlijks *f* 800 werd toegekend, voor onderricht aan de pages, en dat hij zelf het hof naar het Loo vergezelde. Toen de prins zich in 1765, zooals toen mode was, twee Mooren had aangeschaft, werden zij dadelijk aan Gauthier's zorgen toevertrouwd, en men vindt in de rekening van 1766 aan hem uitgeschreven: *f* 94.10.— wegens negen maanden instructie in het dansen aan de twee Mooren *Guan Sidron* en *Cupido*. En dat hij in zijn vak niet achterlijk was, bewees hij door zelf als danscomponist op te treden, zooals uit de volgende advertentie van 12 Sept. 1759 blijkt.

N. Gauthier, Dansmeester Hunner Doorl. Hoogheeden den Prince van Orange en Nassau, enz., enz., enz., en Mevrouwe de Princesse Carolina, offereerd aen alle Liefhebbers der Danskunde, om in te teekenen in een Werk 't welk hy staet uyt te geeven tegen den 15den November 1759, van 24 Engelsche Contra Dansen, met de Figuren door hem op nieuw gecomponeerd. De inteekening kan geschieden in 's Hage bij *Spangenberg*, Amsterdam *Hummel*, *Olofsen* en Wed. *Jolly*, Rotterdam *Sturenberg*, *van der Sluys*, de Wed. *de Vuyk*, Utrecht *Spruyt*, Leyden *Gautier*, *Bax* en *Berner*, Haerlem *Rooseboom* en *Soetendal*, 's Hertogenbosch *Pallier*, Breda *Kieboom*, Brussel *Boecherie*, Keulen *Nocthen.*, Leeuwarden *Chalmot*, Middelburg *Mandelgreen*, Nijmegen *van Kampen*, en te Londen by *Greton*, by welke ook de conditiën te bekomen zyn.

Mr. Maggiore et la Familia was een naam, die toenmaals een goeden klank had. Reeds op blz. 29 zeide ik, dat hij in den Haag en Amsterdam inteekening-concerten gaf, waarop zijne dochter en ook vreemde kunstenaars zich lieten hooren. Maggiore liet er ook stukken zijner compositie op uitvoeren.

Wie met Mr. Ulrich, Hautboist gemeend is, is niet duidelijk. Gerber vermeldt (in zijne eerste uitgave) eenen

Ulrich, virtuoos op de hobo en componist voor dit instrument. Hij zou in Wurtembergschen dienst hebben gestaan, en omstreeks 1780 naar Zwitzerland zijn vertrokken. Doch ook in Holland vind ik hoboïsten van dien naam. In de door de Vereeniging voor Noord Nederlands Muziekgeschiedenis uitgegeven Bouwsteenen [54] wordt genoemd: *George Martin Ulrich*, Oboïst te Amsterdam in 1774. Het is wel mogelijk, dat dit de bewuste persoon is.

Mr. Schetky, Violoncellist bezocht den Haag tijdens Mozarts verblijf alhier. In 1740 te Darmstadt geboren, was hij reeds op jeugdigen leeftijd een der beste cellisten van zijn tijd geworden, en deed hij als zoodanig kunstreizen naar Hamburg, Londen en eindelijk naar Edinburg, waar hij zich vestigde. Er zijn verscheidene stukken voor zijn instrument van hem bekend.

Als Haagsche muzikale grootheid noemt Mozart nog: Mr. Zingoni, Maestro delle Principesse. Giovanni Battista Zingoni (ook wel I. B.) was leermeester der prinses en heeft als toonzetter naam gemaakt. Johan Adam Hiller [55] besprak, op zeer vleiende wijze zijne in 1766 uitgegeven symphoniën, en stelde die naast de werken van den Londenschen Bach (Joh. Christ.). Zingoni was ook zeer verdienstelijk, door de richting der concerten, die hij gaf. Onder hem werd b. v. in 1766 het Stabat Mater van Pergoleze uitgevoerd.

Volgens Corver [56] was hij in 1760 met De Amicis en diens dochter in het land gekomen, en had hij met hen eene Italiaansche opera te Amsterdam opgericht, die aanvankelijk vele bezoekers trok, doch na een jaar tengevolge van kabalen moest sluiten. Corver, die als Hollandsch tooneelspeler geen reden had hem onnoodig te prijzen, want de Italianen deden den toeloop van den nationalen schouwburg groote afbreuk, roemt Zingoni ten zeerste. Hij zou in 1784 uit den Haag vertrokken zijn.

Een der grootste namen op muzikaal gebied was: Mr. Fischer, Hautboïst aus Dresden, die den Haag op zijn doortocht naar Engeland bezocht.

Joh. Christ. Fischer werd door zijne tijdgenooten als de grootste hoboïst beschouwd, wien men hoogstens Besozzi kon ter zijde stellen. Doch Burney [57] bleef na eene nauwkeurige vergelijking aan Fischer de eerepalm toekennen, zoowel om zijn toon, als om zijne gevoelvolle voordracht.

Behalve in den Haag ontmoetten de Mozarts hem te Amsterdam, en waren er getuigen van zijn succes.

Deze kennismaking zal wel de aanleiding geweest zijn tot het componeeren van Wolfgang's 12 Variatiën op een menuet van Fischer, (Köchel N°. 179) een stukje, waarmede deze overal furore maakte. Zelfs te Dublin werd het een lievelingsnummer van het publiek [58].

In 1787 ontmoette Mozart hem ten tweede male, hoorde hem spelen, en schreef daarna aan zijn vader eene beoordeeling van zijn spel, waarbij niet veel goeds overbleef. Zijne vroegere bewondering weet hij aan een onrijp oordeel, want hij vond nu, dat zijn toon een neusklank had en onzeker was, en dat zijne compositiën vervelend en geesteloos waren.

Mr. Ricci di Como is zonder twijfel Pasquale Ricci, volgens Gerber kapelmeester aan den dom te Como, die theoretische werken over harmonie en klavierspel en verscheidene compositiën heeft uitgegeven, o. a. te Amsterdam.

Over Hummel en Spangenberg werd reeds op blz. 35 gesproken. Hieraan kan nog toegevoegd worden, dat laatstgenoemde ook componeerde.

In Februari 1761 kondigde hij b. v. aan:

24 Sonates Canonice, door hem zelf gecomponeerd en afgedeeld in twee werken, waer het eene voor twee Violen of Fluyten eeven gemakkelyk te executeeren, en het andere alleen voor twee Violen, zijnde voor de twee Instrumenten maer een partij, en deeze volgens de ge-

maekte schikkingen geëxecuteerd wordende, zal bevonden worden, dat daarin de Harmonie en Melodie niet minder als of voor ieder Instrument een aparte party gezet was.

Deze werken, zijne Op. 2 en 3, werden in September daaraanvolgende tegen betaling van *f* 8, later *f* 10, verkrijgbaar gesteld.

En ten slotte moet nog gewag gemaakt worden van Rossignol der Stockfisch. Wat die Rossignol ten beste gaf, meldde ik reeds op blz. 32. Hij was een echte kwakzalver op muzikaal gebied. Dat Mozart zijne concerten alhier zou bezocht hebben, is te betwijfelen. Heel gemakkelijk kon echter de kennismaking plaats hebben, omdat ook hij in de *Ville de Paris* was afgestapt. Hoe de bijnaam *Stockfisch* ontstaan is, is moeielijk uit te maken. Zeker daarentegen is het, dat Leopold eene voorliefde had voor bijtende spotnamen. Zien wij b. v. zijne aanteekeningen van Dyon in, dan lezen wij hoe hij den een *très médiocre*, den ander *un misérable italien détestable* noemt, behalve nog anderen, die vereerd werden met: *un racleur*, *misérable* of *asini tutti*. Een paar Utrechtsche muzikanten noemde hij *capitale Esel*.

Wie Wolfgang's brieven kent, zal weten hoe die neiging tot fijne ironie ook op den zoon is overgegaan. En Leopold kende zich zelf zeer goed op dit punt. In de inleiding van zijn boek over het vioolspel verontschuldigde hij zich zelfs wegens zijne scherpte, iets wat eigenlijk overbodig was. De muzikale wereld was door de geschriften van Mattheson, Marpurg of Scheible nog aan heel andere dingen gewoon.

Wie der alte ehrliche Scherzer geweest is, is mij onbekend. Evenmin was er iets omtrent Mr. Sentrup, Kaufmann aus Achen te vinden.

Had Leopold Mozart op zijn reis niet veel reden tot klagen over den geldelijken uitslag der concerten, de eerbewijzen, die hem ten deel vielen, en de vorderingen zijner kinderen,

zonder een goed deel tegenspoed liep het toch niet af, want herhaaldelijk werden zij door ongesteldheid bezocht. Te Parijs waren de beide kinderen ziek, te Londen zoowel Wolfgang als hij zelf, en te Rijssel eveneens, terwijl hem in den Haag nog veel bangere dagen wachtten. Reeds in zijn eersten brief, van 19 September 1765, moest hij van eene ongesteldheid zijner dochter melding maken, die echter aanvankelijk weder schijnt geweken te zijn, daar Marianne in het concert van den 30sten September moest optreden. Of zou haar naam slechts als lokvogel hebben gediend? Dit was van Leopold niet te verwachten. Waarschijnlijk werd zij daarna op nieuw, en toen ernstig ziek. Nissen deelt een gedeelte van den brief mede, die den 5den November 1765 aan Hagenauer werd geschreven. Ik laat dit schoone stuk hier in zijn geheel volgen.

. . . „Ieh musste wider meine Neigung nach Holland gehen, um da, wo nicht gar meine arme Tochter zu verlieren, doch schon fast in den letsten Zügen liegen zu sehen. So weit war es mit ihr gediehen. Ich bereitete sie zur Resignation in den göttlichen Willen. Sie erhielt nicht nur das heilige Abendmahl, sondern auch das heilige Sacrament der letzten Oelung. Hätte Jemand die Unterredungen gehört, die ich, Frau und Tochter hatten, und wie wir letztere von der Eitelkeit der Welt, von dem glückseligen Tode der Kinder überzeugten, so würde er nicht ohne nasse Augen geblieben sein, da inzwischen Wolfgang sich in einem andern Zimmer mit seiner Musik unterhielt.

Zuletzt sandte mir die Prinzessin von Weilburg den ehrlichen alten Professor Schenkel (*) zu, der die Krankheit auf eine neue Art behandelte. Sehr oft war meine Tochter nicht bei sich, weder schlafend noch wachend, und sprach immer im Schlafe bald die eine, bald die andre Sprache, sodass wir bei aller Betrübniss manchmal lachen mussten. Diess brachte

(*) Zou hiermede „der alte ehrliche Scherzer" bedoeld zijn?

auch den Wolfgang etwas aus seiner Traurigkeit. Nun kommt es darauf an, ob Gott meiner Tochter die Gnade giebt, dass sie wieder zu Kräften gelangt oder ob ein Zufall kommt, der sie in die Ewigkeit schickt. Wir haben uns jederzeit dem göttlichen Willen überlassen, und schon ehe wir von Salzburg abgereist sind, haben wir Gott instündigst gebeten, unsere vorhabende Reise zu verhindern oder zu segnen. Stirbt meine Tochter, so stirbt sie glückselig. Schenkt ihr Gott das Leben, so bitten wir ihn, dass er ihr seiner Zeit einen eben so unschuldigen seligen Tod verleihen möge, als sie jetzt nehmen würde. Ich hoffe das Letztere, indem, da sie sehr schlecht war am nämlichen Sonntage, ich mit dem Evangelium sagte: „*Domine descende*, bevor meine Tochter stirbt;" und diesen Sonntag hiess es: „die Tochter schlief, dein Glaube hat dir geholfen." Suchen Sie nur im Evangelium, Sie werden es finden.

Nun bitte ich, wegen meiner Tochter eine heil. Messe zu Maria Plain, eine heil. Messe bei dem heil. Kindel zu Loretto, eine zu Ehren der heil. Walpurgis und zwei zu Passau auf dem Mariahilf-Berge lesen zu lassen.

Nun hat mein Mädel auch an die fromme Crescentia (*) gedacht und auch ihr zu Ehren eine heil. Messe wollen lesen lassen. Allein, da wir noch nicht dergleichen zu thun befugt sind, bevor unsere Kirche in Betreff dieser frommen Person Etwas entschieden hat, so überlasse ich Ihrer Frau, mit etlichen Patern Franciscanern ein Consistorium darüber zu halten

(*) Eene heilige, waarvan bitter weinig bekend is. Omtrent haar leven vond ik niets. Haar grafsteen, waarvan later erkend is, dat de echtheid hoogst twijfelachtig is, bezat geneeskracht. Eenig schrapsel daarvan verdreef hardnekkige anderendaagsche koorts. Een kiespijnlijder legde zijne tandenborstel op de zerk, en nauwelijks poetste hij daarna zijne tanden of de pijn verdween.

Daar Crescentia niet officieel heilig was verklaard, mocht aan haar geene mis worden opgedragen.

und die Sache so einzurichten, dass meine Tochter zufrieden gestellt, die Satzungen Gottes und unserer Kirche aber nicht beleidigt werden.

Sobald die Besserung meiner Tochter mir's erlaubt, fahre ich mit Wolfgang auf etliche Tage nach Amsterdam.

Dit laatste plan zou hij echter zoo spoedig niet kunnen uitvoeren, want den 15den November werd Wolfgang ernstig ziek. Men kan zich den ongelukkigen toestand van het gezin voorstellen. Hoe bezorgd de vader weder was, blijkt uit zijn schrijven van den 12den December:

„Nun hat auch unser lieber Wolfgang einen fürchterlichen Strauss ausgestanden: er hatte ein hitziges Fieber, welches ihn mehrere Wochen sehr elend machte. Geduld! Was Gott sendet, das muss man annehmen. Jetzt kann ich also nichts thun als die Zeit abwarten, da seine Kräfte ihm zu reisen erlauben. Auf die Kosten ist nicht zu denken. Hole der Kukuk das Geld, wenn wir nur den Balg davon tragen. Wenn wir nicht eine ganz ausserordentliche Gnade Gottes gehabt hätten, würden meine Kinder diese schweren Krankheiten und wir diese drei Monate nicht haben überstehen können. Nun bitte ich Sie, folgende heil. Messen alsobald lesen zu lassen: drei beim heil. Kindel zu Loretto, eine zu Maria Plain, eine zu Passau auf dem Mariahilf-Berge, zwei bei der heil. Anna bei der P. P. Franciscanern in der Pfarrkirche, eine zu Ehren der heil. Walpurgis und eine zu Ehren des heil. Vincentii Ferrery.

Die Krankheit meiner Kinder hat nicht nur uns, sondern auch unsere Freunde hier in Betrübniss gesetzt. Wer aber diese Freunde sind, kan ich nicht melden, weil man es für eine Grosssprecherei halten möchte."

Kende men van Leopold Mozart niets dan deze twee brieven, het zou voldoende zijn om te bewijzen welk een uitstekend mensch hij was. Hoe schoon die oprechte kinderlijke vroom-

heid, hoe aandoenlijk die zorgvolle woorden over zijne kleine zieken!

Het doet ons goed te zien, hoe de Prins en de Prinses zich hunner aantrokken. De oude professor Thomas Schwencke (*) was een geneesheer van grooten naam. Hij was in 1693 geboren en in 1723 tot opvolger benoemd van Mauricius Reverhorst als *Professor Anatomico Chirurgicus aan het Theatro Anatomico* te 's Gravenhage, of korter gezegd: direkteur der snijkamer. Als zoodanig deed hij sectiën voor de Haagsche heelkundigen. In zijn vak moet hij verdienstelijk zijn geweest; eenige zijner werken hebben het licht gezien. Hij bekleedde de hooge ambten van *'s Lands Doctor extraordinair* en van lijfarts van S. Doorl. Hoogheyd. In Februari 1765 had hij wegens hooge leeftijd die betrekkingen moeten nederleggen, doch schijnt het vertrouwen in zijne kundigheden zoo groot te zijn geweest, dat de Prinses hem uitkoos om hulp te verleenen aan hare beschermelingen. Den 14den Julij 1767 overleed hij.

Hij was opgevolgd door Dr. Cornelis Henricus Velsen wiens naam mede door Leopold opgeteekend is, evenals dien van Dr. Haymans, waaruit men zou kunnen afleiden, dat het zelfs tot een consult van drie geneeskundigen is gekomen. Denken wij aan de levendige bezorgdheid van den vader, dan kunnen wij ons dit zeer goed verklaren. Als apotheker vinden wij Damen vermeld.

In zijnen angst schijnt Leopold zelfs een oogenblik voor de verleiding bezweken te zijn van een soort wonderdokter te raadplegen. Ten minste hierop duidt het: Aly der Hundsfutt. Ik sprak reeds over Mozart's gewoonte van met een enkel woord personen, die hij ontmoet had, te omschrijven,

(*) En niet Schwenkel, zooals Jahn in navolging van Nissen opgeeft. In Leopold's aanteekeningen is de naam juist aangegeven.

ėn hoe die bijnamen gewoonlijk uitvielen. Hier vooral was hij welverdiend.

Den Turkschen Doctor Ali (*) was een bekend kwakzalver. Hij reisde reeds sedert verscheidene jaren de Hollandsche steden rond, overal in opgeschroefde advertentiën *zijn beroemden balsem van Smyrna*, aanprijzende. Het minste potje kostte *f* 3.—, *en grootere tot* 10 *dukaten* toe, dus goedkoop was hij niet. Trouwens dat mocht wel, want nu eens genas hij er *alle zenuwziekten* mede, dan weder verstijfde ledematen, dan weder *alle quaelen*. In het najaar van 1765 logeerde hij bij *Mons. Hofstede, in de Pooten, alwaar de* 3 *Sterren uythangen*, en daar heeft Mozart hem waarschijnlijk geraadpleegd. Met welken uitslag is gemakkelijk te denken. Dat Ali een brutaal kwakzalver was, zal, indien de advertentiën daartoe niet voldoende mochten zijn, ieder duidelijk worden uit een standje, dat hij in 1759 in de Haagsche courant had, met zekeren van der Hagen, een decoratieschilder van den schouwburg, van wien hij eene advertentie liet drukken, om te verklaren, dat hij door zijn balsem volkomen genezen was. De patiënt adverteerde later herhaaldelijk, dat hiervan niets waar was, en dat Ali hem door het geschenk van een potje zalf had gedacht te kunnen omkoopen! Verwonderlijk voornaam wist hij zich overigens voor te doen: hij hielp de armen op de markt kosteloos, en bedankte telkens bij zijn vertrek de overheid en chirurgijns voor het in hem gestelde vertrouwen.

De kwakzalverij speelde in die dagen eene voorname rol. Hare advertentiën waren bijkans de eenige, die telkens op nieuw geplaatst werden. Sommige mogen iets minder kiesch zijn dan de tegenwoordige, in hoofdzaak zijn zij dezelfde gebleven. En de kunst van verlokkende namen te vinden, verstond men toen reeds uitstekend. Wij lezen van: *de Vlie-*

(*) Hij schrijft zich altijd in den 4den naamval.

gende Geest van Ambre Gris, *de Balsem des Leevens van den Heer Dr. Rostock*, *tegens alle maeg en darmpynen*, *De berugte Napelsche Dauw*, *door de hulp der Chimie tot een vast Lichaem als Room en de witheyd als Melk gebragt*, van *Een Sympathetische Steen*, *die in een oogenblik de Tandpyn wegneemt*, *de Scheurbuyk geneest*, *en een lieffelyken Adem te weeg brengt*, enz. enz.

Dat Leopold ook eens zulk een heerlijk middel wilde probeeren, is dus wel begrijpelijk.

Verder werden Leopold en zijne vrouw in de verzorging der zieke kinderen getrouw bijgestaan door zekeren Pater Vincenzo Castiglione, een Italiaan, die zich reeds sedert dertig jaren in Engeland en Holland aan het verplegen van kranken had gewijd. Zulk een geloofsgenoot kon aan de bedrukte reizigers in dit protestantsche land niet dan hoogst welkom zijn. Want als goed katholiek voelde hij zich aanvankelijk niet zeer op zijn gemak, te midden van zoo vele andersdenkenden. Toch is het opmerkelijk hoe op zijn reis die afkeer langzamerhand verminderde, en hij ten slotte heel wat gunstiger over de protestanten dacht.

De vraag is nu: door welke ziekte werden Marianne en Wolfgang aangetast? Hieromtrent heerscht verschil van meening. In de brieven van Leopold is het niet duidelijk aangegeven. Het ijlen en de koorts waarvan hij schrijft, zijn niet in tegenspraak met de mededeeling van Niemtschek [59], die zijne inlichtingen later van Mozart's weduwe kreeg, en door Jahn „zuverlässig und treu" wordt genoemd. Niemtschek verhaalt, dat het de pokken waren, en weet er bij te voegen, dat de knaap, nog vóór hij het bed mocht verlaten, zoo zéér naar werk verlangde, dat men hem eene plank gaf om er op te kunnen schrijven. Hij componeerde toen de zes klaviersonates, die hij later aan de Prinses van Nassau Weilburg opdroeg. De kleine vingers waren toen nog vol pokken. Ten slotte zegt

hij hierbij uitdrukkelijk, dit van een zeer geloofwaardigen getuige te hebben vernomen.

Toch geloof ik niet dat het pokziekte was, want, en dit is zeker, de beide kinderen werden hierdoor in November 1767 te Olmütz aangetast, waarover uitvoerige brieven van den vader bestaan. Het feit is dus waarschijnlijk twee jaren later geschied, ten minste wat *de vingers vol pokken* aangaat. Ook zou Leopold in zijne brieven uit den Haag wel den naam genoemd hebben, indien het pokken geweest waren. Hij had met Hagenauer in 1764 in zijne brieven uit Parijs reeds over het denkbeeld van inenten gesproken. Inenting, met natuurlijke pokstof, was toen in Parijs een soort mode geworden. Lady Montague had het middel in 1717 in Engeland bekend gemaakt, en had er zooveel opzien mede gebaard, dat in 1756 zelfs de Hertog van Orleans te Parijs zijne kinderen had laten inenten. Vandaar de mode. Leopold kon er echter niet toe besluiten: hij wilde het aan God's genade overlaten. Evenals hij dachten vele mannen van gewicht en in den hevigen strijd die er om ontstond, spraken ook Prof. Thomas Schwencke en zijn broeder Martinus Schwencke (*) een gewichtig woord mede. Beiden waren groote voorstanders en het toeval wil, dat juist uit de tabellen, die Martinus Schwencke geeft, 60 blijkt, dat eene pokkenepidemie in het najaar van 1765 te 's Gravenhage uitbrak. In November stierf er één persoon aan, welk maandelijksch getal in December 1766 tot 50 klom. De sterfte was dus niet onaanzienlijk.

Doch dit alles pleit niet veel tegen de onwaarschijnlijkheid, dat de kinderen binnen twee jaren twee maal de pokken zouden hebben gehad.

Hunne ziekte had hen dermate verzwakt, dat zij, naar

(*) Die aan het Bezuidenhout op Zandvliet woonde, en daar een tuin vol vreemde en zeldzame planten had.

Marianne's mededeeling, pas in het einde van Januari hersteld waren.

Het eerste bewijs hiervan gaven zij in hun concert van den 22sten Januari, dat den 17den aldus werd aangekondigd:

Met Permissie zal de Heer Mozart, Capel-Meester van het Muziek van den Prins Aerts Bisschop van Saltzburg, de eere hebben op Woensdag den 22sten Januarij 1766, een Groot Concert te geeven in den Oude Doele in 's Hage, waer in zyn zoontje oud 8 Jaeren en 11 Maenden, en deszelfs Dogter, oud 14 Jaeren, Concerten op het Clavecimbael staen te executeeren. Alle de Ouvertures zullen van de Compositie van deese jonge Componist zyn, die nooyt zyn wederga gevonden, en de verwondering weggedragen heeft van de Hoven van *Weenen*, *Versailles* en *Londen*. De prys der Entrée is voor ieder Persoon 3 Guldens, en een Ducaet voor een Heer met een Dame. De billetjes worden uytgegeven by de Heer Mozart, logeerende ten Huyze van Monsr. *Eskes*, Meester Horologiemaker, woonende op het Hof-Spuy in 's Hage, alwaer het *Hof van Utrecht* uythangt.

Drie dagen later werden de Hagenaars er nogmaals op gewezen, door de volgende advertentie:

Met Permissie, zullen de twee Kinderen van den Heer Mozart, de eere hebben op Woensdag den 22sten January 1766, een Groot Concert te geeven in den Oude Doele in 's Hage. Alle de Ouvertures zullen van de compositie van den jonge Componist zyn. De prys der Entrée is voor ieder Persoon 3 Guldens, en een Ducaet voor een Heer met een Dame. De Billetjes worden uitgegeeven by de Heer *Mozart*, logeerende ten Huyze van Monsr. *Eskes*, Meester Horologiemaker op het Hof-Spuy, als ook in de Oude Doele.

Er blijkt uit, dat Mozart inmiddels verhuisd was. *La Ville de Paris*, *la très mauvaise auberge*, was zeker te slecht geworden.

De naam Eskes is in de buurtboeken uit dien tijd niet te vinden, evenmin de naam van het huis. Wel was er in 1743 op het Spui een hotel, dat het *Hof van Utrecht* heette. Een Engelsche reiziger [61] roemt het zeer. Men betaalde er een gulden daags, en twaalf stuivers voor het middagmaal. Er was aangenaam gezelschap, vooral militairen. Deze namen gewoonlijk hier hun intrek, omdat het hun met het oog op

hunne inkomsten zeer gewenscht was, dat men er geen wijn behoefde te drinken. Wie toch wijn verlangde, kon dien tegen tien stuivers de flesch krijgen. De spijzen waren goed en het huis was aangenaam.

Of Eskes hotelhouder en horlogemaker te gelijk was, of dat het huis den naam gehouden had en geen hotel meer was, is niet uit te maken.

Een paar dagen na het concert van den 22sten Januari vertrok Mozart met de zijnen naar Amsterdam.

IV.

MOZART IN AMSTERDAM.

Charles Burney, de Engelsche muziekgeleerde, bezocht Amsterdam in 1772. Hij verhaalt, [62] dat de inwoners er geene andere openbare vermakelijkheden des avonds hadden dan hunne winkels en kantoren, en verder, dat in dit land weinig andere muziek aangemoedigd werd, dan *the jinging of bells and of ducats*, dus klokkenspel en geldgerinkel.

Toen hij zijne mededeelingen uit Duitschland had uitgegeven, deden zich aldaar verscheidene krachtige protesten hooren tegen verschillende onnauwkeurigheden en onjuistheden, waaraan hij zich had schuldig gemaakt (o. a. van Forkel). [63] Op hetgeen hij over Holland schreef, maakte Lustig in zijne vertaling daarvan [64] slechts eenige kleine aanmerkingen. Sedert heeft hij hier, voor zoover mij bekend, weinig tegenspraak ontmoet. Verdiend heeft hij die wel, want in Amsterdam werd

de muziek, voor dien tijd natuurlijk, lang zoo niet verwaarloosd als hij zegt. Maar hij reisde vluchtig, en vergenoegde zich vaak met eenige inlichtingen, door dezen of genen reiskennis verstrekt. Van daar Gleim's hekeldicht:

Uns reich zu machen, viel der Pfunde zu verzehren,
Um derentwillen wir nicht eben Britten wären,
Kommt er geflogen, wie ein Pfeil:
Reist rüstig unter uns, hört alles, was zu hören
Auf allen Strassen ist, hört Meister, lispelt Lehren,
Denkt, schreibet, tadelt, lobt, und alles in der Eil.

De hoofdreden van Burney's ongunstig oordeel over Amsterdam zal wel zijn, dat hij er vóór November was, dus vóór het begin van het concertsaizoen. Aan zijne beschrijving moet men derhalve bijna even veel waarde hechten, als b. v. aan eene beschrijving van Scheveningen als badplaats in den winter.

Met het muziekleven, zooals Mozart het er vond, was het volstrekt niet zoo treurig gesteld. De bewijzen hiervan zijn voorhanden.

Beginnen wij met de opera.

De Schouwburg op de Keizersgracht tusschen de Beeren- en Runstraten, die in den zomer vóór Mozart's bezoek verbouwd en vergroot was, diende wel is waar uitsluitend voor Nederlandsche tooneelvoorstellingen, volgens Wagenaar [65] heeft men er *voor eenen korten tijd Fransche Tooneelspelers, en ook nu en dan, eene Italiaansche Opera gedoogd.* Zoo was er in 1760—61 een Italiaansche troep onder directie van Damicis, in 1762 onder Gurini, terwijl vóór hen als directeuren nog genoemd worden Santo Lapis, en Ferrari.

Dit *gedoogen* is den Amsterdammers slecht bekomen, want den 11den Mei 1772 was juist eene operavoorstelling, door een Vlaamsch gezelschap onder leiding van Neyts, de oorzaak, dat het gebouw geheel afbrandde. Het programma van dien noodlottigen avond bevatte: *De kwalyk bewaerde*

Dochter, Opera bouffe in een bedrijf, en *De Deserteur*, (*) Opera in drie bedrijven van Monsigny. In het laatste bedrijf vatten de schermen door de smeerkokers vuur, en weinige uren later was het gebouw een puinhoop.

Deze gebeurtenis wekte groote ontsteltenis, te meer, daar zestien menschen er het leven bij verloren. Ontelbaar waren het getal schotschriften en klaagliederen, die onmiddelijk hierop het licht zagen, en in vele daarvan lieten de Amsterdammers zich van geene zeer gunstige zijde kennen. De vuilaardigste beschimpingen werden den armen tooneelisten naar het hoofd geworpen. Om in hunne eerste behoeften te voorzien, gaven zij vier concerten, een in het logement het Wapen van Amsterdam en drie op de Zaal boven de Manege, en verlieten daarna den 25sten Juni de hoofdstad. En zelfs bij die gelegenheid konden zich de schimpdichters niet inhouden. Er zijn nog verscheidene hunner verzen bewaard gebleven, waarin zij Haarlem, de stad waarheen Neyts zich begaf, op de lafhartigste wijze geluk wenschten met deze nieuwe gasten. Men wierp als het ware den vertrekkenden nog met vuil achterna.

Uit die hoogst onvermakelijke litteratuur blijkt op verscheidene plaatsen, dat de opera te Amsterdam nog vele tegenstanders had.

Een enkel staaltje:

In een bundel [67] van 96 gedichten op den schouwburgbrand komt het volgende rijmpje voor:

VRAAGE.

Wat was de reede dat de Schouwburg raakte in Brand?

ANTWOORD.

Om dat de Zotheid hier een Opera bragt in 't Land.

(*) Weinig bekend is het feit, dat bij eene opvoering dezer zelfde opera te Parijs in 1770 eenige schelmen de voorstelling verstoorden door een valsch brandalarm.

De dichter achtte het noodig hierbij tot opheldering te voegen, dat onder *de Zotheid de eerste uitvinding of uitvinders der operaas* te verstaan zijn. *Want soo die Laffe en Zotte Spellen niet uitgevonden waaren, zouden die hier ook niet in gebruik geraakt zijn*, dien tengevolge hier niet vertoond zijn, en weder dien tengevolge geen brand veroorzaakt hebben.

Tegen deze logica valt voorzeker niets in te brengen!

Van meer gewicht waren de tegenstanders der opera, die uitgingen van de zeer gegronde vrees, dat deze vertooningen het publiek van den schouwburg zouden aftrekken, en in dien zin ernstige waarschuwingen lieten hooren (zie blz. 27).

De hardnekkigste vijanden waren echter zij, die de opera als een zondige uitspanning beschouwden, of, indien zij al niet zóó ver gingen, er eene zedekundige richting aan wilden geven. Men leze b. v. hoe het weekblad *de Opmerker* [68] van 1777 zich uitlaat: *De schouwburg is, wanneer men zig wagt voor de verleidingen der toneelspeelsters, niet alleen een onschuldig maar zelfs een zeer nuttig tydverdryf, dat dienen kan, en, regt gebruikt zynde, dienen moet tot bevordering van goede zeden.* De opera is hieronder volstrekt niet begrepen, tenzij men *zedenkundige operaas, door kundige mannen gemaakt*, opvoere.

Het groote publiek schijnt zich echter aan al die bezwaren weinig gestoord te hebben, en heeft er zich hoe langer hoe minder om bekommerd. Dit blijkt ten volle uit de geschiedenis der Amsterdamsche schouwburgen uit dien tijd.

In plaats van het afgebrande gebouw op de Keizersgracht, kwam na eenig heen en weer praten de Nieuwe Schouwburg op het Leidsche Plein, waarbij Bartholomeus Ruloffs (1735—1801), die reeds vele jaren als eerste violist was werkzaam geweest, tot orkestdirekteur werd aangesteld. Zijn voorganger heette, naar ik meen, Chalon.

Behalve deze nieuwe schouwburg werd op hetzelfde Leidsche

Plein in 1782 een Fransch tooneel geopend, waarin voorstellingen gegeven werden door een tooneelspel- en operavereeniging, die eerst in het gewezen logement *de Gouden Bal*, aan den Kaadijk, gevestigd was geweest. Een tweede Fransche schouwburg werd aan de westzijde van den Amstel, en een Hoogduitsch tooneel in 1790 in de Amstelstraat opgericht, [69] nadat dit reeds eenigen tijd in een zaal gehuisvest was geweest, naast den ouden schouwburg op de Keizersgracht.

Dit gezelschap was waarschijnlijk het eerste, dat hier te lande Mozart's Don Juan opvoerde. (*)

Ook hebben in 1763 eenige voorname Portugeesche Joden te Amsterdam onderling ongeveer hetzelfde pogen te doen, wat Suasso vroeger in den Haag gedaan had. Zij richtten namelijk een privaat-tooneel op, waarop zij zoowel stukken van Calderon en Moretto, als operas-bouffes lieten opvoeren. Het publiek had er geen toegang. Evenmin als in den Haag hebben zich deze voorstellingen staande gehouden.

Van oudsher vestigden zich bovendien van tijd tot tijd in den naasten omtrek van Amsterdam vreemde gezelschappen, die waarschijnlijk in de stad zelve niet mochten optreden, wegens de rechten van den Grooten Schouwburg. Het eerste voorbeeld, dat mij hiervan bekend is, is de *Opera tot Buiksloot*, vermeld op een tekstboekje van 1686, dat in de Bibliotheek te Leiden bewaard wordt [70] doch waarvan niets meer te vinden is geweest. In de helft der vorige eeuw is er verder o. a. een Duitsche troep geweest, onder directie van zekeren Abt, die een tooneel achter het rechthuis van de Diemer- of Watergraafsmeer had opgeslagen. [71] De direkteur moest zich na korten tijd uit de voeten maken, niets dan schulden achterlatende.

(*) Dit moet vóór 1793 zijn geweest. Dus was Amsterdam hiermede niet achterlijk. In andere groote steden werd Don Juan veel later bekend, b.v. te Parijs in 1805, Rome 1811, Londen 1816.

Van langer duur is het zoogenaamde Theater van den Overtoomschen Weg geweest. Omtrent 1750 opgericht, onderging het na eenige jaren hetzelfde lot als later de Groote Schouwburg, het brandde af. Na weder opgebouwd te zijn werden hier o. a. voorstellingen gegeven door les Enfants du Sieur Frédéric, waarvan nog verscheidene tekstboekjes zijn bewaard gebleven. Het oudste meisje (Caroline) vervulde daarbij altijd de mannenrollen, en het Hollandsche publiek schijnt met hen nog al ingenomen te zijn geweest. Na hen zijn er verschillende gezelschappen opgetreden. In 1763 vestigde Frédéric zich in den vroegeren Vauxhall, die dichter bij de stad gelegen was, terwijl Brochard en d'Alainville, met een nieuw gezelschap, in het Theater van den Overtoom voorstellingen gaven. Volgens den aangehaalden *Observateur des Spectacles* speelden zij driemaal per week, en gaven zij zoowel comedies en tragedies, als Fransche en Italiaansche opera's en balletten. De prijzen der plaatsen waren:

Loge voor 6 pers.	*f* 13:18.	Abonn.	voor	156	voorstell.	*f*	1656:—.
Amphitheater. . .	- 1:13.	„	„	„	„	-	189:—.
Parquet.	- 1:2.	„	„	„	„	-	126:5.

De geabonneerden kregen geene kaarten, want het prospectus vermeldde uitdrukkelijk: *les abonnés seront connus à la porte.* Hoe lang deze directie zich staande hield, is mij onbekend. In October 1764 gaven de Haagsche tooneelisten aan den Overtoomschen weg voorstellingen. Men mag dus aannemen, dat reeds toen Brochard en d'Alainville hadden opgehouden.

Doch dit alles voert ons te ver. Het moge echter bewijzen, dat het Amsterdamsche publiek toch wel voor andere zaken ooren had, dan voor klokkenspel en geldgerinkel.

Het concertwezen te Amsterdam stond in 1765 volstrekt niet bij het Haagsche ten achter. Integendeel; het aantal concertzalen was er veel aanzienlijker dan in de hofstad,

hetgeen door de veel sterkere bevolking (*) ook zeer goed mogelijk was.

De voornaamste concertzaal was *de zaal boven de manege*, op het einde der Leidsche gracht. Wagenaar deelt mede, dat er des winters eens of tweemaal per week concerten werden gegeven, terwijl uit de advertentiën blijkt, dat hier de voornaamste virtuozen zich lieten hooren.

Niet veel minder in aanzien was de Oude Doelen in de Doelenstraat. Zoowel hier als boven de manege waren de toegangsprijzen *f* 2.—, voor een heer, en *f* 3.— voor een heer en eene dame. Het was er dus goedkooper dan in den Haag.

Talrijk waren de lokalen van den tweeden rang. Het eerste hieronder was de Keizerskroon, in de Kalverstraat, waar de concerten *f* 1.10 en *f* 2.— kostten. Van gelijken prijs waren de Middelste Liesveldsche Bybel, en het logement de Zon, op den Nieuwendijk. Dan volgden: Nieuw Maltha in den Nes, alwaar evenals in de zaal boven de manege *intekening-bals* van *f* 2.— en *f* 3.— werden gegeven, de Zon in de Taksteeg, het Wapen van Embden op de Nieuwendijk, de Beurs van Rotterdam op de Groote Vischmarkt, het Gekroonde Hoogduitsche Schaap op de Joden Groenmarkt en het Wapen van Swol, in de Raamskooi. De laatstgenoemde inrichtingen helden al meer over tot onze café's-chantants, ten minste men leest bij sommige aankondigingen, dat er geen entréegeld zal geheven worden, doch hier tegenover stond: *Men verteert een Flesch.* Uit het gehalte der programma's is moeielijk eene gevolgtrekking te maken ten opzichte van het aanzien waarin deze lokalen stonden. Vele der vermelde zaken geven er geen hoogen dunk van. Zoo b. v. het bericht: *Sr. Aron zal zig met zyn confrater op*

(*) Men schatte haar op ruim 200,000 zielen, de eerste telling, in 1795, gaf het cijfer 218,482.

de Waldhoorn laten hooren, en *Juffrouw de Haan zal een Solo op dit instrument staan te executeeren.* Dergelijke fraaiigheden werden echter eveneens in grootere lokalen ten gehoore gebracht. Ook waren Sr. Aron en zijn confrater de waldhoornisten, die in 1768 de eer hadden zich bij den Prins achter tafel te mogen laten hooren.

De kunstenaars, wier namen in de jaren 1760—1766 in Amsterdam vermeld worden, zijn voor het grootste gedeelte dezelfde, die in den Haag optraden. Mlle. Rosette Baptiste, Maggiore en zijne dochter, Zingoni, Merchi, Cramer, Fischer, Moser, Bianchi, euz.

Doch behalve deze trekvogels vinden wij ook namen van virtuozen, die zich metterwoon te Amsterdam gevestigd hadden. In de eerste plaats moet hier genoemd worden Madame Mellini, of Melini, eene Italiaansche van geboorte, die bij het publiek zeer bemind was. Zij trad gedurende de jaren 1755 tot na 1772 zéér dikwijls op, en ik durf niet beweren, dat dit de laatste jaren van haar concerteeren geweest zijn.

Zeer gezien was Jean Gabriel Meder, die op de Pijpenmarkt woonde, en vele concerten gaf, waarin ook werken van eigen compositie werden uitgevoerd. In de advertentiën leest men voornamelijk van Italiaansche cantates, doch Gerber spreekt ook van symphoniën, die in druk zouden zijn verschenen. Wagenaar, die hem *den beroemden Meder* noemt, verhaalt, dat hij in 1768 eene cantate vervaardigde bij gelegenheid van het bezoek van Prins Willem V en zijne gemalin te Amsterdam. [72] Zij werd *keurlyk gezongen* gedurende een middagmaal, op het stadhuis aan de hooge gasten en zestig genoodigden aangeboden.

Bij eene dergelijke gelegenheid maakt Wagenaar ook melding van *den vermaarden Esser*. Al heeft hij zich niet voor goed te Amsterdam gevestigd, het is zeker, dat hij er geruimen tijd vertoefd heeft. Karl Michael Ritter von Esser, uit

Aken geboortig, was een der beroemdste violisten van zijn tijd. Na korten tijd te Kassel in de hofkapel als eerste violist te hebben medegewerkt, ging hij in 1759 op reis, en bleef daarna vele jaren onderweg. In 1772 was hij te Rome. Schubart [73] stelt hem zeer hoog, en roemt zoowel zijn adagio als zijn allegro. Volgens hem kon men niets liefelijkers hooren, dan wanneer hij de snaren van zijn instrument met een klein houtje sloeg, en daarmede de zachtste harmoniën wist te voorschijn te brengen.

Dat hij van dergelijke kunstjes hield, zagen wij reeds uit de op blz. 32 aangehaalde advertentie van een concert, waarin hij op de viool zingen, en daarbij met den mond fluiten zou.

Verder waren nog te Amsterdam: C. Stumpff, (lid van het bekende nog aldaar levende geslacht van dien naam) hoboïst, en Adolf Peter Schill, directeur van *het Liefhebbers Muziek Collegie* in het logement de Zon (1765), wonende op den Singel bij het Kleerenveer. Deze kunstenaar voerde op een *muzicaal glazen iustrument* of op *glaze pocaalen* concerten en solo's uit.

Een eerste muziekmeester was voorts Hendrik de Hey, een violist, die met andere musici abonnements-concerten gaf. Eene curieuse verschijning daarentegen was le Sieur Mossi Hagenaar, die in *de Zon* in de Taksteeg, in 1764 geregeld tweemaal per week groote vocale en instrumentale concerten gaf, ten minste zoo luiden zijne advertentiën, en die zich tevens voor het geven van onderwijs dringend aanbeval. Het jaar te voren gaf hij concerten in de Beurs van Rotterdam op de groote Vischmarkt. Wanneer men zijn naam in aanmerking neemt en ziet, dat een zijner medeartisten Sr. Hymanni was, en hij op de Joden Groenmarkt woonde, dan valt het niet moeielijk na te gaan van welke afkomst hij was.

Al de genoemde kunstenaars waren te Amsterdam, toen Mozart er kwam. Ware hij enkele jaren vroeger gekomen, dan had hij er nog drie mannen gevonden, die eene Euro-

peesche vermaardheid bezaten, namelijk: Leonard Frischmuth, Konrad Friedrich Hurlebusch en Pietro Antonio Locatelli.

De eerstgenoemde was organist aan de N. Z. Capel en overleed in October 1764. Hij had eene Hollandsche klaviermethode uitgegeven, benevens verscheidene stukken voor viool en klavier, alsmede muziek voor de stichtelijke gezangen van Schutte.

Van meer beteekenis was Hurlebusch, wiens erfgenamen den 31sten Dec. 1765 opgeroepen werden, doch zonder veel goede vooruitzichten, daar de boedel onder voorrecht van boedelbeschrijving was aanvaard. Hij was bekend als organist en pianist, doch door velen werd hij te grillig gevonden. Lustig verhaalt, dat zijne aria's in den winkel van Olofsen als steenen bleven liggen. Mattheson [74] daarentegen, noemt zijn spel en zijne werken *ungemein künstlich*, *ausgesucht*, *rein*, *fremdklingend*, *vollstimnig*, *mit vielem Fleiss und grosser Arbeit versehen.* (*)

Locatelli, een groot vriend van Hurlebusch, was als violist eene Europeesche beroemdheid geweest. Vooral was hij vermaard door zijne verbazende techniek, doch op zijn toon en voordracht werden vaak aanmerkingen gemaakt. Na een groot aantal kunstreizen vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij niet alleen componeerde en les gaf, maar ook concerten gaf en

(*) In het lexicon van Gerber zijn tal van zijne werken opgegeven. Ziehier de laatste advertentie, die hij voor zijn dood in de Amsterdamsche Courant plaatste (20 April 1765):

De volgende Musicaale Werken zyn by den Autheur C. F. Hurlebusch t' Amst. te bekomen, als Opera 1. Compositioni Musicali per il Cembalo &c, á *f* 8. Opera 2, de 150 Psalmen Davids voor het Orgel, Clavier en andere Instrumenten, á *f* 9:9: Opera 3, zes Italiaansche Opera's Ariaas, met Instrumenten en in Partition, à *f*·4; Opera 4, zes andere Aria's van dito Soort en Prys; Opera 5, zes Sonaten voor 't Clavier, á *f* 4.10; Opera 6, nog zes Sonaten van dito Soort en Prys.

dirigeerde, en ten slotte een handel in snaren opzette. Hij overleed in het begin van 1764, op de Prinsegracht, bij de Leidsche Kruisstraat. Den 1sten Mei werden in de dagbladen, de notarissen verzocht na te zien, of zij ook een testament van P. A. L. *in zyn Ed. leven voornaam Muziekmeester* onder hunne berusting hadden.

Over de muziekuitgevers te Amsterdam, kan ik, na het daaromtrent van den Haag medegedeelde, kort zijn. De grootste was J. J. Hummel, tot in 1763 in den Nes en daarna op den Vijgendam. Van de meeste concerten waren bij hem de billetten te verkrijgen en plaatsen te bespreken. Even veel gaf Olofsen, aan de Nieuwe Kerk, uit. Ook Joh. Covens Jr. op den Vijgendam komt nog al eens voor, terwijl voor tooneelzaken H. Constapel, eerst Beurssteeg en later mede op den Vijgendam, in de dagbladen veelvuldig voorkomt. Als instrumentmakers vindt men in die jaren o. a. vermeld: J. Strake, Reguliersdwarsstraat en Jan Verwey Eglantierstraat Z. Z., voorbij de laatste Dwarsstraat, die hunne clavieren aanbevelen. Op *de Appelmarkt*, *in de Gang by de Raamsteeg*, woonde Le Febvre, *Violemaaker*, aan liefhebbers van oude instrumenten wel bekend.

Werd er in Amsterdam in den huiselijken kring meer aan muziek gedaan dan in den Haag, wie zal dit zeggen? Volgens Corver [75] waren er in de residentie betere kenners van het tooneel. Maar van opera of muziek spreekt hij niet verder. Opmerking echter verdient, dat in de Amsterdamsche couranten oneindig minder aankondigingen van muziek-uitgaven voorkomen, dan in de Haagsche, en bij de daarin vermelde verkoopingen van inboedels vond ik slechts zelden, wat in den Haag steeds het geval was, vermelding van muziek-instrumenten of werken.

Aan het einde van het vorige hoofdstuk zagen wij, dat de Mozart's den 22sten Januari 1766 een concert in den Haag

gaven. Welken spoed Leopold thans achter het werk zette, ziet men uit den datum der volgende advertentie, die reeds een dag te voren in de Amsterdamsche en Haarlemsche couranten (*) te lezen was:

Le Sr. Mozart, Maître de Chapelle de Musique du Prince Archevêque de Saltzbourg, aura l'honneur de donner Mercredi le 29 Janvier 1766, un grand Concert, à la Salle du Manege à Amsterdam, dans lequel son Fils, âgé de 8 ans & 11 mois, & sa Fille, âgée de 14 ans exécuteront des Concerts sur le Clavecin. Toutes les Ouvertures seront de la Composition de ce petit compositeur, qui, n'ayant jamais trouvé son égal, a fait l'Admiration des Cours de Vienne, Versailles & Londres. Les amateurs pourront à leur gré, présenter de la Musique; il exécutera tout à Livre ouvert. Le Prix par Personne est *f* 2. On distribuera les Billets chez J. J. Hummel, Marchand de Musique sur le Vygendam. Les Mrs. auront la bonté de se pourvoir des billets, parce qu'on ne recevra point d'Argent à la Porte.

Dezelfde advertentie werd den 25sten Januari op nieuw geplaatst, en den 28sten ten derden male, doch toen met eene kleine verandering in het slot. Vooreerst werd er ingelascht, dat de billetten ook bij „*le Sr.* Mozart, *qui loge au Lion d'Or dans le Warmoesstraat*," verkrijgbaar waren, en verder werd er aan toegevoegd: *N. B. Ils joueront sur un clavecin à quatre mains.*" Zooals wij blz. 64 zagen, was dit een groote nieuwigheid.

Mozart is dus, te oordeelen naar bovengemelde data, hoogstwaarschijnlijk tusschen den 25sten en 28sten Januari in Amsterdam gekomen.

Vele bizonderheden omtrent dit verblijf, dat een maand duurde, zijn niet bekend geworden. Voor een groot deel is dit de schuld van Nissen, [76] die Leopold's brieven slechts stukswijze openbaar maakte. Daarenboven heeft hij met een

(*) In het *Spécimen de Caractères typographiques anciens qui se trouvent dans la collection typographique de Joh. Enschedé et Fils Imprimeurs à Harlem in* 1869 uitgegeven, is deze advertentie voor eene der letterproeven gebruikt, doch eenigszins verminkt. Een fout is bovendien het vergeten van het tweede woord Sr., zoodat er staat Le Mozart.

schrijven uit Amsterdam bepaald een fout gemaakt. Volgens hem zou het slot van den brief van den 12den December 1765 uit den Haag aldus luiden:

Wiewohl bey unserer Anwesenheit in Amsterdam wegen der Fastenzeit alle öffentlichen Vergnügungen streng verboten waren, wurde es uns doch erlaubt, zwey Concerte zu geben, und zwar, wie die fromme und besonnene Resolution lautete, weil die Verbreitung der Wundergaben meiner Kinder zu Gottes Preis diente. (*) Auch wurde Nichts als Wolfgangs eigene Instrumental-Musik gegeben.

Dit moet een stuk van een lateren brief zijn, zeker na den 26sten Februari geschreven, daar het tweede concert eerst op dien datum gegeven werd. Het is zeer te betreuren, dat Nissen op zulk eene wijze met dergelijke, voor ons kostbare schrifturen te werk ging. Wat hem onbelangrijk voorkwam, liet hij eenvoudig weg.

De vastentijd, waarvan Leopold Mozart spreekt, kan niets anders geweest zijn dan de voorbereidingstijd voor het heilige avondmaal, dat in Januari gevierd werd. Ook het tooneel moest dan sluiten, hetgeen viermaal per jaar voorkwam. Van de bizondere vergunning, door Mozart verkregen, is in het Amsterdamsche archief niets te vinden. Vermoedelijk werd het antwoord eenvoudig op de aanvrage geplaatst. Eene hooge uitzondering was het echter niet, want den dag te voren gaven Sr. Petti en Mad. Sarti ook een concert.

Aardig klinken deze loftuitingen op eene zuiver protestantsche instelling, in den mond van een streng katholiek, zooals Mozart was, die vroeger ijverde tegen alles, wat tegen zijn geloof indruischte.

Kunnen ons Leopold's brieven niet veel bizonderheden melden,

(*) Op sommige punten neemt de ontwikkeling der wereld een zonderlingen loop. Weinige jaren geleden wilde de 's Gravenhaagsche quartetvereeniging op Maandag van de stille week, Haydn's *Kreuzworte* uitvoeren. Dit werd van wege het stedelijk bestuur verboden, als zijnde „openbare vermakelijkheid!”

Marianne's mededeelingen bevatten volstrekt niets van belang. Het eenige, wat ons dus nog overblijft, zijn Leopold's aanteekeningen. Deze luiden:

Amsterdam.

au lion d'or Warmoestraat Kilmayr.

Magalli.

Petti & Sarti.

Periera.

Jacob Reynaud in de Warmoestraat 't 2de Huys van de St. Jansstraat.

Donker. — Mr. Donker. Logé chez la Veuve Méranteau près la Bourse.

Castillioni.

Hummel.

Schulz.

2 Kreuser.

Rhems.

Dorneck.

De Haye. Violinist.

Neri & sa femme Mont.

Feriera.

de Suasso.

Capadocci.

Kulman.

Wardenburg.

M. H. Grauwhardt † der die Gelder in die Bank zählt. Hat a° 1775 um 180000 fr. falliert, und da er durch ein falsch Schein entdeckt worden, hat er so viel oppium zu sich genommen, dass er sich dadurch selbst in die Ewigkeit geschickt und man fand hernach, dass er seit 20 Jahr her diese Schein Verfälschung getrieben.

Mr. Sarti.

M. Neel & fils. Banquiers.

Verscheidene dezer namen duiden toonkunstenaars aan.

Magalli was een Italiaansche zanger, die in die jaren te Amsterdam zich dikwijls liet hooren, hetzij in eigen concerten, hetzij in vereeniging met Maggiore en diens dochter, of met Mad. Mellini, Mdlle Fiorentini, enz. Corver verhaalt, dat hij in 1760 te Amsterdam is gekomen, toen Damicis een Italiaansch opera gezelschap vormde, en noemt hem *eenen schoonen Zanger*.

Dat Mozart met hem kennis maakte, is licht te begrijpen, daar hij een week na hem (5 Februari) een concert gaf, *dans lequel il chântera plusieurs Airs & Cantates, tous nouveaux & iamais entendus ici*. Dergelijke concerten gaven ook Sr. Petti en Mad. Sarti, ten minste er komen van hen zulke advertentiën voor, waarbij zij zich aankondigen, *komende van 't Hof van zyn Hoogvorstel. Doorl. van Brunswijk*. Zij traden o. a. den dag voor Mozart's concert op.

Of deze Mad. Sarti de echtgenoote was van den toen bekenden Italiaanschen opera-componist, is mij onbekend. Men weet, dat deze naderhand Mozart zeer vijandig is geweest. Wolfgang schreef een brief vol bewondering over hem aan zijn vader (9 Juni 1784), doch Sarti liet zich over zijne muziek, en in het bizonder over zijn quartetten, zóó ongunstig uit, dat zijn eindoordeel luidde: *c'est de la musique à faire boucher ses oreilles*. [77]

Verder noemt Mozart nog afzonderlijk Mr. Sarti.

Dit is ongetwijfeld de door Burney [78] vermelde Italiaansche koopman, die om zijn fluitspel zeer bekend was.

Ook Schulz en Rhems waren musici; volgens Gerber gaf eerstgenoemde in 1780 te Amsterdam VI klavier-quartetten uit. Jan Rems, gaf met Mad. Mellini in 1763 zoogenaamde winterconcerten.

De 2 Kreuser waren broeders. De oudste, Adam, (1727—1791) was virtuoos op den waldhoorn en de viool, en vervulde

tot aan zijn dood het ambt van concertmeester te Amsterdam. Zijn jongere broeder en leerling, George Anton, vertoefde niet zoo lang in Holland, maar werd concertmeester te Mainz. Hij was een vruchtbaar toonzetter, want in 1790 hadden van hem reeds een oratorium, 30 symphoniën, 18 quartetten, 12 trio's en 12 duo's het licht gezien.

Jacob Reynaud is aan het opgegeven adres in de puiboeken van 1765 niet te vinden, doch woonde in 1761 in de Stilsteeg. Hij was gehuwd met Anna Catherina, dochter van Hendrik de Hey, die in de Warmoesstraat woonde. Deze de Hey is zonder twijfel de zelfde persoon als Mozart's de Haye Violinist, en waarvan op blz. 90 reeds is melding gemaakt. Op deze familie-betrekking kom ik aanstonds terug.

Hummel is de bekende uitgever, en met de bankiers W. Neel & fils zal Mozart misschien wel voor zijne geldzaken in aanraking gekomen zijn. De langdurige ziekte der kinderen maakt het echter meer dan waarschijnlijk, dat Leopold toen geene groote sommen naar Saltzburg zal hebben kunnen zenden, iets wat hij anders op reis herhaaldelijk deed.

Ook eenige namen van rijke Amsterdammers treffen wij aan. Zoowel Pereira, Fereira, Capadocci, Suasso (vergel. blz. 19) als Texera (Teixeira) waren familiën, die, gesteund door aanzienlijk vermogen, de beoefening van kunsten en wetenschapen bevorderden. Men zal zich herinneren, dat eene dame uit het laatstgenoemde geslacht bij den schouwburgbrand in 1772 het leven liet.

Met eenige zekerheid is omtrent Kulman, Dorneck en Wardenburg niets mede te deelen. Wel leefde in die jaren te Amsterdam zekere van Waardenburg, een makelaar, doch het is natuurlijk niet uit te maken of dit de bedoelde persoon is. Omtrent Neri & sa femme Mont vindt men eenige bizonderheden in den op blz. 26 aangehaalden *Observateur des Théâtres*. Neri was balletdanser aan den grooten schouwburg

ën vervulde de eerste rollen. Hij huwde met la Demoiselle Monti, eene danseres. Zijn naam wordt gewoonlijk Nieri geschreven.

Wie Castillioni is, is niet duidelijk. Is het de Pater Castiglione, die de kinderen in den Haag zoo getrouw had opgepast, of is het wellicht Joh. Fr. Salvemini de Castilioni, gewoonlijk de Castillon genoemd, die sedert 1751 Hoogleeraar in Wiskunde, wijsbegeerte en sterrekunde te Utrecht was? Diens zoon, in 1778 geboren, was een groot muziekbeoefenaar.

Nog blijft er over Mr. Donker, Logé chez la Veuve Meranteau près la Bourse, wien Mozart in 1770 te Napels weder ontmoette, bij welke gelegenheid hij zich met genoegen herinnerde, hoe hulpvaardig Donker zich vroeger tegenover hem te Amsterdam betoond had. Is hij Simon Donker, die in het adresboek der kooplieden als commissionair voorkomt?

Bovendien blijkt uit de couranten, dat gelijktijdig met Mozart te Amsterdam concerten gegeven werden door den violoncellist Siprutini, den half door Leopold bekeerden Jood, en den hoboïst Fischer, beiden oude kennissen. Nog een kennis uit den Haag vonden zij er, en wel Sr. Rossignol *der Stockfisch, met zijne verwonderlijke exercitiën met de Keel.* Hij scheen er eene groote aantrekkingskracht uit te oefenen, want gedurende het geheele jaar 1766 gaf hij er concerten, ten slotte vereenigd met „eenige beroemden Italiaansche muzikanten."

Wanneer men bedenkt, dat goede kunstenaars gewoonlijk slechts een paar concerten gaven, ziet men hierdoor, dat toenmaals de kwakzalverij bij het publiek wel een streepje voor had.

Mozart gaf nog een tweede concert, waarvan de eerste aankondiging den 20sten Februari in de Amsterdamsche courant verscheen:

Le contentement & la satisfaction universelle qu'ont donné les Enfants du Sr. Mozart a engagé Messrs les Amateurs de la Musique à désirer

un second concert, qui se fera Mercredi 26 Février, à la Salle du Manege. Les Billets, à *f* 2 une Personne, se distribuent chez le dit Sr. Mozart, au Lion d' Or dans le Warmoesstraat, & chez Hummel, sur le Vijgendam.

Den 25sten Februari verscheen er eene meer aanlokkende aankondiging. (Waren er misschien nog slechts weinig „lootjes" genomen?)

Par désir, les Enfans du Sr. Mozart, auront l' Honneur de donner Mercredi 26 Février, à la salle du Manége un Second Concert, ces deux Enfans Executeront non Seulement Ensemble des Concerts sur différents Clavecins, mais aussi sur le même à 4 Mains, et le Fils jouera à la Fin sur l' Orgue de ses Propres Caprices, des Fugues et d' Autres Pièces de la Musique la plus profonde. Le prix est de 2 Florins une Personne. On peut avoir des Billets chez Sr. Mozart, au Lyon d' Or dans le Warmoesstraat, et chez Hummel, sur le Vijgendam, où se distribrue l' Oeuvre 1, 2 & 3, de Sonates pour le Clavecin avec l' Accompagnement d' Un Violon, composés de ce petit Compositeur. Il ne sera point reçu de l' argent à l' Entrée de la Salle.

Inmiddels was de maand Februari ten einde geloopen en werd het dus tijd naar den Haag terug te keeren, want den 8sten Maart zou de Prins meerderjarig en bij die gelegenheid als Stadhouder gehuldigd worden. Bij die feesten mocht Mozart niet ontbreken, te meer daar aan Wolfgang vergund was hiervoor eenige muziekstukken te schrijven. Van daar dan ook, dat er van een derde concert niets kon komen.

Mozart verliet Amsterdam in de eerste dagen van Maart.

Een aandenken van dit bezoek wordt er nog bewaard, ten minste het Museum van het Oudheidkundig Genootschap aldaar bezit een klavier, dat als „afkomstig van Mozart" omschreven wordt. Het is een vleugel, met pennen-mekaniek, die vervaardigd is door J. A. Hass, Hamburg, Anno 1764, en vijf octaven omvat, te weten van [bass clef, 8.....] tot [treble clef, 8.....]

Inwendig ziet men nog de beschildering, naar den toenmaligen smaak, met sterk gekleurde bloemen. Van buiten is het klaar-

blijkelijk opgeverfd. Ik ben het niet met den vorigen eigenaar eens, dat het daardoor „eenigzins opgetooid" zou zijn.

Wetende dat Mozart als kind te Amsterdam geconcerteerd heeft, ligt het voor de hand te vragen of dit het instrument is door Mozart aldaar in de Manegezaal bespeeld. Het opschrift in den catalogus, uitsluitend „afkomstig" vermeldend, zegt niet veel. Zie hier den geloofsbrief van het instrument, zooals die in het bezit is van het Genootschap.

BIJZONDERHEDEN *betreffende het Instrument, afkomstig van den grooten componist* Mozart.

Dit buitengewoon Instrument, waarop de groote onvergetelijke Mozart zijne vingers roerde, en zulke verbazende schoone geluiden wist voort te brengen; waarvan zijne heerlijke compositie aan ons de duurzaamste en treffendste overtuiging heeft nagelaten, is een eenvoudig klavecimbaal, vervaardigd te Hamburg anno 1764 door J. A. Hass, dat om deszelfs goede en nette bouworde, en schoone zilverachtige toon den maker van dien tijd alle eer en lof aandoet.

Wegens de zorgvuldige innerlijke conservatie, die mijn Vader bij het gebruik van hetzelve altijd in acht genomen heeft, en hoogachting voor den verheven componist, die het bespeelde, is het in den jare 1840 uitwendig eenigzins opgetooid, en het claviatuur, dat zeer uitgesleten was, met nieuw ivoor belegd.

Ofschoon men in den tegenwoordigen tijd zulke verbazende vorderingen maakt, zoowel in bouworde, mechaniek, als heerlijke toon en de uitstekendste verbeteringen, daarbij in vergelijking, het best kan gewaar worden, zoo waardeerde mijn nu onlangs overleden vader, het altijd hoog, grootendeels uit hooge achting voor Mozart (zonder hetwelk anders den een of andere klaviersloopér er voorzeker reeds lang den bijl ingezet zoude hebben). Hij erfde het van mijnen Grootvader,

die in zijnen tijd een zeer voornaam toonkunstenaar was. Deze had onder zijne leerlingen eenen verdienstelijken jongen Heer, Jonas genaamd, die volgens de overlevering dit klavier van Mozart overnam, en naderhand uit erkentelijkheid aan zijnen voormaligen Meester bij gelegenheid van zijne hooge Ambtsaanstelling aan het Hof des Konings van Pruisen, ten geschenke gaf. Zoodoende wierdt dit nu ruim 100jarig Instrument een respectief eigendom van mijnen Vader, die door plaats gebrek het voorleden jaar aan den WelEdelen Heer David Koning verkocht heeft.

Het is waarlijk iets schoons en zeldzaams, dat om bovengenoemde buitengewone belangrijkheid zeer in aanmerking komt en allezins tot nagedachtenis van den grooten componist Mozart door den tegenwoordigen Eigenaar in waarde zal gehouden worden.

Amsterdam, (*was get.*) C. J. REINHOLD.
Mei 1867.

Men ziet, die éćne schakel „volgens de overlevering" is eene zeer zwakke zijde in de geschiedenis van het instrument. Het overige sluit zeer goed. Reinhold en Reynaud kunnen zéér goed dezelfde naam zijn, en wij weten, (zie blz. 96) dat Reynaud, Mozart's kennis, gehuwd was met de dochter van de Hey, „in zijn tijd een zeer voornaam toonkunstenaar."

Doch men zal moeten bekennen, dat er van een deugdelijk bewijs voor de echtheid van het instrument, door het aangehaalde geschrift geen sprake kan zijn.

V.

DE FEESTEN BIJ GELEGENHEID DER MEERDERJARIGVERKLARING VAN PRINS WILLEM V.

Reeds in de dagbladen van Januari 1766 werd men opmerkzaam gemaakt op het groote feest, dat den 8sten Maart op handen was. De jonge Prins zou dan den leeftijd van 18 jaren, en hiermede den ouderdom bereikt hebben, waarop men besloten had hem het erfstadhouderschap op te dragen. Er zou dus een eind komen aan de voogdij van den niet beminden Hertog van Brunswijk.

's Gravenhage was een stad, waar men zulke feesten waardig wist te vieren. De vreemde gezanten, de adel, de hoofdofficieren, de rijke burgers voerden er den boventoon, en wat meer zeggen wil: de tegenstadhouderlijke partij had er toenmaals nog niet veel in te brengen. Het feestvieren was er algemeen, en er was zooveel rijkdom, dat alles uit ruime beurzen kon geschieden.

De dagbladen wemelden van aanbiedingen op het feest betrekkelijk. Boeken over de geschiedenis van Holland en de Stadhouders werden op nieuw aangekondigd en aangeprezen, en tot verminderde prijzen verkrijgbaar gesteld, *zynde in deeze Tyd ter Leezing zeer geschikt.* Portretten zoowel van den jongen Prins als van zijne voorzaten werden in grooten getale uitgegeven. Evenmin ontbraken gedenkpenningen op *het Roemrugtig Geval*, medailles met den beeldenaar van den Prins, zinnebeeldige platen, *op het heugelyke vreugdebedryf*, en een stortvloed van gelegenheids-gedichten.

Doch naast dit alles zag men verscheidene advertentiën, waaruit bleek, dat men zich ernstig bezig hield met toebereidselen voor de groote illuminatie, die den 8sten Maart zou plaats hebben. Er werden aangeboden: *Illuminatie Blaaden, met fyne Couleuren afgezet, alle explicabel, niet op Zaeken van den voorledenen Tyd, maar op de aenstaende Verjaardag van Z. D. H., door middel van welke men met weinig Ligt, zonder eenig Gevaer, de aengenaemste Gezichten kan formeeren.*

Een Prent ter Illuminatie dienende niet alleen, maar ook voor Safflaeten op Doek gedrukt, te gebruyken, heerlyk afgezet en wiens wéerga mankeert.

Nieuwe uytgevonden chineesche Lantaarens, vergelykende door hunne continueele beweeging het Motum Perpetuum, waarop men alles, wat men wil, kan doen vertoonen.

Verder tal van *Decoratiën van een byzondere Vinding*, *Lampions extra zuyver van vlam, teegens de Hitte bestaenbaer*, en verschillende soorten van *Illumineer Kaersen, die niet behoeven gesnooten te worden*, van *Orange Blanche & Bleu Couleuren.* Dit alles werd met nadruk aanbevolen aan: *Lieden van Distinctie en andere Kunstlievende, dewelke van iets ongemeens gelieven gediend te zyn.*

Maar ook de magistraat zat niet stil. Algemeene verlichting werd aanbevolen, doch, naar het schijnt, was het slechts voor

die buurten verplichtend, die de Prins dien avond zou bezoeken. Tevens werden bedreigingen afgekondigd tegen het molesteeren van hen, die niet of weinig illumineeren of geen oranje linten dragen zouden, *op poene van daar over naar exigentie van Zaaken arbitrairlyk te worden gecorrigeerd.* Een verbod werd uitgevaardigd tegen het afsteken van voetzoekers, zwermen en het gebruik van schietgeweer, en tevens voorschriften gegeven, welken weg de koetsen dien avond zouden moeten nemen.

De feesten duurden in hun geheel van den 7den tot den 12den Maart. Leopold Mozart en zijne dochter noemen den 11den Maart, waarschijnlijk den dag, waarop zij ten hove waren. De openbare feesten waren echter den 8sten Maart.

Het was reeds vroeg dag op dien datum; ten zeven uur kondigden de schoten uit 21 kanonnen, *aen de wal tusschen de Scheeveningsche en de Dennewegsche Bruggens* opgesteld, het begin der feestelijkheden aan. Die salvo's werden ten twaalf uur en des avonds ten acht uur herhaald, terwijl den geheelen dag, tot laat in den avond, *zeer liefelyk op de klokken gespeeld werd.*

Ook aan het hof begon men tijdiger, dan zulks tegenwoordig het geval is, want reeds ten acht uur kwamen de generaals en hoofdofficieren, alsmede verschillende deputatiën, in het Stadhouderlijk Kwartier hunne gelukwenschen aanbieden. Ten elf uur had de eigenlijke installatie bij Haare Hoog Mogendheden en bij den Raad van State plaats, waarop nog verschillende formaliteiten volgden, die eerst tegen half drie waren afgeloopen. De nieuwe stadhouder had dien middag, de Hoog Mogendheden en de leden van den Raad van State op een groot feestmaal van 150 couverts genoodigd, en dit was de aanleiding tot den deftigen optocht, dien Mozart met zijn gezin bijwoonden, en waarop de aanteekening „die Procession oder Corteggio vom Hof nach dem alten Hof zur Tafel" doelt.

Al de genoodigden waren namelijk nog in het Stadhouderlijk Kwartier bijeen, en het maal zou in het Oude Hof, dat is het tegenwoordige paleis van den Koning in het Noordeinde, plaats hebben. De stoet trok over het Buitenhof, onder de Gevangenpoort door, naar de Plaats. Daar stond, vlak bij de Plaats Royaal een *ongemeene pragtige* eereboog, waarbij muzikanten opgesteld waren, die het Wilhelmus van Nassauwen aanhieven, door het volk met luid geroep van hoezee! en leve Oranje! beantwoord. Langs den geheelen weg, van af het Plein tot aan het Oude Hof, stond de Schutterij geschaard.

Een officier met een detachement Garde Dragonders opende den stoet. Daarop volgde een Onderstalmeester te paard en de edellieden van Z. D. H. gezeten in zes koetsen, met zes paarden bespannen. Toen kwamen weder een Onderstalmeester, zes pages te paard, vier *lopers* (*) en acht lakeien. Deze gingen vooraf aan een officier met een detachement van het corps der Cent Suisses, met tamboer en pijper, waarop *Syne Doorlugtige Hoogheid, de Heere Erfstadhouder* volgde, *zittende in een plegtige Statie Koets, aen ieder zyde van de Koets marcheerende een onderofficier met agt Man van de Cent Suisses, en agter dezelve het Esquadron Guardes du Corps, met Standaert en Pauken.*

Hunne Hoog Mogende in Ceremonie met haere eyge Equipagies, gepraecedeerd door de Staeten Bodens.

Achter hen kwamen Hunne Edel Mogenden van den Raad van State, en tot slot een detachement van de Garde te paard.

Dat dit alles er zeer voornaam uitzag, is zeker. Al die deftige heeren met pruiken, statierokken en degens, alle in het volle besef van hunne hooge waardigheid, de kleurrijke uniformen der garde (blauw met rood afgezet) op mooie, groote, zwarte paarden, die 34 rijk vergulde en gebeeldhouwde

(*) Die toen te voet het tegenwoordige ambt van voorrijder vervulden.

koetsen, moesten ongetwijfeld een indrukwekkend schouwspel opleveren. (*)

Prachtig weder begunstigde de feesten, en de straten waren opgepropt met toeschouwers, bijna alle voorzien van oranje-kokardes op de hoeden, en linten van de zelfde kleur aan de degens.

Reeds vroegtijdig werd met het aansteken der illuminatie een begin gemaakt. Het was in het begin van Maart, dus de zon ging reeds vóór zes uur onder.

Mozart, die op zijne reizen reeds heel wat bijgewoond had, en zeker niet te vergeefs al die schitterende hofhoudingen te Weenen, Parijs en Londen (van de kleinere hoven gezwegen, die gewoonlijk in prachtvertooningen niet onder wilden doen) had gezien, teekende op: die erstaunliche Illumination. En in de dagbladen, die de volgende dagen verschenen, lezen wij, dat zij zoo fraai was, *dat met geen mond of pen is uit te drukken*, of *onmoogelyk om dezelve eenigsins te schetsen*, *veel min om dezelve naar behooren af te maalen.*

Aan de toenmalige gewoonte, om zulke *vreugdebedrijven* in druk te vereeuwigen, hebben wij het te danken, dat wij ons van al die vertooningen eene zeer goede voorstelling kunnen vormen. De illuminatie, bij gelegenheid der verkiezing van Willem IV in 1747, is o. a. beschreven in een waar prachtwerk [79] dat eerst vier jaar later het licht zag. Het is in groot folio formaat en bevat niet minder dan 111 koper gravuren. Over de verlichting van 1766 bestaat een kleiner boekje [80], dat nog in hetzelfde jaar eene tweede uitgave beleefde. Hieruit kunnen wij tal van bizonderheden putten, die anders geheel in vergetelheid zouden zijn geraakt.

De toren van de groote kerk was met drie rijen, dicht naast elkander geplaatste lantaarns verlicht, die men langs de drie

(*) Men zie b. v. de platen in Wagenaar's Verheugd Amsterdam.

omgangen (men herinnere zich hoe de toren er nog vóór 25 jaar uitzag) had bevestigd. In een zee van licht prijkte het Stadhuis. Alleen aan den Westgevel waren ruim 6000 lampen aangebracht, terwijl de voorkant voorzien was van acht groote decoratiën, waarop de Nederlandsche Maagd, de Prins, de Republiek den Prins installeerend, enz. waren afgebeeld. Boven de trap was toen nog een soort afdak, dat op twee zuilen rustte. Daartusschen was een stralende zon van doorschijnend en veelkleurig glas bevestigd, terwijl zoowel de vaandels der schutterij als andere vlaggen waren uitgestoken. Slingers van groen, doorstrengeld met oranje linten, omslingerden de zuilen en de randen der decoratiën. De Prins van Nassau Weilburg illumineerde met niet minder dan 10.000 blikken lampen, terwijl ook particulieren zich aanzienlijke getallen lampen of glazen hadden aangeschaft. Bij de Douairière van Thuyl in het Voorhout (de tegenwoordige bibliotheek) wordt o. a. het getal 3700 genoemd. De vijver naast het Binnenhof was rondom met 430 brandende flambouwen en 150 pekkransen versierd, wat aan den waterkant zonder twijfel eene tooverachtige uitwerking had.

Het algemeene karakter der verlichting was een soort van particularisme, een echte trek van ons volk. De straten en pleinen werden niet op de tegenwoordige eentonige wijze versierd, dat namelijk éénzelfde vorm, éénzelfde figuur, tot in het oneindige herhaald wordt, maar elk huis had iets op zich zelf. Wat de buurman deed, moest hij zelf weten. Ieder burger was onafhankelijk en bedacht iets zelfstandigs. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat er vele, vele herhalingen voorkwamen, maar er ontstond in elk geval een wedijver door, die veel tot den luister bijdroeg.

Al had men geen gas of elektrisch licht, het ontbrak toch niet aan verscheidenheid van middelen. Eenige daarvan haalde ik in de advertentiën aan.

Men had blikken lampen, met vet gevulde en verschillend

gekleurde glazen, flambouwen en kaarsen. De laatste in allerlei afmetingen. Zeer groote werden op hooge kandelaars geplaatst of op armen gezet, die uit de huizen staken, *wordende telkens als die wassche flambouwen afgebrand waeren*, *wederom nieuwe in de plaetse gesteld*, *en dit bij continuatie tot over de Midder nagt vervolgd*. Ook werden kaarsen aan de binnenzijde in de vensters gezet.

De hoofdzaak der verlichting waren de chassinetten, waaraan heel wat zorg, kosten en moeite besteed werden. Zij waren van geolied papier of doek gemaakt, waarachter lichten gebrand werden. Over dag deden zij dienst als schilderijen. De onderwerpen voor die chassinetten waren bijkans altijd zinnebeeldige voorstellingen. Een enkel maal komen er alleen portretten van den Prins of verzen op voor, de mooisten vertoonden allerlei allegoriën. Ontelbare malen was de Hollandsche Maagd met hoed en speer afgebeeld, en niet minder vaak de Oranjeboom. Deze werd op de veelvuldigste wijzen en in velerlei verbindingen met andere zinnebeelden voorgesteld. Wij zien er een kat, als het beeld der Bataafsche vrijheid, een hond met een sleutel als de getrouwheid, doch ook adders, draken en harpijen. Ook werden de zeven provinciën voorgesteld als zeven „geruste kraanvogels," waarbij een achtste stond te waken. Die slaperige vogels waren een juist beeld van den tijd!

De deugd, godsdienst, standvastigheid, geleerdheid, wetenschappen, kunsten, overvloed en wat al niet meer, komen voor als personen, die door hunne attributen moeten aangeven, wat zij beteekenen. Dikwijls waren echter uitleggingen in woorden noodig, waartoe Latijnsche of Hollandsche dichtregelen dienst deden. Ook kwamen er vele zinnebeelden voor, die voor ons reeds wat duister zijn, zooals spelende kinderen, voor *de wisselvalligheyd des Tyds*, een eerzuil met twee slangen als een voorstelling van *zo veele Eeuwen*, *dat Nederland is beschaduwt geworden van een en zelven Oranje stam*. Wat al

te veelvuldig komt de voorstelling voor van den hemelschen zegen. Van uit de hoogte, waar nog bovendien veelal het alziende oog geschilderd werd, zien wij zonnestralen of waterdruppels neerdalen, hetzij op den Oranjeboom of op de Nederlandsche Maagd.

De chassinetten werden gevat in ramen, die, hetzij vlak boven de deuren of voor de vensters geplaatst, hetzij tot *machines* of balkonvormige uitbouwsels verbonden werden. Zeer geliefkoosd was de pyramidale vorm. Zoo was aan den Ouden Doelen voor elk raam zulk eene pyramide getimmerd, waarvan de zeven grootsten de zeven provinciën vertegenwoordigden. Zij waren rijk versierd met groen en met honderden papieren lantaarns. De gang van hetzelfde huis was in een berceau herschapen, vol spiegels, bloemen en vruchten.

Een ander huis met twintig ramen had evenveel chassinetten, het hotel van den Engelschen gezant was half verscholen achter eereboogen, kolommen en pyramiden, alles opgeluisterd met doorschijnende glazen.

Zoowel hier als bij het huis op de Groote Bierkade, waarin Mr. P. Pielat woonde, had men in de benedenkamers, achter de vensters perspectieven gemaakt, rijk verlicht en opgesmukt en alle uitloopende op oranjeboomen, volop met vruchten beladen. Laatstgenoemde had tevens in het water voor zijn huis op twee schuiten een stelling gebouwd, gekroond met een groote W, die 's avonds, van uit het huis, door een vliegende duif werd aangestoken. Later werd er een groot vuurwerk op ten besten gegeven. De schipper op Zeeland had zijn schip geheel opgetuigd met vlaggen en wimpels en geïllumineerd met bierglazen; 274 hingen er in het want, en 76 aan den romp van de schuit.

Onder al die ingewikkelde versieringen en chassinetten is er weinig te vinden, dat op zich zelf op geestigheid of vernuft kan aanspraak maken. Over het algemeen waren het suffe

rococo-voorstellingen, opgeschroefd en onnatuurlijk. Te armzalig om den naam poëzie te verdienen en te gekunsteld om proza te heeten. De aardigste chassinet die ik beschreven vind, hing in de Vlamingstraat. Zij stelde een tuin voor, waarin een slank opgewassen oranjeboom; Pomona geeft aan de tuiniers last hem los te maken van den staak, waaraan hij opgegroeid was, zeggende, *Se ipsa stabit*, dat is: *hy staat op zig zelve.*

Hoe afschuwelijk daarentegen moet in de Veenestraat een chassinet geweest zijn, waarop afgebeeld was: *de Graftombe van Haare Hooghedens, het eene verbeeldende Haare Koningl. Hoogheid in 't nog weinig vergaan, benevens haar Gemaal, die zig meerder in 't Geraamte vertoont.* Beiden wijzen op den jongen Prins. (Tot opheldering diene, dat zijne moeder 7, zijn vader, Willem IV, reeds 15 jaren in het graf lagen.)

En wat de opschriften aangaat, zoo vinden wij naast talrijke Latijnsche spreuken (soms aanhalingen der klassieken) een heirleger rijmen, zooals wij die nog wel in achterbuurten vinden.

Hoe deftig zagen die chronisticons er uit, waarvan de grootere letters, als romeinsche cijfers beschouwd, te zamen geteld het jaartal 1766 aanduiden:

HoC LVMen DeCorat VbIqVe

dat is: DIt BLInkent LICht VersIert
Den Haeg, DIe praeLent VIert

of: PatrIs aD eXeMpLar reCtor atqVe proteCtor. enz.

Hoe onverbeterlijk water en vuurnering-achtig klinken rijmen als:

Ik illumineer met agtien Kaarsen schoon
Ter Eere van Willem Karel Hendrik Frizo Zoon.

De Haegse Maegt is verblijd met behaegen,
Dat het Stadhouderschap aen Prins Willem is opgedragen.

De vijfde Willem sweert met hart mont en hant,
Wie wagt geen Heyl van God op 't dierbaer Vaderlant.

Ons Neerland is in vreugde vuur,
Om hun geliefden Palinuur.

Door liefde tot Oranjes Stam
Brand mijn hard in ligte vlam.

Des avonds reed de nieuwe Stadhouder zonder eenige statie door de stad rond om alles te bezichtigen. Weinig had hij toen kunnen vermoeden, tot welk peil al die oranjeverheerlijking een kwart eeuw later gezonken zou zijn!

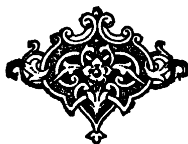
Hebben wij alzoo tal van bizonderheden kunnen vinden omtrent hetgeen Mozart hier zag, met hetgeen hij deed, is dit minder het geval.

Uit de advertentiën der uitgevers weten wij, en dit wordt door den brief van Leopold bevestigd, dat Wolfgang voor de feesten muziek gecomponeerd heeft, zoowel muziek voor zang, als voor viool en piano en voor orkest. Wanneer dit alles ten gehoore is gebracht, is echter niet uit te maken. Wel spreken aankondigingen der variatiën van de uitvoering eener cantate van C. E. Graaf op den 8sten Maart, in de dagbladen wordt niets van een concert vermeld. Evenmin is er iets van te vinden in het *Verbaal van het geene ter Geleegentheid van de installatie van Zyne Doorlugstigste Hoogheid den Heere Prince Erfstadhouder van den 7den tot den 12den Maart* 1766 *is voorgevallen.* In het huisarchief van Z. M. bevinden zich zoowel het handschrift hiervan, dat den Prins ter goedkeuring heeft voorgelegen, als een gedrukt exemplaar. De eenige plaats, waar van muziek sprake is, is de mededeeling, dat gedurende den maaltijd in het Oude Hof op de twee gallerijen aldaar muziek werd gemaakt. Zou daar wellicht het Galimathias Musicum zijn uitgevoerd? Het is zeer wel mogelijk, want formeele concerten achter tafel waren, zooals wij op blz. 47 zagen, niets ongewoons. Ook de rekening der hofhouding geeft geen licht. Er wordt alleen een post van

f 1202.5 uitgetrokken aan den muzikant *J. J. Muller als douceur soo voor hem selve als voor de verdere muzikanten*, die op het bal van 28 Febr. en aan de diners van 8, 10 en 12 Maart gespeeld hebben.

Het blijft de vraag, hoe het komt, dat Mozart in zijn brief van den 16den Mei uitdrukkelijk de installatie op den 11den Maart stelt. Op dien datum bezocht de Prins 's avonds de opera, waar Les Amants opposés, *Comédie Nouvelle de Mr. de Bastide*, gevolgd door La Majorité, *divertissement en vers, orné de chants et de danses*, van den zelfden maker gegeven werden.

Dus het is zeker, dat daar dien avond geen concert heeft plaats gehad.

VI.

LEOPOLD MOZART'S HANDLEIDING TOT HET VIOOLSPEL.

In zijne brieven over Holland wijdt de la Barre de Beaumarchais een paar geestige bladzijden aan de in de vorige eeuw hier te lande algemeen gevoelde behoefte, van bij alle mogelijke gelegenheden zich in dichtmaat te ontboezemen. Geen voornaam burger kan trouwen, zegt hij, of aanstonds zijn er zeven, acht personen, die lofdichten afsteken en den god van het huwelijk en der liefde aanroepen. Nieuwjaars- of geboortedagen verschaffen niet minder werk aan den Parnassus. Geen nieuwe predikant kan beroepen worden of tot zelfs de schoenmaker haast zich hem in kunstige dichtmaat geluk te wenschen, daarbij Mercurius, Demosthenes, Cicero, Mozes, de Profeten en wat al niet meer te pas brengende. Heel grappig voegt de schrijver er bij, dat die gewoonte echter zijne goeden zijden heeft. Vooreerst bevordert

zij den papierhandel, en verder zet zij drukkers aan het werk, terwijl zij tevens aan alle Hollanders, die werkelijk de dichtkunst vereeren, ruimschoots gelegenheid verschaft, te leeren wat men moet vermijden.

Evenals op zoo vele andere punten had de Franschman hier zeer juist gezien. Hoeveel er van al die gelegenheidsverzen verloren zijn geraakt, het kost niet veel moeite er nog groote hoeveelheden van bijeen te brengen. Er iets moois in te ontdekken gaat minder gemakkelijk, want over het geheel kan men zich niets suffers en vervelenders denken. Zelfs onze bekende nieuwjaarsprenten zijn dikwijls nog verdienstelijker.

Werd een gewoon burgermensch allicht op eene menigte van zulke verzen onthaald, men kan licht denken, wat aan den Stadhouder, den hoogsten staatsdienaar, bij zijne meerderjarigverklaring te beurt viel. De couranten van het begin van 1766 wemelden dan ook van aankondigingen in dien geest. Men kondigt aan: *Gouda's Eerzuil*, (*) van Sara Loumans, *Vreugde Galm der Zegenvierende Vryheid*, van Slotsboo, Joachim Oudaan's *Vernieuwde Dicht Luym*, *De Zwaene Zang van een Oud Patriot*, *Een Zegen Groete* door de WelEdelGeboorene Vrouwe Lucretia Christina van Schoonhoven, geb. van Bochoven, *Holland's Lof Bazuin*, *de Heugelyke Dageraad*, *gevolgt van het lieffelyke Morgenligt*, *Nederland tot Vreugdebedryven aangemoedigt*, *het Verlicht en Juichend Nederland*, Jacob Kortebrant's *Oranje Lente*, *De Oranje Provincie Roos*, *Bloeyende in 's Gravenhage*, *Zeldzaame Hoogtyds Viering of Tyd Tresoor van Neerland's Geschiedenissen*, *Nederland's Dank- en Vierdag-Taal*, *Nederlandsch Heyl ten Hoogsten Toppunt gereezen*, enz., enz., benevens tallooze preeken, vreugde-, heil- en lierzangen. Het is voor den jongen Prins

(*) Ik laat bij de titels overal de bijvoeging weg, dat het gedicht ter eere was van den jongen Stadhouder.

te hopen, dat het niet tot zijne plicht behoord heeft, van dat alles kennis te nemen.

De boekdrukkerij van Joh. Enschedé te Haarlem deed eene waardige keuze, om van hare zijde den Prins een bewijs van *oprechte hoogachting en diepen eerbied* te geven.

Aan het hoofd dier zaak stond Johannes Enschedé (10 Juni 1708—21 November 1780), de overgrootvader van den tegenwoordigen oudsten chef der firma. (*)

Hoe de beroemde Haarlemsche uitgever op het denkbeeld kwam, Leopold Mozart's handleiding tot het vioolspel in het Hollandsch het licht te doen zien, is gemakkelijk te raden. Vooreerst was het eene uitstekende gelegenheid om eene proeve van zijne boekdrukkunst te geven, en ten tweede was de naam van den schrijver, door het optreden der kinderen alhier, zeer bekend geworden. Ook hadden de vroegere vertalingen door Lustig van dergelijke werken (zie blz. 40) bewezen, dat zulke uitgaven hier ingang vonden.

En Mozart's boek was uitmuntend!

In de opdracht noemt Enschedé het werk *nieuw en eenig in zyn soort*. Dit laatste was eigenlijk niet zoo. De eerste uitgave is van 1756 [81], maar reeds zestien jaren vroeger had Geminiani in Londen *The Art of Playing on the Violin* [82] uitgegeven, behalve dat men uit C. F. Becker's [83] opgaven kan zien, dat ook Geminiani voorgangers had. Ook eene Duitsche vertaling [84] van dit werk moet vóór 1756 verschenen zijn.

Men neemt aan, dat Mozart dit Engelsche boek niet kende, doch toen hij in Holland was, had hij Enschedé er wel op kunnen wijzen, want in elk geval had hij toen uit de warme aanbeveling, die Marpurg [85] in 1757 voor zijne handleiding

---

(*) Die zoo vriendelijk is geweest in de oude papieren zijner familie voor mij na te sporen of er nog iets over Mozart's boek te vinden zou zijn. Zijne pogingen zijn, helaas, vruchteloos geweest.

schreef, van het bestaan van zijn Engelschen vakgenoot kennis gekregen. Veel heeft echter die onjuistheid niet om het lijf, want Mozart's boek heeft volstrekt niets van eene vergelijking met voorgangers te duchten. Het is veel uitvoeriger, veel degelijker en is ook geheel anders op touw gezet. Van navolging kan geen sprake zijn, en hoe tijdgenooten er over dachten, kan men, behalve uit de zoo even aangehaalde kritiek van Marpurg, uit de beoordeelingen van Schubart en van Zelter zien, waarvan de beide laatsten nog in het bizonder op taal en stijl opmerkzaam maakten. Ook bij het verschijnen der Hollandsche uitgave, werd hier zeer gunstig over het boek in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* geoordeeld, en gezegd, dat voor het vioolspel *deskundigen zich veel goeds in deze liefhebbery belooven.* [86]

Leopold Mozart begint, zooals toen gebruikelijk was, wanneer men er zich toe zette iets degelijks te leveren, met een terugblik tot aan de schepping der wereld. Aan muziekgeschiedenis was nog zeer weinig gedaan, en vooral door wien en hoe de muziek *uitgevonden* was, behoorde tot de belangrijkste vraagstukken. Bijbelsche en Grieksche mythologische verhalen waren hoofdpunten van uitgang bij die onderzoekingen., en men staat verbaasd, wanneer men ziet, hoeveel ruimte toenmalige schrijvers hieraan besteedden. Printz [87] heeft hierdoor bijna geen oog voor de nieuwe muziek en Marpurg [88], die belooft uitvoeriger dan Printz te zullen zijn, bleef met zijne muziekgeschiedenis in 1759, eenvoudig bij de oude Grieken steken. En wil men eens zien, wat men nog in 1792 als *Abriss der Geschichte der Tonkunst* durfde uitgeven, men leze het boekje, dat Kalkbrenner, *Kapellmeister Sr. K. Hoheit des Prinzen Heinrich von Preussen, Mitglied der K. Akademie der Musik in Stokholm, und der philharmonischen Akademie zu Bologna*, onder dien titel de wereld inzond. [89]

Er ligt dus niets vreemds in, dat Mozart met veel nadruk

verhaalt hoe men weet, dat Orfeus de viool, Saffo den strijkstok uitgevonden heeft.

Dit alles echter is zeer in het kort behandeld, want reeds op blz. 20 gaat hij zich uitsluitend aan de viool wijden. En dit doet hij uitstekend. Zijne leerwijze is zeer grondig en degelijk, en is de grondslag geworden voor de hedendaagsche scholen. Natuurlijk komt er hier en daar iets voor, dat verouderd is. De wereld is inmiddels bijna 130 jaar voortgeschreden.

Vooral op één punt is men van Mozart's zienswijze afgeweken, namelijk van zijn voorschrift omtrent het houden der viool. Hij schrijft aan zijne leerlingen voor de kin op de rechter helft van het instrument te leggen. De groote meesters na hem hebben echter geleerd, dat het integendeel de linker helft moet zijn, en hiermede heeft men aan Geminiani gelijk gegeven, die deze houding aanbevolen had. Dit is echter misschien het eenige wat hij bij Mozart voor heeft; zijn boek is eigenlijk meer een bundel oefeningen, met inleidende opmerkingen.

Mozart's boek beleefde verscheidene drukken (1756, 1770, 1785 en 1791) benevens enkele latere bewerkingen en eene Fransche vertaling. De overzetting, die te Haarlem het licht zag, was voorzeker waardig aan den Stadhouder te worden opgedragen. Zij is een sieraad der Hollandsche uitgaven op muzikaal gebied, en staat zelfs hooger dan de soortgelijke boeken onzer naburen.

Kon ik zooeven op eene onjuistheid in de opdracht van Enschedé wijzen, volkomen gelijk heeft hij, waar hij zegt: *de uitvoering van dit Werk, zo als het thans in 't Nederlandsch word uitgegeeven, is als eene zonderlinge verbetering en volmaaking der lettergieterij aan te merken.*

Eenige jaren te voren (1754) was te Leipzig door Johann Gottlob Imanuel Breitkopf, den stichter der beroemde firma Breitkopf & Hartel, de kunst uitgevonden van alle muziek

met bewegelijke typen te zetten en te drukken. Wel was de muzikale typographie volstrekt niets nieuws, alleen zij was nog zoo onvolkomen, dat verscheidene noten niet gezet konden worden. Zoo kon Mattheson in 1731 in de tweede uitgave van zijn „Organisten Probe" zijne klacht van 1719 herhalen, dat de muziekdruk lomp en grof was, en zoo onvolledig, dat verscheidene noodzakelijke dingen niet gedrukt konden worden, wegens gebreken aan de gegoten stempels. Aan dezen toestand maakte Breitkopf een einde, en in 1755 zag het eerste muziekstuk op de nieuwe wijze gezet, het licht.

Enschedé toog onmiddelijk aan het werk om bij zijn Duitschen vakgenoot niet ten achter te blijven, en hij bezat een helper, die hem in staat stelde elke mededinging glansrijk te doorstaan. Joan Michaël Fleischman, in 1701 te Neurenberg geboren, een lettergieters-gezel, was in 1728 naar Holland gekomen en achtereenvolgens te Amsterdam, 's Gravenhage, daarna wederom te Amsterdam, toen te Edam, en eindelijk te Haarlem werkzaam. Enschedé had hem verzocht in laatstgenoemde stad te komen wonen, om beter het oog op zijne lettergieterij te hebben, waaraan hij hem sedert 1740 had weten te verbinden. Fleischman was een der grootste lettersnijders, die de geschiedenis kent, en dat Johannes Enschedé hem wel wist te waardeeren, bewijzen de hartelijke woorden, die hij over hem in 1768 schreef, in de inleiding voor zijne *Proef van Letteren, welke gegooten worden in de Nieuwe Haerlemsche Lettergietery van J. Enschedé.* Toen Fleischman den 27sten Mei 1768 overleed, liet hij niet minder dan 70 verschillende schriften in stempels na. Zijn grootste meesterwerken waren echter de noten-typen. In de zooeven genoemde *Proef* wordt dit notenschrift terecht genaamd: *het allervolmaakste en het allerkonstigste Werkstuk, dat ooit door eenig Lettersnyder gemaakt is, en waarover ieder, die eenige kennis heeft van de Drukkonst en van 't Lettergieten, ver-*

baast staat. Het is samengesteld uit 226 stempels en 240 matrijzen, en zoo volledig, dat alles er mede gedrukt kan worden. De noten zijn scherp en duidelijk en alles past zoo haarfijn aan elkander, dat men vaak slechts met behulp van een vergrootglas kan onderscheiden, hoe alles ineengezet is. Daarenboven is de druk zoo sierlijk, duidelijk en regelmatig, dat men dien gerust naast de schoonste hedendaagsche drukken kan leggen, zonder dat hij er bij afvalt. Men kan zelfs de proef wagen met kostbare uitgaven, als die van de Bach- en Händel-Gesellschaften, welke op koper gegraveerd zijn. Waarlijk, Holland mag trotsch zijn op eene firma, die zoo iets heeft voortgebracht; mij is van Duitsche muziek uit dien tijd niets voorgekomen, wat er mede kan vergeleken worden. En dubbel treurig is het daarom te zien, hoe verbazend snel daarna bij ons die kunst zonk, zóó laag zonk, dat men b. v. de muziek uit het begin dezer eeuw twee honderd jaar ouder zou wanen.

Toen Leopold Mozart een exemplaar van zijn vertaalde boek naar huis zond, schreef hij er bij: *Die Edition ist ungemein schön.* En dit kon hij gerust doen. Want behalve dat de muziekdruk onverbeterlijk was, valt de overige uitvoering niet minder te roemen. De druk is helder, het papier voortreffelijk, vrij wat beter dan het Duitsche. De vertaling is getrouw. Sommige woorden schijnen mij zelfs te getrouw overgezet, ofschoon ik hier niet gaarne jacht op germanismen zou maken. Daartoe ben ik veel te weinig bekend met de toenmalige taal. De platen zijn nauwkeurige kopiën; het portret van den schrijver is misschien iets minder fijn uitgevoerd dan het oorspronkelijke. Grappig is de lachende uitdrukking, die in het gezicht van Figuur III, *Kwaade Manier van 't houden der Viool* is gelegd.

Ik laat hier de advertentie van den uitgever volgen zooals die in de courant van den 17den Mei 1766 te lezen is; hieraan was een maand vroeger slechts eene korte aankondiging voorafgegaan.

*** Te Haarlem by Joh. Enschedé, is gedrukt en alom verzonden: Grondig Onderwys in het behandelen der Viool, door Leopold Mozart, te vooren Hoogvorstelijk Saltzburgsche Kamer-Musicus, doch thans Hoogvorstelijk- Saltzburgsche Capel-Meester. Dit voortreffelijk Werk is eenig in zyn zoort, nademaal tot hiertoe door geen Musicus over dat, in alle Concerten onontbeerlyk, Speel-Instrument geschreeven is: het handelt; I. Van alle Strijk-Instrumenten; II. De Oorsprong der Musiek; III. Geschiedenis der Musiek, en IV. Over de nieuwe Musicaale Letteren en Nooten, en verder wat een Violinist bekwaam en tot een groot Meester kan maken enz.: Het is onnodig meer daar van te zeggen; de naam van Mozart en zyne 2 kinderen, met naame zijn Zoontje van 9 Jaaren, dat Musicaal-Wonder, zyn genoeg bekend. Waarbij nog komt, dat dit Werk met Musiek-Caracteren en Nooten, naar eene nieuwe uitvinding, op eene Boekdrukkers Pers gedrukt is, en dat daartoe geen Tinne- of Kopere gegraveerde Plaaten zyn gebezigt, daar 'er anders meer dan 300 toe zouden nodig geweest zyn: Dus is dit Werk voor het oog van Kunstkenners een Meesterstuk der Boekdrukkunst en Lettergietery. Voorts is hetzelve voorzien met 4 geëtste Konst-Printen, als I. Het Portrait van den Autheur, vertoonende teffens een volmaakte manier van het houden der Viool; II. Bekwaame manier; III. Quaade manier van het houden der Viool, en IV. Van het houden des Strykstoks; ook nog eene Opdragt Plaat aan zyne Doorl. Hoogheid, den Heer Prins Erfstadhouder, Willem V. Geen andere kopere Plaaten zyn in het Werk bevindelyk, zelfs is de Tafel der Strykmanier mede met Muziek-Caracters op eene Boekdrukkers Pers gedrukt. In groot Quarto, de prys ingenaait 7 Guldens, eenige weinige zyn 'er gedrukt op best Mediaan Schryfpapier, à 9 Guldens.

Uit deze advertentie moet men niet afleiden, dat Mozart's boek het eerste was, waarbij Enschedé den nieuwen muziekdruk aanwendde. Reeds vijf jaren te voren (1761) had hij een bundel *Haerlemsche Zangen* [90] uitgegeven, waarbij de typen van Fleischman waren gebruikt. De kritiek had die dadelijk naar verdienste gewaardeerd. [91]

Een zonderlinge fout bevat het eenige werk, dat uitsluitend over de geschiedenis der muziekdrukkunst in de Nederlanden handelt, [92] en dat over deze prachtuitgaven van Enschedé tevens wat uitvoeriger had moeten zijn. De schrijver laat te veel voorliefde voor Zuid Nederland doorstralen.

Volgens hem zou de Hollandsche vertaling van Mozart's boek in 1756 uitgegeven zijn, en zag in 1766 een tweede druk

het licht. Men moet hieruit bijna afleiden, dat hij het boek niet gezien heeft.

Uit de opdracht, waaruit hij eene zinsnede aanhaalt, is alles behalve op te maken, dat het een tweede druk zou zijn.

Ten slotte nog de mededeeling, dat het exemplaar, in 1766 den Prins door Enschedé aangeboden, in een rijk vergulden, marokijn lederen band, in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage wordt bewaard.

VII.

DE DOOR MOZART IN HOLLAND VERVAARDIGDE MUZIEKWERKEN.

De vorige eeuw kenmerkte zich onder anderen door eene bizondere voorliefde voor curiositeiten en rariteiten. Voor zeldzaamheden werd heel wat gedaan, en men vroeg niet naar waarde als kunstgewrocht, of waarde uit een wetenschappelijk oogpunt, het was voldoende als het zeldzaam, curieus was.

Onze nuchtere tijd heeft hierin menige verandering ten goede gebracht. Die dilettantachtige vereering van het zonderlinge maakt plaats voor wetenschappelijk onderzoek, en men stelt zich niet meer tevreden met verbaasd aangapen, men vraagt naar nut en waarde.

Tot de grootste curiositeiten op muzikaal gebied behoorden van oudsher de zoogenaamde *wonderkinderen*, en juist ten opzichte van hen heeft bij het publiek een groote ommekeer plaats gehad. Een soort van vooroordeel heeft de bewondering

vervangen. Te veel voorbeelden heeft men gezien van zulke te vroeg ontwikkelde schepseltjes, die in geen enkel opzicht later beantwoordden aan de verwachtingen, die van hen gekoesterd werden. De meesten kwijnden of stierven weldra, uitgeput door te vroege krachtsontwikkeling. Als bloemen, in den winter kunstmatig getrokken, moesten zij even spoedig verdorren als zij ontloken waren. En zelfs onder die wonderkinderen, die genoeg levenskracht bleken te bezitten om dien voorbarigen bloei te doorstaan, zijn er slechts weinige, die het tot eene aanzienlijke hoogte vermochten te brengen.

Onder die weinigen staat Wolfgang Mozart bovenaan.

En juist omdat hij naderhand geen stap achterwaarts heeft gedaan op den schitterenden weg, dien hij als klein kind begon te bewandelen, omdat hij steeds hooger klom, steeds schooner en heerlijker vruchten heeft weten af te werpen, verdienen de werken uit zijne prilste jeugd ten volle onze aandacht. Kunnen zij wellicht op zich zelf geen aanspraak maken op groote waarde, wanneer wij er bij weten op welken leeftijd zij geschreven werden, dat zij vervaardigd werden tusschen zijne kinderlijke spelen, en dat het voorboden zijn van het schoonste, waarop de toonkunst kan wijzen, dan rapen wij gretig op, wat helaas door zoo velen als verouderd, met minachtend schouderophalen wordt aangezien en overboord geworpen. Opmerkelijk is het, dat dit laatste op muzikaal gebied nog zoo vaak geschiedt, terwijl bij de andere kunsten veel meer eerbied voor dergelijke kleinigheden aan den dag wordt gelegd. Met hoeveel zorg worden zelfs de kleinste krabbels der groote schilders verzameld, bewaard en wat meer zegt, vermenigvuldigd. De photographie trouwens heeft dit zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt, en bij teeken- en schilderkunst heeft men slechts de oogen te openen, om het werk te beoordeelen. De toonkunst verlangt altijd de bemiddeling van een of meer virtuozen, en dit is een groote hinderpaal!

Wolfgang Mozart kon nauwelijks praten of zijne voorliefde tot alles wat muziek was, openbaarde zich. Drie jaar was hij pas oud, toen hij op de piano tertsen opzocht, daar hij bemerkt had, dat deze intervallen goed klinken. Een jaar later kon zijn vader hem reeds kleine menuetten leeren, en vijf jaren telde hij, toen hij zelf begon te componeeren. Ter nauwernood wist hij hoe de pen in de inkt gedoopt moest worden, toen hij pogingen deed een pianoconcert te schrijven. En in die snelle ontwikkeling kwam geen stilstand. Van dag tot dag maakte hij vorderingen.. Spelend leerde hij piano-, viool- en orgelspel. Het aardigste bij dit alles was, dat hij een echt kind bleef. Een huisvriend van zijn vader verhaalde later, dat, zoodra hij zich maar met muziek bezig hield, hij oog noch oor voor iets anders had. Toch werd hij niet aanmatigend of onbescheiden. Bij hem was geen zweem van vroegen ouderdom, want maakten sommigen zich ongerust over zijn onnatuurlijken ernst bij zijn muziekmaken, zij konden het volgend oogenblik zien, hoe hij met kat of hond door het vertrek stoeide, en hoe hij allerlei echt kinderlijke spelen uitdacht. Op zijne reis door Frankrijk, Engeland en Holland had hij b. v. met zijne zuster een koninkrijk verzonnen, waarin alleen kinderen woonden, en waarvan hij vorst was. Zoo verdiept was hij in dat denkbeeld, dat hij door een bediende er een landkaart van liet teekenen. En zelfs nog verscheidene jaren later, behoeven wij slechts zijne brieven in te zien, om tot de overtuiging te geraken, dat Wolfgang nog zeer jong was. Tot in het oneindige zien wij daar, hoe veel pret hij had over het maken van woordspelingen. Hij gebruikte woorden van allerlei talen door elkaar, schreef die het onderste boven, het achterste voren, en wist vaak uit kinderlijke baldadigheid niet hoe grillig hij het zou maken.

En zien wij nu eens wat hij al gedaan had. Te Parijs in 1763 hadden reeds vier sonates (Op 1 & 2) voor piano en viool

het licht gezien, in Londen door zes dergelijke stukken gevolgd. Hier had hij tevens zijne eerste vier symphoniën gecomponeerd, werken waarvan Jahn zegt, dat wel is waar de melodiën niet nieuw zijn, de motieven karakter missen, en er van doorwerking geen sprake is, maar dat zij toch in vorm als geheel zoo goed gebouwd zijn, dat er in dit opzicht niets op valt aan te merken. Verder werden te Londen niet alleen het madrigaal van het Britsche Museum en eene aria voor tenor gecomponeerd, maar tevens de eerste piano-sonate voor vier handen, die ooit geschreven is. Een kind van negen jaren, dat een nieuwen kunstvorm uitvindt!

Dat Wolfgang in den Haag niet stil gezeten heeft, heeft men reeds kunnen zien uit eenige mededeelingen in den loop van dit verhaal. Er zijn inderdaad nog elf compositiën van hem bewaard gebleven, die alle zonder twijfel in de Hollandsche residentie ontstaan zijn. In Köchel's uitmuntenden catalogus van Mozart's werken zijn zij alle aangegeven.

Vooreerst zijn te noemen de zes sonates voor piano en viool, die als opus 4 werden uitgegeven. Zij zagen in den Haag het licht onder den titel:

Six Sonates pour le Clavecin avec l'accompagnement d'un Violon, dédiées à Madame la Princesse Nassau Weilburg, née Princesse d'Orange,* par W. Mozart, agé de 9 ans.

A la Haye. B. Hummel. Oeuvre IV. 1766.

De aankondiging dier uitgave is te vinden in de Haagsche Courant van 16 Maart 1766, waarin de prijs van *f* 3.— wordt opgegeven.

Behalve de zes genoemde sonates, die voorzeker niet tot Mozart's diepste werken behooren, verschenen bij Hummel nog tweeërlei variatiën, die beide opgenomen zijn in de latere uitgaven van Breitkopf & Härtel en Peters. De door Köchel

onder nummer 24 vermelde, hebben volgens hem een Allegretto tot thema. Het verwondert mij, dat hij dit woord Allegretto koos. Leopold Mozart zegt toch uitdrukkelijk, dat het thema was: *eine Arie, die zur Majorennität und Installation des Prinzen gemacht worden ist.* Ook is hem de eerste Haagsche uitgave niet bekend geworden, waaruit hij ten overvloede had kunnen zien, dat de componist van die bewuste aria niemand anders was dan de muziek-directeur C. E. Graaf. Deze variatiën werden aangekondigd onder den titel van:

Een Nederduitsch Air op de Installatie van Z. D. H. Willem den V. Prins van Oranje &c. &c. &c., door C. E. Graaf in muziek gebragt, en door den beroemden jongen Compositeur J. G. W. Mozart, oud 9 Jaeren, met konstige Variatien vermeerderd, à 12 stuivers.

Tegelijker tijd werden de andere variatiën uitgegeven:

Het bekende Airtje Wilhelmus van Nassau &c., gevariéért voor 't Clavier door gemelden jongen Mozart, à 6 stuivers.

Dit was natuurlijk de melodie, waarvan Leopold schrijft, dat zij *in Holland durchaus von Iedermann gesungen, geblasen und gepfiffen* werd. Hij voegt er bij, dat beide stukken in der haast zijn gemaakt, en slechts kleinigheden zijn. Toch zijn, vooral de variatiën op het oude Hollandsche volkslied, volstrekt niet onaardig.

Van verscheidene aria's, die Wolfgang voor de prinses moest schrijven, is er slechts eene bewaard gebleven (Köchel n°. 23). Zij is voor sopraan met begeleiding van 2 violen, viola en bas. Volgens het afschrift in de K. Bibliotheek te Munchen werd zij in Januari 1766, dus onmiddelijk na Wolfgang's herstel gecomponeerd.

Voor orkest heeft Wolfgang in den Haag ten minste twee werken geschreven. Vooreerst eene symphonie in B, waarvan

Köchel onder n°. 22 de thema's opgeeft. Zij bestaat uit drie deelen: Allegro, Andante en Allegro molto, en draagt sporen van niet onbelangrijke vorderingen, sedert de in Londen gecomponeerde symphoniën. Jahn roemt er verscheidene eigenaardigheden van thematische bewerking van. Aan de door Köchel opgegeven bizonderheden moet nog toegevoegd worden, dat zij sedert bij Breitkopf & Härtel is uitgegeven, als Serie VIII, Nr. 5 der groote Mozart-uitgave. Volgens André is zij gecomponeerd voor de feesten bij de meerderjarigverklaring van den Stadhouder.

Toch verdient zij niet in die mate den naam van gelegenheidscompositie als het tweede orkestwerk, dat in Holland ontstond, en den wel wat zonderlingen titel van Galimathias Musicum kreeg. Köchel kende er slechts 13 schetsen van, en Jahn heeft er ook niet meer van te zien kunnen krijgen. Wel had hij vernomen, dat te Parijs het geheele werk zou zijn gevonden, maar nadere bizonderheden wist hij er niet van op te geven. Het is mij gelukt het spoor te ontdekken.

In 1865 stierf te Parijs J. H. A. Farrenc, nalatende eene kostbare boekerij op muzikaal gebied, die in een afzonderlijken catalogus beschreven werd. Een der pakken geschreven muziek werd aangekocht door een bekend Fransch muziekgeleerde, namens A. Poisot, die bij nader onderzoek tot de ontdekking kwam, dat hij in het bezit was gekomen van de orkestpartijen van het Galimathias Musicum. Hij stelde er de partituur uit samen en zag toen, dat het getal niet uit 13 maar uit 16 deelen bestaat. Het is te betreuren, dat hij tot heden niet heeft kunnen besluiten tot de uitgave over te gaan, ofschoon er nu reeds 18 jaren sedert de ontdekking verloopen zijn. Ook tot het afstaan van een afschrift kon hij nog niet besluiten.

De thema's zijn als volgt:

GALIMATHIAS MUSICUM
de Wolfgango Mozart.

Molto All°.

N°. 1. &c. 13 maten.

Andante.

N°. 2. &c. 18 maten.

Allegro.

N°. 3. &c. 16 maten.

Pastorella.

N°. 4. &c. 38 maten.

Allegro.

N°. 5. &c. 27 maten.

Allegretto.

N°. 6. &c. 44 maten.

Allegro.

N°. 7. &c. 36 maten.

Molto Adagio.

N°. 8.

&c. 8 maten.

Allegro.

No. 9. &c. 20 maten.

Largo.

No. 10. &c. 13 maten.

Allegro.

No. 11. &c. 12 maten (met herhalingen).

Andante.

No. 12. &c. 18 maten.

Allegro.

No. 13. &c.

28 maten (met herhalingen).

Menuet.

No. 14. &c. 18 maten.

Adagio.

No. 15. &c. 21 maten.

Presto.

No. 16. &c. 16 maten.

Fuga.

No. 17. &c. 138 maten.

Uit de bijgevoegde opgaven van het aantal maten ziet men, dat de meeste deelen zeer kort zijn. Rijk is daarentegen de verscheidenheid van kleur, die Wolfgang in de instrumentatie heeft weten aan te brengen. Zoo is Nr. 2 een solo voor alt, Nr. 13 een solo voor klavier (*), Nr. 5 is een brillant duo voor hoorns, het instrument, dat in den Haag door Spandau uitmuntend bezet was. Ook Nr. 9 is in hoofdzaak voor hoorn gedacht.

Een der beste nummers is de slotfuga. Het frissche thema is voorzeker eene goede keuze, en zeer goed behandeld. Een strenge fuga, zooals wij die van Händel of Bach kennen, moet natuurlijk hier niet gezocht worden; niettemin heeft het stuk zonder twijfel een goed effekt gemaakt. Ons zou de instrumentatie thans natuurlijk te arm in de ooren klinken.

Het begin gaat hiernevens in partituur, gevolgd naar de voorhanden schetsen. Instrumenten zijn niet vermeld, doch ik vermeen, dat de partijen voor twee hoorns, hobo's en violen, alt en bas zijn geschreven.

Het is zeer de moeite waard ook de door Köchel vermelde schetsen eens in te zien. Op zich zelf zijn zij belangrijk, omdat men hierin zien kan hoe de knaap werkte. En vooral omdat zij tamelijk door elkander staan kunnen wij aannemen, dat wij hier een der eerste ontwerpen voor ons hebben. In de muziek zelve is door den vader weinig veranderd, daarentegen zijn opschriften en aangave van tempo of voordracht voor het grootste gedeelte van zijne hand. In de fuga schrapte hij eenige maten uit, om er later weder bij te schrijven: ist gut.

Vergeleken met de gevonden orkest-partijen zien wij, dat er vier deelen bij zijn gekomen (1, 2, 3 en 16) en dat de volg-

(*) Zonderlinger wijze heeft Köchel het stukje voor klavier over het hoofd gezien. Voorzeker iets zeldzaams bij hem!

Viola

tr

tr

p tr

p p

&c.

&c.

&c.

&c.

&c.

&c.

orde der deelen veranderd is. De schetsen beginnen met Nr. 12. Dan komen 13, 14, 15, 9, 10, 11 enz. De aantallen maten komen met kleine afwijkingen overeen met de door Poisot opgegevene.

VIII.

EEN PORTRET VAN W. A. MOZART IN 1766.

Hoe hebben wij ons den knaap Mozart voor te stellen? Die vraag rijst al licht op bij ieder, die zich met de geschiedenis van het wonderkind bezig hield. En die vraag ernstig te onderzoeken wordt hoe langer hoe noodiger, sedert in de laatste jaren honderdduizendtallen afbeeldsels van den grooten componist in de wereld werden gezonden, die voor het grootste gedeelte volstrekt zonder waarde zijn. Men verlangt niet alleen een goedkoop beeldje, eene goedkoope photographie, men wil ook iets liefs voor zijn geld hebben. Mozart's muziek staat bekend als bevallig en liefelijk. Zóó moet dus ook zijn portret er uit zien. En in dergelijke „lang gevoelde behoeften" haast de nijverheid zich altijd,

spoedig te voorzien. Vooral is zulk een lief Mozart portretje aardig als pendant van Beethoven, die behoorlijk norsch en droefgeestig wordt afgebeeld. Tegenover dat gerimpelde voorhoofd, die gefronste wenkbrauwen, wordt dan een lachende, schoone, bevallige Mozart gezocht. Men behoeft maar eens het bekende portret door Jäger aan te zien, en dit met authentieke conterfeitsels te vergelijken, om eenig begrip te krijgen van wat er ten gerieve van het lievigheidsminnend publiek wordt gedaan. Van eenige gelijkenis geen zweem.

Mozart was volstrekt niet mooi.

Niemetscheck, die hem persoonlijk had leeren kennen, verhaalt uitdrukkelijk, dat hij opvallend klein was, en Nissen, de tweede man van Mozart's weduwe, erkent, dat zijn hoofd naar verhouding te groot was, en zijn neus opvallend ver vooruitstak. Eene primadonna schold hem zelfs eens uit voor *piccolo grifo raso* (klein, glad hondengezicht) en die vergelijking moet niet oneigenaardig geweest zijn. Eene andere zangeres kon niet begrijpen hoe zulk een groot man er zóó onbeduidend kon uitzien. En juist datgene, wat zijne persoonlijkheid zoo beminnelijk, zoo aangenaam maakte, zijne onbeschrijfelijk levendige oogen, zijne innemende manieren, zijne gulheid, zijn geestig, snedig, en hartelijk woord, dat alles is door geen penseel weer te geven.

Dat aantrekkelijke in Adonisachtige schoonheid te leggen is geheel verkeerd, is zondigen tegen de geschiedkundige waarheid. Ik herhaal, wegens den stortvloed van dergelijke photographische afbeeldsels, waarmede wij overstroomd worden, kan er met niet genoeg nadruk tegen geprotesteerd worden.

Er zijn verscheidene authentieke portretten van Wolfgang als kind bekend. Het Mozarteum te Salzburg bezit een kniestuk in olieverf, waarop hij voorgesteld is in het kostuum van den kleinen aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, dat aan den knaap in 1762 te Weenen was geschonken.

Bekend is voorts de kopergravure naar de schilderij van Carmontelle, te Parijs in 1768 geschilderd (thans in het bezit van den Heer Baring te Londen). Hieròp is Wolfgang afgebeeld, zittende aan het klavier. Naast hem staat Marianne, achter hem zijn vader.

Verder wordt te Versailles een schilderijtje bewaard uit dienzelfden tijd afkomstig, waarop Wolfgang aan het klavier zit, omringd door tal van hooge adellijke personen.

Op de twee laatste doeken is echter het gezicht van den knaap wel wat klein, om een uitvoerig portret te kunnen zijn.

Veel duidelijker in dit opzicht is de schilderij, waarvan eene afbeelding aan het begin van dit boek is geplaatst, en die in het bezit is van den Landgerichtsrath Hörner te Ulm. Het doek is groot 61 bij 52 centimeter, en is gevat in een 7 centimeter breede rococolijst.

Wolfgang is afgebeeld, staande waarschijnlijk voor een tuinhuis (koepel). Dit laatste is niet geheel duidelijk meer zichtbaar, daar de achtergrond zeer donker is geworden. De knaap leunt op den rechterarm, terwijl hij in die hand eene rol muziek houdt. Het haar is goudblond; hij heeft een lichtblauw onderkleed met gouden knoopen, en kanten lubben en witte das aan. De jas is donkerrood en eveneens met gouden knoopen bezet. De uitdrukking van het gezicht is goed kinderlijk, terwijl vooral de groote, levendige oogen opmerkelijk zijn.

Ter zijde van den linker arm staat duidelijk het volgende monogram:

Wolfg. Mozart.

pinxit 1766. D. v. Smissen.

Het komt er nu op aan na te vorschen, of dit portret echt is.

Dominicus van der Smissen is een schilder, van wien niet veel bekend is. Immerzeel [93] kent slechts een portret van hem en Nagler [94] weet er niet veel bij te voegen. Volgens

hem bloeide hij in 1750 te Hamburg. Kramm [95] beschrijft een familiestuk van van der Smissen, dat hij in orde maakte, en de weduwe van den burgemeester Geelvink voorstelde. Dat hij overigens in Holland vele portretten geschilderd heeft, bewijzen o. a. verscheidene door hem geteekende doeken in het bezit van den heer Mr. C. Vosmaer en diens familie. De leeftijd der afgebeelde personen wijst uit, dat zij omstreeks 1760 geschilderd zijn, en wel hier in Holland en in den Haag. Van daar een aanvankelijk vermoeden, dat Mozart ook hier voor van der Smissen zou gezeten hebben.

Deze stelling wordt echter omvergeworpen door twee aanteekeningen in de registers der Mennonieten-gemeente van Hamburg-Altona, waaruit blijkt, dat Dominicus van der Smissen 6 Januari 1760 te Altona gestorven en vijf dagen later begraven is.

Hiermede vervalt dus zelfs de mogelijkheid, dat het portret van zijne hand zou zijn. Wel had hij een zoon Jakob (23 Dec. 1735—19 Mei 1813), die ook portretschilder was, en aan wien het doek kan worden toegeschreven, aannemende, dat hij zijn werk teekende als zijn vader dit deed.

Daarentegen is het portret te Salzburg steeds als echt beschouwd.

Professor Pezolt, conservator aan het kunstmuseum aldaar, deelt mede, dat er nooit aan getwijfeld, integendeel herhaaldelijk de sprekende gelijkenis met de zuster opgemerkt is. Ook is er in 18de eeuwsch handschrift achter op het doek geschreven: *Mozart als Jüngling gemalt von van Smissen.* Bij gelegenheid van een Mozartfeest, waaraan eene tentoonstelling van voorwerpen, op dezen grooten meester betrekking hebbende, verbonden was, was ook het Ulmer portret ingezonden, en volgens de *Salzburger Zeitung* van 27 Juli 1877, was dit uit het oogpunt der schilderkunst het beste der aldaar bekende afbeeldingen.

Hoe op het doek echter den naam van een schilder komt, die reeds zes jaren dood was, is en blijft een raadsel, te meer daar van der Smissen geene zoo groote vermaardheid had, om het stuk door zijn monogram waarde als schilderij te bezorgen.

IX.

MOZART'S VERTREK UIT HOLLAND.

Het werd tijd, dat Leopold eens aan de terugreis ging denken, want binnen weinige maanden zouden het drie jaren zijn, dat hij zijne vaderstad verliet. Verpoozing werd noodig, want hoe goed hij voor zijne kinderen zorgde, dat voortdurende reizen en trekken, die telkens afwisselende leefwijze dreigden nadeelig te zullen werken.

Ook werd in den Haag zijne tegenwoordigheid onnut. Het seizoen der concerten liep ten einde, en de Stadhouder bereidde zich voor om een reis door de provinciën te gaan doen, terwijl uit Salzburg brieven kwamen, waarin steeds dringender op de terugkomst werd aangedrongen, daar de aartsbisschop ontevreden werd over het lange wegblijven.

Toch vertoefden zij nog vijf weken in den Haag, gedurende welken tijd de kinderen nog eenige malen aan het hof speelden.

Toen begon de terugreis.

Enkele bizonderheden daaromtrent vinden wij in Leopold's brief van den 16den Mei 1766:

„Nachdem ich Ihnen in langer Zeit nicht geschrieben und nur durch Freunde Ihnen Nachrichten von uns gegeben habe, fange ich selbst wieder an.

Wir gingen von Amsterdam zu dem Feste des Prinzen von Oranien (am 11. März) wieder nach Haag, wo man unsern kleinen Compositeur ersuchte, sechs Sonaten für das Klavier mit Begleitung einer Violine für die Prinzessin von Nassau-Weilburg zu verfertigen, die auch gleich gestochen wurden. Ueberdies musste er zum Concert des Prinzen etwas machen, auch für die Prinzessin Arien componiren u. s. w. Ich sende Ihnen dieses alles und unter anderen zweierlei Variationen, die der Wolfgang über eine Arie, die zur Majorennität und Installation des Prinzen gemacht worden ist, hat verfertigen müssen und die er über eine andere Melodie, die in Holland durchaus von Jedermann gesungen, geblasen und gepfiffen wird, in der Geschwindigheit hin geschrieben hat. Es sind Kleinigkeiten.

Ferner erhalten Sie meine Violinschule in holländischer Sprache.

Dies Buch hat man in dem nämlichen Format in meinem Angesichte ins Holländische übersetzt, dem Prinzen dedicirt und zu seinem Installations-Feste überreicht. Die Edition ist ungemein schön. Der Verleger (Buchdrucker in Harlem) kam mit einer ehrfurchtsvollen Miene zu mir und händigte mir das Buch ein, in Begleitung des Organisten, der unsern Wolfgang einlud, auf der berühmten grossen Orgel in Harlem zu spielen, welches auch am folgenden Morgen geschah. Diese Orgel ist ein trefflich schönes Werk von 68 Registern, alles Zinn, weil Holz in diesem feuchten Lande nicht dauert.

Wir sind über Mecheln gereist, wo wir unsern alten Bekannten, den Erzbischof (Johann Heinrich Graf von Franken-

burg), besuchten. Hier haben wir ein von unserm Freunde Mr. Grimm für uns bestelltes Quartier bezogen.

Für meine Kinder und meinen Geldbeutel wäre es zu beschwerlich, schnurgerade nach Salzburg aufzubrechen. Es wird mancher noch etwas zu dieser Reise bezahlen, der jetzt nichts davon weiss....."

Daar Enschedé Mozart's boek bij gelegenheid der meerderjarigverklaring aan den Prins overhandigde, en Leopold schrijft van daags na het bezoek van den „ehrfurchtsvollen" boekdrukker naar Haarlem te zijn gegaan, zou men moeten veronderstellen, dat hij er ongeveer half Maart zal zijn geweest.

De organist, die Mozart uitnoodigde, was Henricus Radeker, van 1734 tot 1774 aan de St. Bavo-Kerk verbonden. (Zijn zoon Johannes, die hem opvolgde, beschreef het alom bekende orgel in een boekje [96], dat in 1775 het licht zag.) Burney, die hem drie jaren te voren had hooren spelen, stelde hem niet hoog, en vond, dat hij lang niet zulk een groot kunstenaar was, als hij zich zelf verbeeldde.

Leopold's aanteekeningen deelen verder geene bizonderheden mede, dan dat hij in het logement Het gulden vlies is afgestapt.

Uit de door Nottebohm medegedeelde herinneringen van Marianne kan men afleiden, dat zij Haarlem slechts op hun terugreis, dus half April, zouden hebben bezocht. De Haarlemsche courant uit die dagen vermeldt niets van een concert of orgelbespeling door Mozart.

Te Amsterdam besloot Leopold nog een concert te geven, want dit was zijne gewone wijze van de reiskosten te verdienen. De courant van den 15den April kondigde het voor den volgenden dag aan.

Les Enfans du Sr. Mozart auront l'honneur de donner Mercredi le 16 Avril, à la Salle du Manège, un Concert, les deux Enfans exécuteront non seulement ensemble des Concerts sur différens Clavecins, mais aussi à 4 mains.

De opgave van den prijs der plaatsen in de verkoopplaats der billetten was gelijk aan die der vroegere concerten.

En nu gingen de reizigers met spoed verder, want reeds den 18den April werd te Utrecht in het Stads-Muziekcollegie beraadslaagd over Leopold's verzoek, om aldaar een concert te geven. Dit liefhebbers-gezelschap stelde namelijk zoowel hun lokaal, als hun orkest en instrumenten aan vreemde kunstenaars op zekere voorwaarden ter beschikking. Vandaar de resolutie van 18 April 1766.

„Monsr. Mozart Virtuoso, het Collegie verzogt hebbende om 't gebruik van het orchest en instrumenten, is zulks naa deliberatie hem op den ouden voet en conditiën geaccordeert."

Het is Jhr. van Riemsdijk niet gelukt, iets naders omtrent dit concert in de boeken van het collegie te ondekken. Zelfs niet den datum.

Evenmin was uit te maken wie le Baron et Baronne d'Hammerstein waren. (*)

Johnson was lid, en de drie andere namen: Kirchner, Winter en Gorge, duiden drie meesters van het muziekcollegie aan. Van de twee laatsten, die blijkbaar op Mozart geen zeer gunstigen indruk hebben gemaakt (Capitale Esel noemt hij ze), was de een hoornist, de ander violist en tevens phonascus.

Van Utrecht gingen de reizigers naar Rotterdam.

Ofschoon Rotterdam eene stad was, die wat het muziekleven aanging, voor 's Gravenhage en Amsterdam niet veel onderdeed, schijnt Mozart toch niet tot het geven van een concert aldaar, te hebben kunnen besluiten. Ten minste de Rotterdamsche Courant van die dagen bevat noch eene advertentie, noch eenig ander spoor van een concert.

(*) Zou er niet mede bedoeld zijn de in Maart 1766 tot Colonel bevorderde C. A. R. van Hammerstein?

Ook zou dit alles zeer snel in zijn werk hebben moeten gaan, want in het laatst van April waren zij reeds te Parijs. Hun weg hadden zij over den Moerdijk, Antwerpen, Mechelen, Brussel en Valenciennes genomen.

In de Fransche hoofdstad had hun oude vriend, Baron Grimm, eene woning voor hen gehuurd, een bewijs dat het in Leopold's bedoeling lag, hier weer eenigen tijd halt te houden. Hij vond echter de belangstelling in zijne kinderen niet zoo groot als bij hun vorig verblijf. Het nieuwtje was er af, en waardeering van de verdienste van den knaap als toonkunstenaar, kon men niet van het publiek verwachten. Grimm vond Wolfgang aanmerkelijk vooruitgegaan. Gegroeid was hij bijna niet; hij was nog hetzelfde kind van voor twee jaren, maar als componist was hij beduidend grooter geworden. In den loop van deze mededeelingen zijn de talrijke muziekwerken, die hij had vervaardigd, reeds opgesomd, en ook in het vrije phantaseeren had hij reeds getoond, de grootste toonkunstenaars het hoofd te kunnen bieden. Grimm maakte voorts de opmerking, dat Wolfgang een der innemendste schepsels was, die hij kende. In alles wat hij deed, openbaarde hij geest en gevoel, gepaard aan de bevalligheid en lieftalligheid aan zijn leeftijd eigen, terwijl zijne onverstoorbare vrolijkheid een gezonden aanleg verried.

Ten slotte waagde hij de voorspelling, dat de vorsten elkander om het bezit van zulk een kunstenaar zouden benijden.

Die voorspelling is voorzeker niet uitgekomen.

Na eenige malen aan het hof te Versailles te hebben gespeeld verlieten de reizigers den 9den Juli Parijs, en gingen van daar naar Dyon, ingevolge eene uitnoodiging van den prins van Condé. Daarop volgde een oponthoud van een maand te Lyon, en van drie weken te Genève. Doch hier werden zij verjaagd door allerlei oproerige bewegingen, die er toen gaande waren. Achtereenvolgens werden nu Lausanne, Bern, Zürich, Schaff-

hausen en Donau-Eschingen bezocht, overal zoowel door de vorsten als de burgerij uitstekend ontvangen. Ook te Munchen viel hun bij den keurvorst een schitterend onthaal ten deel.

Het was alsof Leopold er een voorgevoel van had, dat de ontvangst te Salzburg minder aangenaam zou zijn. Dat de aartsbisschop ontevreden zou zijn over zijn lang wegblijven was licht te vermoeden, doch meer nog dan daarvoor was hij bevreesd, dat hij in zijne geboortestad geen werkkring zou vinden, Wolfgang waardig. Dit denkbeeld kwelde hem zeer. „Wie weet, schreef hij uit Munchen aan Hagenauer, wat men in Saltzburg met ons van plan is. Misschien bejegent men ons zoo, dat wij gaarne weder naar den wandelstaf zullen grijpen. Ik breng, hoe het ook zij, de kinderen, als God wil, aan het vaderland terug. Wil men niet van hen gediend zijn, dan is het mijne schuld niet. Voor niets zal men hen echter niet hebben."

Neen, zich zelf had de voortreffelijke man niets te verwijten, en toen hij in het einde van November 1766 weder te huis kwam, schijnt de ontvangst beter te zijn afgeloopen, dan hij had durven hopen. Wat hij vreesde gebeurde wel, maar de tijd was nog niet daar. Wolfgang was nog te zeer een kind, om voor eenige vaste betrekking in aanmerking te komen. Eerst moesten nog eenige jaren verloopen met reizen naar Weenen en Italië, naar Munchen, Mannheim en Parijs, gedurende welken tijd hij man zou zijn geworden. Toen werd de toestand in Salzburg ondragelijk, en toen kon het ook niet uitblijven, dat hij den dienst van den aartsbisschop vaarwel zei, om te trachten een waardiger ambt te vinden.

Mozart keerde niet meer naar Holland terug. In de briefwisseling met zijn vader wordt echter nog eens het doen van eene reis daarheen besproken, en bepaaldelijk ontraden.

Wolfgang was namelijk in 1777, ditmaal alleen in gezelschap

van zijne moeder, op nieuw de wijde wereld ingetrokken. Te Munchen was het hem niet gelukt als kapelmeester aangesteld te worden, en hij reisde daarop naar Mannheim, waar hij zich door een samenloop van omstandigheden veel langer ophield, dan oorspronkelijk bedoeld was. Hier leerde hij een meisje van grooten muzikalen aanleg kennen, Aloysia Weber, en het hart van den jongen toonkunstenaar ontstak voor haar in vurige liefde. Allerlei plannen voor de toekomst gingen hem door het hoofd, en ten slotte ging hij er toe over zijn vader voor te stellen, met Aloysia en hare familie groote kunstreizen te doen. Hij zou voor hare verdere opleiding zorgen; hij zou componeeren, zij zingen, en het kon niet anders of zij zouden hunne pogingen met een goeden uitslag bekroond zien.

Die voorslag deed den verstandigen Leopold pijnlijk aan. Hij begreep zeer goed wat er gaande was, en voorzag al de ellende, die zulk eene onderneming onvermijdelijk na zich moest slepen. Vandaar het antwoord vervat in den brief van 12 Februari 1778. Hij bracht hem het onverstandige van het plan onder het oog, wees op allerlei onoverkomelijke bezwaren, en wist tevens door zijne hartelijke woorden den jongen man zóó zeer op het gemoed te werken, dat hij dadelijk tot inkeer kwam, en van zijn voornemen afzag. (*) In dezen brief, een prachtig bewijsstuk van het uitnemende van Leopold's karakter, vroeg de vader o. a. waarheen hij eigenlijk wel wilde. Verscheidene landen somde hij op, en bij die gelegenheid, noemde hij ook Holland, doch hij voegde er dadelijk bij:

„Holland hat jetzt auf andere Sachen als auf Musik zu denken (o. a. de verwikkelingen met Engeland) und den halben Theil der Einnahme frisst Herr Hummel und die Concertunkosten. Und wo bliebe alsdann dein Ruhm? Das ist nur eine Sache

(*) Aloysia werd hem later ontrouw, en Mozart trad in 1782 in het huwelijk met hare zuster Constanze.

für kleine Lichter, für Halbcomponisten, für Schmierer, für einen Schwindler, Zappa, Ricci, etc. Nenne mir einen grossen Componisten, der sich würdigt, einen solchen niederträchtigen Schritt zü thun. Fort nach Paris, und das bald! Setze Dich grossen Leuten an die Seite!"

Het spreekt van zelf, dat Leopold thans alleen aan de schaduwzijde van een verblijf in Holland dacht, en men zou zeer verkeerd doen, deze zinsnede aan te halen als een eindoordeel van Mozart's herinneringen aan den Haag en Amsterdam. De ondervonden gastvrijheid en hulpvaardigheid, die hij in zijne brieven ten volle had weten te waardeeren, zal hij voorzeker niet zoo geheel hebben vergeten.

En Wolfgang zal in latere jaren nog wel eens met weemoed teruggedacht hebben aan die heerlijke dagen zijner jeugd. Want de zonneschijn op zijn levensweg is weldra door vele, vele donkere dagen opgevolgd. Het kind, dat door vorstinnen geliefkoosd en vertroeteld, door vorsten toegejuicht, door zijne toehoorders, waar hij zich ook liet hooren, op handen gedragen was geworden, kwam in Salzburg terug, om als concertmeester in dienst van den aartsbisschop te treden. Met de lakeien moest hij aan tafel zitten, als een bedelaar, een vagebond werd hij uitgescholden, en uit de kamer geschopt. Het werd hem zoo ondragelijk, dat hij zijn ontslag nam, doch nu moest hij naar eene andere betrekking rondzien, om te kunnen leven. Tot aan zijn dood heeft hij te vergeefs gezocht. De eene post voor, de andere na zag hij open komen en aan anderen weggeven, die lang vergeten zijn, want zij konden niet in zijn schaduw staan. Om te voorkomen, dat hij zich in het buitenland zou gaan vestigen, gaf de Keizer hem den titel van K. K. Kammercompositor, waaraan eene jaarwedde van *fl* 800 verbonden was. „Te veel voor hetgeen ik te doen heb, te weinig voor wat ik doen kan," klaagde hij. Na lang aanzoeken gaf men hem eene aanstelling als

onderkapelmeester aan de Stefanuskerk te Weenen, maar zoolang de kapelmeester nog leefde, kreeg hij geen salaris. En Mozart stierf vóór hem!

Doch ook schoone oogenblikken beleefde hij. De eerste opvoeringen van Idomeneo te Munchen, van Figaro's Hochzeit te Weenen, waarbij de Keizer het bisseeren moest verbieden, van Don Juan te Praag, waren gebeurtenissen, die heel wat ellende konden goedmaken. Maar de tegenspoeden hielden aan. Te Weenen beviel Don Juan niet, die Zauberflöte werd aanvankelijk koud opgenomen en herhaaldelijk moest Mozart zien, hoe zijne stukken verdrongen werden door werken van middelmatig gehalte.

En die eeuwige huishoudelijke zorgen!

Men kan hem en zijne vrouw wellicht verwijten, dat zij in het geldelijke wat luchthartig waren, dat zij met meer overleg en spaarzaamheid verder zouden zijn gekomen. Gul, hartelijk en hulpvaardig als Mozart was, deed hij, om anderen te helpen, vaak wat zijne krachten te boven ging. En van zijn onverstoorbaar gebrek aan wantrouwen is menig misbruik gemaakt. Daarenboven had zijne vrouw voortdurend met ziekte te kampen, wat handen vol geld kostte.

Ook mag men vragen: zou Mozart zonder zulke onbezorgdheid ooit die eeuwig frissche, door en door gezonde scheppingen hebben achtergelaten, waaraan elke zweem van gedruktheid, sentimentaliteit en ziekelijke overspanning ontbreekt? Was zijne zorgeloosheid niet mede een uitvloeisel van zijn altijd opgeruimd gemoed, dat een onbeschrijfelijk fijne glimlach over zijn werk verspreidde?

Zijn einde was diep betreurenswaardig. Bezig aan het requiem, dat een zijner verhevenste scheppingen beloofde te worden, werd hij op het ziekbed geworpen, dat spoedig in een sterfbed veranderde. Op vijfendertig-jarigen leeftijd, werd hem niet vergund verder te arbeiden, moest hij van de zijnen afscheid

nemen, vol bezorgdheid over hun lot, want hij liet hen in schulden achter. Juist begon de toekomst er beter voor hem uit te zien. Een der laatste hulpaanbiedingen kwam uit Amsterdam, waar men hem ondersteuning aanbood, tegen weinige af te leveren compositiën. Het was te laat. Op den 5den December 1791 verlichtte de dageraad zijn lijk.

De man, die in zijn jeugd met hofkarossen bediend was geworden, werd in een armzaligen lijkwagen, den goedkoopsten dien te krijgen was, naar zijne laatste rustplaats gebracht. De man, die vroeger omgang had gehad met al wat voornaam en aanzienlijk was, had ten slotte geen vriend, die de sneeuwbui durfde trotseeren om hem de laatste eer te bewijzen. Een eigen graf werd niet voor hem gekocht, en de plaats waar hij rust is niet eens opgeteekend!

Maar was zijn stoffelijke nalatenschap niet voldoende om de kosten zijner laatste ziekte te dekken, zijne geestelijke nalatenschap was eene verzameling van schatten, waarover de menschheid zich ten eeuwigen dage zal kunnen verheugen en waaraan zij zich zal verfrisschen, zoolang er nog zin voor het schoone bestaat.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Christ. Fried. Dan. Schubart's Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst. Hgg. von Ludwig Schubart. Wien 1806, blz. 157.

2. Otto Jahn, W. A. Mozart. 2e Aufl. Leipzig 1867, blz. 8.

3. Biographie W. A. Mozart's, nach Originalbrieven, Sammlungen alles über ihn Geschriebenen, mit vielen neuen Beylagen, Steyndrücken, Musikblättern und einem Fac-simile, von Georg Nikolaus von Nissen, und nach dessen Tode herausgegeben von Constanze, Wittwe von Nissen, früher Wittwe Mozart. Leipzig 1828.

4. Ludwig Ritter von Köchel, Chronologisch-thematisches Verzeichniss sämmtlicher Tonwerke Wolfgang Amade Mozart's. Nebst Angabe der verloren gegangenen, unvollendeten, übertragenen, zweifelhaften und unterschobenen Compositionen desselben. Leipzig 1862, Nr. 17, 18 en 19.

5. C. F. Pohl, Mozart und Haydn in London. Erste Abtheilung. Wien 1867.

6. Mr. Jacob de Riemer, Beschrijving van 's Gravenhage, behelzende deszelfs oorsprong, benaming, gelegentheid, uitbreidingen, onheilen en luister; mitsgaders enz. Delft 1730. Deel I, blz. 97.

7. Lettres sur la Hollande, (par C. A. de Pilati de Tassulo?) La Haye 1780. Deel I, blz. 47 en II, blz. 175.

8. La Haye, par un habitant. (Antonio Lopez de Fonseca) La Haye 1807. Deel II, blz. 239.

9. A Description of Holland: or the present State of the United Provinces. Wherein is contained a particular account of the Hague, and all the principle Cities and Towns of the Republick, with their buildings, curiosities &c. London 1743, blz. 288.

10. 's Gravenhaagsche Bijzonderheden door Mr. L. Ph. C. van den Bergh. 's Gravenhage 1857. Deel I, blz. 34.

11. Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage. 's Gravenhage 1880. Deel II, blz. 132.

12. Mr. Justus van Effen, Hollandsche Spectator, 2de druk. Amsterdam 1756. Deel I, blz. 127.

13. De la Barre de Beaumarchais, Le Hollandois, ou lettres sur la Hollande ancienne & moderne. Francfort 1738, blz. 202.

14. Briefe des Freiherrn von Pöllnitz. Frankfurt 1738. Deel III, blz. 322.

15. A. W. Kroon, Beschrijving van 's Gravenhage, uit echte bronnen geput. 's Gravenhage 1852, blz. 362.

16. Ernst Ludwig Gerber, Historisch Biographisches Lexicon der Tonkünstler. Leipzig 1792. Deel II, blz. 695.

17. The present state of music in Germany, the Netherlands and United Provinces, or the Journal of a Tour through

those Countries, untertaken to collect Materials for a general History of Music by Charles Burney. London 1773. Deel II, blz. 312.

18. Lettres sur la Hollande, (par C. A. de Pilati de Tassulo.) La Haye 1780. Deel I, blz. 34.

19. M. Corver, Tooneel-Aantekeningen, vervat in een omstandigen brief, aan den schrijver van het leven van Jan Punt. Leyden 1786, blz. 154.

20. Nouveau Théâtre de la Haye, ou Choix des Meilleures Pièces, Représentées depuis peu. Contenant des Pièces mêlées d'Ariettes, dans le goût Italien, avec la Musique. A la Haye chez H. Constapel 1759—1761. 6 deelen 12°.

Théâtre de Société. A la Haye chez Pierre Gosse, 1768. 2 deelen 8°.

21. L'Observateur des Spectacles ou Anecdotes théâtrales. Ouvrage périodique par M. de Chévrier. La Haye 1762. 2 deelen 12°.

22. Ryswykse Vrouwendaagse Courand. A° 1774, Nr. 1—24.

23. De Nederlandsche Spectator. Leyden, Pieter van der Eijk, 1759. Deel XI, blz. 121 vv.

24. Christ. Fried. Dan. Schubart's Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst, hgg. von Ludwig Schubart. Wien 1806, blz. 253.

25. Edouard G. J. Grégoir, Des gloires de l'opéra et la musique à Paris, Bruxelles 1881. Deel II, blz. 180 en 142.

26. C. F. Cramer, Magazin der Musik. 1789, blz. 229.

27. Jhr. Mr. J. C. M. van Riemsdijk, Het Stads-Muziekcollegie te Utrecht. (Collegium Musicum Ultrajectinum) 1631—1881. Utrecht 1881, blz. 69.

28. Charles Burney, The Present State of Music in Germany, the Netherlands and United Provinces. London 1773. Deel I, blz. 263.

29. Samuel Gottlob Auberlen's Leben, Meinungen und Schicksale, von ihm selbst beschrieben. Ulm 1824, blz. 77.

30. A Description of Holland, &c. London 1743.

31. Friedrich Wilhelm Marpurg, Historisch Kritische Beyträge zur Aufnahme der Musik. Berlin 1754—1778. 5 Deelen.

32. Karl von Dittersdorf's Lebensbeschreibung seinem Sohne in die Feder diktirt. Leipzig 1801, blz. 138.

33. Jan Wagenaar, 'T Verheugd Amsterdam, ter gelegenheid van het plegtig bezoek hunner Doorl. en Kon. Hoogheden, Willem, Prinse van Oranje en Nassau, Erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden, enz. enz. enz. en zyne Gemaalinne Frederica Sophia Wilhelmina, Princesse van Pruissen, op Maandag, den 30sten May, en eenige volgende dagen des jaars 1768. Amsterdam 1768.

34. Id. blz. 41 vv. en blz. 32.

35. De Nederlandsche Spectator. Leyden 1751. Deel III, blz. 9.

36. De Denker. Amsteldam 1769. Deel VII, blz. 169.

37. Joh. Fr. Reichardt, Vertraute Briefe, geschrieben auf einer Reise nach Wien und den Oesterreichischen Staaten zu Ende des Jahres 1808 und zu Anfang 1809. Amsterdam 1810.

38. Lettres sur la Hollande (de Pilati de Tassulo). La Haye 1780. Deel I, blz. 114.

39. G. Nottebohm, Mozartiana. Von Mozart herrührende und ihn betreffende, zum grossen Theil noch nicht veröffent-

lichte Schriftstücke. Nach aufgefundenen Handschriften herausgegeben von Gustav Nottebohm. Leipzig 1880, blz. 93.

40. Jacob van der Does, 's Graven-Hage, met de voornaemste plaetsen en vermaecklijckheden. 's Gravenhage 1668, blz. 80.

41. Chr. Fr. Dan. Schubart's Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst. Wien 1806, blz. 192.

42. Jan Wagenaar, 't Verheugd Amsterdam, enz. Amsterdam 1768, blz. 40.

43. Karl van Dittersdorf's Lebensbeschreibung. Leipzig 1801, blz. 258.

44. Sir R. William Wraxall Baronet, Historische Gedenkwaardigheden van mijnen tijd. Utrecht 1818.

45. Jaarboeken voor de Israëliten in Nederland. 3de Jaargang. 's Gravenhage 1837, blz. 157.
Zie ook: Geschiedkundige aanteekeningen betreffende de Portugesche Israëliten in den Haag en hunne synagogen aldaar, door M. Henriquez Pimentel. 's Gravenhage 1876, blz. 56.

46. E. L. Gerber, Neues historisch biographisches Lexikon der Tonkünstler. Leipzig 1812.

47. Proeve over de natuur der harmonie in de generaal bas, beneevens een onderricht eener korte en regelmaatige becyfering door C. E. Graaf, Kapelmeester van zyn Doorl. Hoogheid, den Heere Prinse van Oranje en Nassau, enz. enz. 's Gravenhage, Bernardus Wittelaer 1782.

48. Johann Nicolaus Forkel, Allgemeine Litteratur der Musik oder Anleitung zur Kenntniss musikalischer Bücher. Leipzig 1792, blz. 359.

49. Carl Ferdinand Becker, Systematisch chronologische Darstellung der musikalischen Literatur von der frühesten bis auf die neueste Zeit. Leipzig 1836, blz. 418.

50. Mémoires, ou Essais sur la Musique, par le Cen Grétry Paris Pluviôse An V, blz. 111.

51. Edmond van der Straeten, La Musique aux Pays Bas avant le XIX siècle. Documents inédits et annotés. Bruxelles 1878. Tome Quatrième, blz. 324 en verv.

52. Musikalischer Almanach für Deutschland auf das Jahr 1783. Leipzig, im Schwiekertschen Verlag, blz. 29.

53. Edouard G. J. Grégoir, Galerie biographique des Artistes Musiciens belges du XVIII et du XIX siècle. Bruxelles 1862.

54. Bouwsteenen. Tweede Jaarboek der Vereeniging voor Noord Nederlands Muziekgeschiedenis, 1872—1874, blz. 263.

55. Johann Adam Hiller, Wöchentliche Nachrichten und Anmerkungen die Musik betreffend. Leipzig 1767. II, blz. 6.

56. M. Corver, Tooneel Aantekeningen, vervat in een omstandigen brief, aan den schrijver van het leven van Jan Punt. Leiden. Cornelis Heyligert, 1786, blz. 82.

57. Charles Burney, The present state of music in Germany, the Netherlands and United Provinces, &c. London 1773. Deel II, blz. 45.

58. Reminiscences of Michael Kelly. London 1826. Deel I, blz. 8.

59. Franz Niemtschek, Leben des K. K. Kapellmeisters Wolfgang Gottlieb Mozart. Prag Herrlische Buchhandlung 1798, blz. 12.

In 1808 verscheen hiervan een tweede, vermeerderde druk. Daarbij noemt zich de schrijver: Franz Xav. Nêmetschek.

60. Brief van den Hooggeleerden Heere Martinus Wilh. Schwencke, Hoogleeraar in de Kruid-kunde, Lands- en Stads-Medicinae Doctor, enz. enz. enz. aan den Zeer Geleerden Heere Eduard Sandifort, Stads Medicinae Doctor, enz. behelsende eenige Aanmerkingen over het Getal en den Ouderdom der gestorvenen aan de Kinderpokjes zederd eenige jaaren, over derselver Inënting, en de behandeling der Natüurlyke Ziekte. 's Gravenhage, Pieter van Cleef, MDCCLXX.

61. A description of Holland or the present state of the United Provinces, &c. London 1743, blz. 208.

62. The present state of music in Germany, the Netherlands, and United Provinces, or the journal of a tour through those countries, undertaken to collect materials for a general history of music, by Charles Burney, Mus. D. London 1773. Deel II, blz. 285 en 289.

63. Musikalisch kritische Bibliothek von Johann Nicolaus Forkel. Gotha 1779. Deel III, blz. 117.

64. Ryk gestoffeerd geschiedverhaal van den eigenlyken staat der hedendaagsche toonkunst, of Sir Karel Burney's, Doctor in de Musick, dagboek van zyne onlangs gedaane Reizen door Frankrijk en Duitschland. Vertaald en met aanmerkingen opgeluisterd door J. W. Lustig, Organist te Groningen. Groningen 1786.

65. Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterije, gilden en regeeringe, beschreeven door Jan Wagenaar. Amsterdam 1765. 2de stuk, blz. 400.

66. Anecdotes dramatiques, (par Clément et l'Abbé de la Porte.) Paris 1775. Deel I, blz. 256.

67. Verzaameling van een ses-en-tnegentig-tal differente gedichten, door onderscheidene beminnaaren der dichtkunde ter

gelegenheid van den ongelukkigen brand in den Amsteldamsche schouwburg, ontstaan op Maandag den XI Mey 1772. Amsteldam, T. H. Demter z. j.

68. De Opmerker, 1777. Deel V, blz. 272.

69. Jan Wagenaar, Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, enz. Amsterdam 1788. Deel IV, blz. 499 vv.

70. Bouwsteenen. Eerste jaarboek der Vereeniging voor Nederlandsche muziekgeschiedenis 1869—1872. Amsterdam 1872, blz. 112.
De Navorscher. Amsterdam 1864. Deel XIV, blz. 125 en 176.

71. Tooneelkundige brieven, geschreven in het najaar 1808. Ten vervolge op de brieven uit Amsterdam, over het nationaal tooneel en de Nederlandsche letterkunde van C. F. Haug. Amsteldam 1808, blz. 177.

72. Jan Wagenaar, 't Verheugd Amsterdam, &c. Amsterdam 1768, blz. 67.

73. Christ. Fried. Dan. Schubart's Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst. Wien 1806, blz. 233.

74. Grundlage einer Ehren Pforte, woran der tüchtigsten Capellmeister, Componisten, Musikgelehrten, Tonkünstler &c. Leben Wercke, Verdienste &c. erscheinen sollen. Zum fernern Ausbau angegeben von Mattheson. Hamburg 1740, blz. 120.

75. M. Corver, Tooneel Aantekeningen, vervat in een omstandigen brief, aan den schrijver van het leven van Jan Punt. Leiden, Cornelis Heyligert 1786, blz. 67.

76. G. N. von Nissen, Biographie W. A. Mozart's. Leipzig 1828, blz. 107.

77. Allgemeine Musikalische Zeitung. Leipzig 1832, blz. 373.

78. Charles Burney, The present state of music in Germany, the Netherlands, and United Provinces, &c. London 1773. Deel II, blz. 301.

79. Haga Comitis Illustrata; of het verheerlykt en verligt 's Gravenhage: bestaende in eene naeuwkeurige verzameling van 116 onderscheidene en in het koper gebragte afbeeldingen, der aldaar te zien en geillumineerd geweest zynde decoratien en zinnebeelden, benevens de verdere vreugde-bedryven en illuminatien, ter gelegenheid der allerheughelykste verkiezinge, proclamatie en installatie van Zyne Doorlugtige Hoogheit Willem Carel Hendrik Friso, Prince van Oranje en Nassau, enz. enz. enz. tot stadhouder, Capitein- en Admirael-Generael van Holland en West Vriesland; voorgevallen den III en XV May MDCCXLVII. Opgehelderd door eene omstandige en tot het werk vereischte beschrijving. In 's Gravenhage, by Anthoni de Groot, en Zoonen, MDCCLI.

80. Het juichend 's Gravenhage, vertoond, in eene naeuwkeurige verzameling van alle de uitmuntende zinnebeelden, inscriptien, decoratien en illuminatien, welke ter gelegenheid der plegtige installatie van Zyne Doorlugtige Hoogheid Willem den Vden tot Erf Stadhouder der Vereenigde Nederlanden enz. enz. enz. Op den 8sten Maart 1766 te zien zijn geweest in 's Gravenhage. In 's Gravenhage, by Pieter Servaas, MDCCLXVI.

81. Versuch einer gründlichen Violinschule, entworfen und mit 4 Kupfertafeln sammt einer Tabelle versehen von Leopold Mozart, Hochfürstl. Salzburgischen Cammermusikus. Augspurg, Johann Jacob Lotter 1756.

82. The Art of Playing on the Violin. Containing all the Rules necessary to attain to a Perfection on that Instrument, with great variety of Compositions, which will also be very

useful to those, who study the Violoncello, Harpsichord &c. Composed by F. Geminiani. Opera IX. London MDCCXL.

83. C. F. Becker, Syst. Chron. Darstellung &c. blz. 360.

84. Gründliche Anleitung oder Violin Schule ou Fundament pour le Violon composé par Monsr. Geminiany, dédiée à Son Excll. Monsieur Le Comte Franc. de Kinsky. Viene, Christoph Torricella z. j.

85. F. W. Marpurg, Hist. Krit. Beyträge &c. III, blz. 160.

86. Vaderlandsche Letteroefeningen. Amsterdam 1767, blz. 297.

87. Historische Beschreibung der Edelen Sing- und Kling Kunst &c., von Wolfgang Kaspar Printzen, von Waldthurn. Dresden, Johann Christoph Mieth 1690.

88. Friedrich Wilhelm Marpurg, Kritische Einleitung in die Geschichte und Lehrsätze der alten und neuen Musik. Berlin, Gottlieb August Lange 1759.

89. C. Kalkbrenner, Kurzer Abriss der Geschichte der Tonkunst, zum Vergnügen der Liebhaber der Musik. Berlin, Friedrich Maurer 1792.

90. Haerlemsche Zangen in Musicq gesteld by de Heeren Marpurg, Agricola, Schale, Nichelman, Bach en andere vermaarde Componisten, en in Nederduitsche Dichtmaat overgebragt, door J. J. D. Te Haerlem, ter Musicq Drukkery van Isaäk en Johannes Enschedé 1761.

91. Vaderlandsche Letteroefeningen. Amsterdam 1761, blz. 852.

92. Alphonse Goovaerts, Histoire et Bibliographie de la Typographie Musicale dans les Pays Bas. Anvers 1880, blz. 159.

93. I. Immerzeel Jr., De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der 15de eeuw tot heden. Amsterdam 1842.

94. Dr. G. K. Nagler, Neues allgemeines Künstler Lexicon oder Nachrichten von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, u. s. w. München 1846.

95. Christiaan Kramm, De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der 15de eeuw tot heden. Amsterdam 1861.

96. Johannes Radeker, Korte beschrijving van het beroemde en prachtige Orgel, in de Groote of St. Bavoos-Kerk te Haerlem. Haerlem, Enschedé & Zoonen 1775.

NASCHRIFT.

Juist nadat deze vellen waren afgedrukt, ontving ik van den heer C. F. POHL te Weenen een schrijven, waarin hij mij meldde na lang zoeken eindelijk bij de erfgenamen van KÖCHEL het gedeelte van Marianne's dagboek, dat op Holland betrekking heeft, te hebben gevonden.

De inhoud is zeer onbeduidend.

De bezochte steden worden opgesomd:

„Dover, Calais, Donkirch, Lille, Gent, Antwerpen, Rotterdam, Amsterdam, La Haye, Amsterdam, Utrecht," en enkele merkwaardigheden hieraan toegevoegd.

Zoo vermeldt zij bij den Haag:

„einen meer Hund, die ilumination, den busch, Chevelingen," terwijl bij Rotterdam en Amsterdam alleen de beurs en de vele schepen staan opgeteekend.

Het eenige wat dus voor ons van die aanteekeningen nieuw is, is de Zeehond.

Dieß die lezte Seite. à Gent

[illegible] Abentheuer auf dem Landesplatz: [illegible]

Dr: Velze.
Mr: Graaf. Compositeur et Directeur de la Musique du Prince.
Mr: Selten.

2 Weis Musici Vatter & Sohn.

Aly D: Hundsfutt.

Roshigrole D: Stockfisch.

Mr Gundlach Contra Bass.

Mr: Buthny & Gauthier. 2 Clavierist.

Mr: Gauthier le frere tanzmeister.

Mr: Spangenberg Musicstückverkaufer.

Mr Spandau Waldhornist.

Mr: Weber Musicus aus Bremen und Pantalon macher.

der alte ehrliche Scherzer.

~~Mr. Sebold~~

Mr: Sebold Hof Sattler.

Mr: Sentrup. Kaufman aus Stack.

Mr. Eckardi qui joue du Violoncello et von bere.

graf Bentinck Vatter und Sohn. +

Baron Berponcher.

der Engl: Gesandte Ritter de York.

5

Amsterdam

6

Utrecht.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 00788